

**Килаж Магазович
МАГАЗОВ**

Талгат
МАҒАЗОВ

**Қилаж Мағазұлы
МАҒАЗОВ**

К 100-летию
со дня рождения

Петропавловск
2025

УДК 821 (574)
ББК 84 (5Каз-Рус)
М1

Магазов Т.

М1 «Қилаж Мағазұлы МАҒАЗОВ»: К 100-летию со дня рождения/
Т. Магазов. – Петропавловск: Изд-во «Северный Казахстан»,
2025. – 176 стр.

ISBN 978-601-7958-62-4

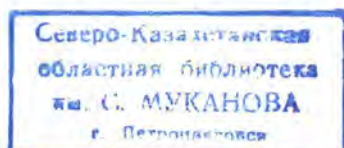
Килаж Магазович Магазов. Это имя славного сына казахского народа известно далеко за пределами Северного Казахстана, где он родился 22 февраля 1925 года. Удивительна и нелегка судьба этого человека, в его жизни было все: трудные детские годы, ратный и славный путь Воина, Учителя, Целинника, Строителя страны. Он был справедливым государственным и общественным деятелем... Всю жизнь Килаж Магазович отдал служению Родине. И читая его материалы, очерки о нем (из которых составлена эта книга), можно сказать: это настоящий Учебник жизни, очень назидательный для многих, особенно для молодежи!

УДК 821 (574)
ББК 84 (5Каз-Рус)

ISBN 978-601-7958-62-4

© Магазов Т., 2025
© Издательство «Северный Казахстан», 2025

572271

СЛОВО ОБ ОТЦЕ

Есть люди, жизнь которых – это отражение истории Родины. Все события эпохи, в которой они жили – от радостных, до горестных, – настолько вплелись в их жизненный путь, что порой кажется, что история Отчизны – биография этого человека.

Яркий тому пример – Килаж Магазович Магазов. Родился он в селе Бо-стандык Мамлютского района в начале прошло-

го века. И было в его жизни все схоже с историей Казахстана: беднота, коллективизация, репрессии, война, великий путь воина и Победителя, целина, благородный труд Учителя, строительство родной страны и борьба за справедливость – последнему он поклялся следовать всю жизнь. И следовал этому принципу, учил этому и нас, своих детей, и всех, кто находился рядом.

... После победы над Германией до увольнения в 1949 году Килаж Магазов служил командиром отделения 105-го стрелкового Рижского Краснознаменного полка ВВМГБ в Берлине. Участвовал в обеспечении безопасности Берлинской (Потсдамской) конференции глав государств, за что заслужил благодарственную грамоту за подписью Верховного главнокомандующего. Награжден медалями «За боевые заслуги» и «За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.».

К. М. Магазов в мирное время добросовестно трудился в различных отраслях экономики

и социальной жизни области. Он обладал огромными организаторскими способностями, которые проявились на посту председателя вновь организованного Возвышенского района в течение девяти лет. Восемь лет вплоть до ухода на пенсию он возглавлял автодорожную службу области.

Будучи на пенсии, работал заместителем председателя областного совета ветеранов войны и труда. Журналист по профессии, он постоянно выступал на страницах газет со статьями на актуальные, жизненно важные темы. Писал воспоминания о войне.

Отец награжден тремя орденами: «Знак Почета», Октябрьской Революции, Отечественной войны первой степени и восемью медалями.

Составляя эту книгу практически из материалов, написанных самим Килажем Магазовичем, было намерение разбить ее на несколько разделов. Но потом подумал: а стоит ли? Ведь свою жизнь он по полочкам не раскладывал и не мог раскладывать – все пережитое жило в нем всегда едино: вряд ли, идя ратным путем к Победе, он не думал о родных, о земле и, строя целинные совхозы, он, председатель райисполкома, наверное, думал и о тех, кто погиб в сталинских застенках, мерз в окопах Великой Отечественной, а глядя на горы целинного хлеба, помнил о голодных годах коллективизации, когда за собранные на сжатом поле колоски можно было попасть в лагерь...

Решил, соблюдая некоторую хронологию, поместить все материалы отца (и о нем) такими, какие они есть. Он писал их, когда того требовали Совесть, Справедливость, Вера в будущее Родины... Он смело подписывался под ними, он пережил это, он отвечал за них.

Он прожил (и живет в нашей памяти, наших сердцах) жизнь настоящего Человека!

Талгат МАГАЗОВ

ГЛАВНЫЙ ПРИНЦИП – СПРАВЕДЛИВОСТЬ

В начале 90-х годов прошлого века, когда активно начались преобразования в обществе, на улицах слышались голоса митингующих, в больших залах люди настойчиво высказывали свои недовольства работой органов управления, говорили о трудностях: нет тепла и света в квартирах, месяцами задерживается выплата зарплаты и пенсий. В такой ситуации истинные патриоты не боялись быть в гуще событий, призывали к спокойствию, терпеливо объясняли причины неурядиц и проблем, убеждая, что это временные явления. Среди таких патриотов выделялся пенсионер республиканского значения, бывший руководитель района Килаж Магазович Магазов. Он отличался эрудицией, высокой культурой и принципиальностью. Выступал на митингах и встречах, в областных газетах, давал вразумительные объяснения.

Килаж Магазович искренне радовался приобретению Казахстаном независимости, верил в его будущее. В своих статьях и выступлениях с особой гордостью подчеркивал, что природные богатства и трудолюбие людей – залог успехов. «Наша республика покажет миру свою мощь», – говорил он. И сам жил с этой мечтой.

Но, к сожалению, не суждено было ему увидеть того, что есть у нас сегодня. Шесть лет назад Килаж Магазович ушел из жизни. Нынче ему исполнилось бы 80 лет.

Его принципом была справедливость, но, как часто случается в нашей жизни, сам он пострадал от несправедливости.

Килаж родился в ауле Бостандык нынешнего Кызылжарского района. Отец был председателем сельского Совета, всегда отличался добрыми делами, инициативой. Судьба

распорядилась так, что он попал под маховик репрессий. Как враг народа был выслан. Пострадали и его семья, родственники.

Когда началась Великая Отечественная война, Килаж учился в седьмом классе. В ауле остались одни старики, женщины и дети. Как многие старшеклассники, Килаж окончил курсы механизаторов в селе Надежка, стал работать помощником комбайнера. Было трудно, но молодые механизаторы не жаловались на усталость. Они чувствовали себя закаленными парнями, просились на фронт. Некоторые ухитрились приписать год-другой к возрасту, таким образом добившись, чтобы их призвали. Среди них оказался и Килаж. В 1943 году он попал в стрелковый полк и после 7-месячной подготовки был отправлен на фронт. В составе этого полка Магазов с боями прошел через Крым, Западную Украину, Польшу, Чехословакию – до Берлина. В числе других обеспечивал безопасность участников Берлинской (Потсдамской) конференции, за что получил благодарности от Верховного главнокомандующего.

С Килажем Магазовичем мы познакомились в Алма-Ате. В то время я учился в КазГУ на факультете журналистики, а он – на отделении журналистики Высшей партийной школы. Нам было о чем говорить. Я учился на пятом курсе, он – на первом. Килаж уже прошел большой жизненный путь: вернувшись с фронта, поступил в Петропавловский учительский институт на факультет русского языка и литературы, работал учителем в школе, инструктором в райкоме партии, редактором районной газеты «Ишим». «Мы с войны вернулись победителями, в боевом настроении. Нас встречали с радостью, – говорил он, вспоминая те дни. – В институте хорошо было. А когда выдвинули в райком партии, стали ворошить старое: сын «врага народа». После этого я старался работать подальше от аула, где не знали моих корней. Только после реабилитации отца стал свободнее дышать».

После партийной школы он работал председателем комитета народного контроля Пресновского района,

секретарем Возвышенского райкома партии, председателем райисполкома. В 1977 году Президиум Верховного Совета Казахской ССР одобрил его опыт, и республиканское издательство «Казахстан» выпустило его книгу о целинном районе. В последнее время, до ухода на заслуженный отдых Килаж Магазович работал начальником областного управления шоссейных дорог.

Он награжден орденами Отечественной войны, восемью боевыми медалями, трудовыми орденами. Участвовал в подготовке «Книги памяти» («Боздақтар»), которая издана в Алматы. Был главным редактором книги «Тернистый путь к победе» на казахском и русском языках. Как краевед в течение нескольких лет изучал архивные материалы по вопросу массовых политических репрессий и принимал самое активное участие в издании книги «Трагедия и прозрение».

Бахыт МУСТАФИН

2005 г.

ӘРҚАШАН ОРТАМЫЗДА

Осыдан үш жыл бұрын Возвышен жағына жол түсіп, бұрынғы аудан орталығын көргенде таң-тамаша болғанымыз бар. Кең даланың төсінде жасыл желегі жайқалып, жарқырап тұрған, өзінше сәулет-сәні сымбатты селолардың бірі еді ол, енді, міне, нарықтың қара дауылы бір жайпап өткендей көшелері жұтап, әр тұста қабырғалары қақыраған үйлер қаңырап, қатты жүдеп-жадаған, жайсыз мұңды қалпымен көкірекке суық ызғар соққандай болды. Өтпелі кезең қиындықтары осылай. Бұл көңілсіз көріністі кім болса да осылай бір сөзбен қысқа қайырып, айта салатын да әдет қалыптасты.

Бұрынғы әп-әдемі бой түзеген, тап-таза, мұнтаздай, көрікті кент қатарындағы мекеннің мына қағажу қалпына қарап, қабағымыз түсіп тұрғанын сезген болуы керек, қасымыздан өтіп бара жатқан бір ақсақал бөгеліңкіреп бұрылды да тіл қатты. Оның да ішкі әлемі мазасыз екені бет бейнесінен-ақ көрініп тұр.

– Осында Қилаж Мағазұлы деген азамат ауатком төрағасы болып еді, – деп бастады да жақындай түсті. – Аман-саусыздар ма, әуелі сәлемдесіп алайықшы. Міне, сол азамат, шіркін, осы Возвышенканы өз қолымен салғандай етіп көркейтіп еді. Енді, міне, соның бәрі быт-шыт болып, қирап-құлап жатқанын көрмейсіз бе?!

– Түзелуге бет алдық, – деп едік, әлгі кісі кейіп қалды.

– Қиратып алып түзегенде бір-қызық бола ма? – деп басын шайқады. – Қилаждың орны бөлек еді-ау. «Ауылына қарап азаматын таны», – деп мақтанатын маңғазым еді.

Осындай жылы лебіздерді біз басқалардан да естідік.

– Іскерлігін, адалдығын, адамгершілігін, турашылдығын айтсайшы. Қамқоры еді осындай халықтың.

– Міне, сол азаматымыз, асылымыз өмірден де өтіп кетті, Алланың жазуына шара бар ма?! Ал енді осы басшылар

ол кісінің есімін есте қалдыруды неге ойламайды? Осы Возвышенкада сол мәселені ойластыру керек. Мектептің атын берсе, бір көшені атаса оның есіміне.

– Ол ұсынысты айтатын өздеріңіз болуларыңыз керек, жөні солай, – деп едік, қайсы болсын дуылдасып қосыла кетті...

Есімі оның ел есінде екен. Сонау 1967 жылдың қарушқындаған ызғарлы күзінде Возвышенка аудандық партия комитетінің алғашқы ұйымдастыру конференциясы болып, оған бір топ журналистер, мен де барған едім. Онда Қилаж Мағазұлы Мағазов ағамыз аудандық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы болып сайланған.

Қилаж Мағазұлы осы өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына, мәдениеттің гүлденіп өркендеуіне өлшеусіз үлес қосты. 1977 жылы Қазақ ССР Жоғарғы Кеңесінің Төралқасы өз мәжілісінде Возвышен аудандық атқару комитетінің төрағасы Қ. М. Мағазовтың ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы есебін тындап, іс-тәжірибесін мақұлдады, қол жеткізген табыстарын атап көрсетті. «Қазақстан» баспасы Қилаж Мағазұлының осы тақырыпты тарқата кең өрбітіп, келелі әңгіме арқауына айналдырған кітабын басып шығарды.

Сол кітабын баспадан алған соң «Ленин туы» газетінің редакциясына келіп бір данасын сыйға тартты. Еңбегі жанған, еңбек зейнетінен кеудесі қуанышқа толған ағамыздың жүзі бақыт нұрына бөленіп тұрған еді сонда. Шын жүректен қуанып қалдым мен де. Оның басынан талай қапалы күндер де өткенін білемін. Сондай сәттерде ол кезде мектеп оқушысы болсам да ер қайратты азаматтың жасығанын, салы суға кеткенін білмей тұп-тура қадала қарайтын жанарынан от шашқан жалынды көріп үміт үзбейтінбіз, бір тұстан дарқ етіп көрінеріне сенетінбіз. Үлкендердің ол туралы айтқан жылы лебіздері біздің де көкірегімізге бойлайтын.

Қилаж ағамызбен Алматыда бір тұста оқыдық: ол кісі Жоғары партия мектебінің журналистика бөлімінде, ал мен қазақ мемлекеттік университетінің журналистика

бөлімінде. Өмірдің өзекті өртеген екінші беттерінен әңгіме шертетін. Ол қазіргі Мамлют ауданындағы Бостандық ауылының тумасы. Отыз жетінші жылдың зобалаңы бала Қилаждың басына да қара таңба түсіріп, ауылдық кеңестің төрағасы болып жүрген әкесі «халық жауы» атанып, айдалып кете барды. «Халық жауының» баласы, әйелі, бүкіл үрім-бұтағы сол кезде қандай қасірет-қайғы, азап-тозақ көргендерін айтқанда жан түршігетін. Ал Ұлы Отан соғысының қалың өрті қаптаған жылы Қилаж жетінші сыныпты бітірген жас өрім еді. 1942 жылы Надежка селосындағы механизаторлар курсы бітіріп, ауылда комбайн көмекшісі болып, егін жинауға араласты.

Осының бәрі алдағы үлкен өмір жолына дайындық болған сияқты. Ол 1943 жылы жасына екі жыл қосып жіберіп өзі сұранып, әскерге алынды. Петропавлда атқыштар полкында жеті ай дайындықтан өткеннен кейін майданға аттанып, Керчь, Севастополь, Батыс Украина, Польша, Чехословакия жерлеріндегі қанды қырғынды бастан кешіп, жеңіс жолымен Берлин түбіне дейін жетті.

– Соғыстан кейін елге оралған соң әкемнің атын тағы жаңғыртып бір пәлені жабыстырар деген қауіппен Петропавл мұғалімдер институтының орыс тілі мен әдебиеті факультетіне оқуға түсіп, бітіріп шықтым. Әйтеуір орыс арасына қарай барып жан сақтауға тырыстым, – деп, ол күрсініп отырып ағынан жарылатын.

Кеңестік кезеңнің қуғын-сүргіні сейіліп, «жылымықтың» жылуы жеткен тұста ғана әкесі «қара пәледен» ақталып, Қилаж Мағазұлының күні жаңадан туғандай болды. Ол Ленин аудандық «Ишим» газетінің редакторы болып тағайындалды, бір жылдан соң Преснов аудандық халықтық бақылау комитетінің төрағасы болды. 1967 жылдан Возвышен өңіріне қызмет ауыстырды.

Ал, құрметті еңбек демалысына дейін сегіз жыл облыстық тас жолдар басқармасының бастығы болып, Қилекен іскерлігінен, белсенділігінен, жауапкершілікті айырықша түсінетін принциптерінен жаңылған жоқ.

Қилаж Мағазұлы қандай қызмет учаскесі тапсырылса да халық сенімін терең сезініп, ұйымдастырушылық шеберлік, білімдарлық көрсетіп үлкен беделге ие болды. Оның омырауында жарқыраған Октябрь Революциясы, үш «Құрмет белгісі», I дәрежелі Отан соғысы ордендері, 10 медаль – зор еңбегіне берілген биік мәртебелі марапаттар.

Өмір бойы қалыптасқан еңбек қасиеті оны үйдегі тыныш орынға маужыратып отырғызған жоқ. Қилекең қолына қаламын алып журналистік жолын жалғастырды. «Боздақтар» кітабын шығаруға араласты, соғыс ардагерлерінің естеліктерін ұйымдастырып, «Жеңістің қиын жолы» атты жинақ құрастырды. Редакцияларға жиі барып, әр түрлі тақырыптарда мақалалар жазды. Әйтеуір, тыным таппады, жарық дүниенің жақсылығын жан дүниесімен сезіне білді.

Артында қалған асыл жары Сабира жеңгей, балалары Әлия, Марат, Талғат, Кайрат оның орнын жоқтатпай, қара шаңырағын шайқалтпай, ізгі істерін жалғастырып, жақсы атын биік ұстауда. Сол мәңгілік құрметтің шапағатынан нұрланған оның бейнесі әрқашан ортамызда жүргендей болады.

Бақыт МҰСТАФИН,
журналист

ДОСТОЙНЫЙ ПУТЬ КИЛАЖА МАГАЗОВА

Килаж Магазович родился в ауле Бостандык Мамлютского района в крестьянской семье. Детство, как и у других сверстников, было тяжелым, главная забота – прокормиться, не умереть с голоду. Еще больше усугубилось положение, когда единственный кормилец в семье – отец был репрессирован и отправлен в тюрьму.

Впоследствии Килаж Магазович с горечью вспоминал: «В Бостандыке беднее нашей семьи, пожалуй, не было». Нужда заставила еще неокрепшего юнца трудиться в колхозе, затем, прибавив к своему возрасту два года, он служит в рядах Советской Армии, в годы войны участвует в освобождении Крыма, а затем до 1949 года находится в группе советских войск в Германии.

В послевоенные годы по окончании Петропавловского учительского института, Алма-Атинской высшей партийной школы работает директором семилетней школы, заведующим районным отделом культуры, редактором районных газет, в аппаратах Пресновского и Возвышенского райкомов партии, председателем Возвышенского райисполкома, в течение 8 лет до ухода на пенсию возглавлял областное управление шоссейных дорог, уделял большое внимание улучшению их состояния, строительству жилья в областном центре.

Какие бы посты он ни занимал, относился к работе с полной самоотдачей и ответственностью, зарекомендовал себя авторитетным руководителем.

Его организаторский талант особенно проявился в годы работы председателем райисполкома во вновь образованном Возвышенском районе. Обычно проблем в таком деле всегда много и их приходилось оперативно решать. И он решал, опираясь на актив, принципиально отстаивая в «верхах» те или иные вопросы.

По его инициативе осуществлялось активное строительство жилья, животноводческих комплексов, дорог, клубов, библиотек, немало сделано по водоснабжению населенных пунктов. В райцентре построены административные здания, типовая больница, телеретранслятор, открыт парк культуры и отдыха. Всего за 2 месяца в живописном месте построили пионерский лагерь.

У сельчан председатель пользовался заслуженным авторитетом и большим уважением.

Опыт, накопленный в ходе социально-экономического развития района, Килаж Магазович обобщил в брошюре «По единому плану», где дан анализ путей повышения эффективности общественного производства и роста материального благосостояния, культуры тружеников села.

Выйдя на пенсию, он целиком и полностью отдается общественной работе. Возглавляет организацию «Долг», цель которой – морально облегчить участь семей, подвергшихся репрессиям. Килаж Магазович много работал в различных архивах, по крупицам собирал материалы, изложив их в ряде статей по этому вопросу.

К 50-летию Победы под его редакцией выходит книга «Тернистый путь к Победе». Это плод большой научно-исследовательской и организаторской работы, которой Килаж Магазович отдал много бессонных ночей.

Ему, участнику Великой Отечественной войны, инвалиду, эта тема была понятна, близка и небезразлична. Он искренне желал, чтобы никогда не было подобных фактов варварского, безрассудного уничтожения безвинных людей. «Эта книга – своего рода наказ ветеранов молодым. Их главная тревога – судьба детей и внуков. Сумеют ли они дорожить дружбой, братством, дадут ли отпор тем, кто разжигает рознь между людьми, будут ли ценить добросовестный труд, держать данное ими слово дорожить своей Родиной?» – писал ветеран.

Килаж Магазович был человеком своего времени, жил честно и достойно. Его талант хозяйственника

и организатора Родина по достоинству оценила, наградив многими боевыми и трудовыми орденами, медалями, почетными грамотами. И было бы справедливо увековечить память о нем в его родном ауле или в Возвышенском районе.

Килаж Магазович был замечательным семьянином. Вместе с супругой Сабирой Ербатыровной он вырастил и воспитал четверых детей, которые получили высшее образование и трудятся, 6 внуков и внучек. Последний внук носит фамилию Килаж в честь деда, которого ему не удалось увидеть. До самой кончины Килаж Магазович являлся первым заместителем председателя областной ветеранской организации, вносил свою лепту в улучшение жизни старшего поколения.

...Он родился 22 февраля 1925 года в ауле Бостандык, 7 июня 1999 года похоронен в этом же ауле. Хотя Килажа Магазовича и нет среди нас, хочется от всей души вспомнить его добрым словом, поклониться делам, которые, я уверен, долго будут жить в сердцах и душах благодарных потомков.

Еркебулан ДЖЕЛБУЛДИН,
ветеран труда,
2000 г.

ӨШКЕН ШАҢЫРАҚ

1928 жыл Есіл өзенін бауырлай қонған Еңбек ауылында (бұрынғы Ленин қазіргі Есіл ауданы) бұла өскен Мұслима арудың есінде мәңгіге қалды. Сол жылы 18-ге толып, бой түзеген сұлу да сымбатты жас қызға талай жігіттің көзі түскен болар. Талайы ынтықтығын айтып, сөз де салған шығар. Бірақ Мұслима «күйдім, жандым» деп ешкімге уәдесін беруге асықпайды.

Сөйтіп жүргенде осы ауылға Қызылжардан қызмет бабымен Ілиясов Әнес деген жас азамат келе қалды. Басы бос көрінеді. Европаша киінген, білімді де мәдениетті әрі көркем жігіт қыз көңіліне бірден ұнаған болар. Әнес те бір ауылдың сұлуы атанған Мұслиманы көзіне ілмей қалмаған шығар. Кешікпей екі жас өз еріктерімен қосылып, жеке отау тікті. Әп-әдемі советтік семья құрды.

Мұслима туралы аз да болса айтып өттік қой. Енді оның жұбайы Әнес Ілиясов туралы бірер сөз. Ол Рузаев ауданының тумасы. Жасынан өнер-білім қуған. Еңбек жолын мұғалімдіктен бастаған. 1926 жылдан партия мүшесі. Кейін Петропавл уезі оқу бөлімінің инспекторы, Петропавл округі оқу бөлімі меңгерушісінің орынбасары болып істеген. Мұслимамен осы қызметінде жүргенде кездессе керек.

Әнеске тұрмысқа шыққанда Мұслима хат танымайтын. Ол кездегі жағдайға қарасақ, бұған таңдануға болмайды. Көзі ашық азамат Әнес алған жарын отбасы, ошақ қасының сандыбалақ әйелі етуден аулақ-ты. Сондықтан Мұслиманың өз тілегімен сауатын аштырды. Орыс тілін тезірек үйренуі үшін оны тігіншілер курсына оқуға түсірді. Мұслима одан арғы білімін техникумда жалғастырып, оны 1935 жылы тамамдады. Сөйтіп Қызылжардағы қазақ бастауыш мектебінде ұстаздық ете бастады. Ал Әнес болса, бұл кезде педагогикалық техникумның директоры болып істеп жүрген-ді. Бұл қызметке ол 1929

жылы тағайындалған болатын. Осы жылдары Әнес Петропавл қалалық партия комитетінің мүшелігіне, қалалық Советтің депутаттығына сайланып жүрді.

Бірақ бұл бақыт ұзаққа созылмады. Өз халқына жау болып тиген сталиншіл жазалаушы режимнің зұлымдығы отызыншы жылдардың аяғына қарай тіпті асқына түсті. 1937-1939 жылдар сол зобалаңның әбден шарықтау шегіне жеткен кезі еді. Ақыры 1937 жылы сталиндік жендеттер Әнес пен Мұслиманың да шаңырағын ойран етіп, ортасына түсірді. Сол жылдың 26 желтоқсанында Әнес ұсталып, түрмеге жабылды. Арада төрт ай өтпей, 1938 жылдың 6 көкегінде Мұслима тұтқындалды. Күн сайын жауап алатын тергеушінің қоятын сұрағы біреу-ақ:

– Күйеуің халық жауы. Ол туралы не білесің, соны айт!

Мұслиманың беретін жауабы да біреу-ақ:

– Еш жаманшылығын көрген, білген емеспін.

Тергеуші қанша қорқытса да, осы сөзден танбады. Содан ол Қызылжардағы түрмеде 3,5 ай жатқан. Одан соң 25 шілдеде Карлагтың арнайы бөлімшесінің 26-шы нүктесіне жіберілді. Бұл атақты АЛЖИР (Акмолинский лагерь жен изменников Родины) болатын. Мұслима тек осында әкелінген соң ғана «халық жауының» әйелі болғаны үшін бес жылға сотталғанын білді.

Сталиндік жендеттер үшін Әнес «халық жауы» болғанмен, күйеуінің халқына адал екендігіне Мұслима еш күмән келтірмеді. Өзі күйеуінің «кесірінен» қамауда жатса да, қаулаған өртке қанатымен су сепкен қарлығашша, Әнеске араша болуға ұмтылды. Осының дәлелі ретінде Мұслиманың АЛЖИР-де жатып, 1939 жылдың 2 желтоқсанында Қазақ ССР Жоғарғы Сотына жазған арызынан үзінді келтірейін:

«... Күйеуім Илиясов кедей семьясынан шыққан. Оны партия аяғынан тік тұрғызып, өсіріп, жауапты қызметке қойды. Ол жұмысты адал істеді... Күйеуімнің еш уақыт Совет өкіметіне қарсылық ой-пікірін байқаған жоқпын, оны неліктен кінәлайтыны маған белгісіз.

Ал мені не үшін кінәлайды, не үшін бас бостандығымнан айырды. Жалғыз қызым туралы мен осы күнге дейін еш хабар-ошар алған жоқпын.

Лагерьде адал еңбек етіп жүрмін, бостандықтан күдер үзбеймін. Өмірімнің ақырғы күніне дейін өз Отанымның патриотымын... «

Осы хатты оқығанда Мұслиманың еріне адалдығына, әділетке деген сенімінің күштілігіне еріксіз бас иесің. Екінші жағынан, адамзат тарихындағы ең көлгір, әрі ең қиянатшыл да озбыр режимнен рақым күткен, шындық іздеген Мұслиманың (ол тәріздес миллиондардың) соқыр үмітіне аяушылықпен қарайсың, Мұслима 1939 жылдың аяғында күйеуіне ара түсіп, Жоғарғы Сотқа хат жазып жүрсе, күйеуі Әнес 1938 жылдың 3 наурызында, яғни Мұслиманың өзі әлі тұтқындалмай тұрып-ақ атылып кеткен болатын. Не үшін атылған? Әрине «ұлтшыл-фашист» болғаны, Совет өкіметін күшпен құлатпақ болғаны, Жапонияға «шпиондық қызмет еткені» үшін атылған. Мұның бәрі жауыздық жала екенін әркім түсінер. Бірақ Әнестің тағдыры осылай болғанын бостандықта жүріп біле алмаған Мұслима АЛЖИР-де жатып қайдан білсін?!

Осы арыздың үзіндісіндегі Мұслиманың: «Жалғыз қызым туралы мен осы күнге дейін еш хабар-ошар алған жоқпын», - деген сөзіне тоқтала кетейін. «Жалғыз қызым» дегені Әнес пен Мұслиманың тұла бойы тұңғышы Ләйлі болатын. Ол 1932 жылы туыпты. Әкесі мен шешесі ұсталғанда, бес пен алты жастың аралығындағы сәби екен. Мұслима шеңгеліне ілінген соң, НКВД оны да қамқорлығына алыпты. Сөйтіп шырылдаған сәби балалар үйіне тапсырылып, арада бірер жыл өтпей Орынбор облысындағы Ново-Орскде 1939 жылы қайтыс болған.

Бірақ Әнес пен Мұслимада жалғыз қыз еместі. Ләйліден үш жыл кейін туған сіңлісі болыпты. Оның аты – Ғалия. Әкесі ұсталғанда, Ғалияны Омбы облысында тұратын нағашы шешесі алып кетіпті. Мұслима арызында Ләйліні «жалғыз қызым» демей, «үлкен қызым» деп жазса, НКВД-ның қырағы

қырғилары кіші қызын да іздеп тауып, балалар үйіне жөнелтуі мүмкін-ді. Бірақ Ғалияның да ғұмыры қысқа болған, ол да қыршынынан қиылған. Ол нағашы шешесінің қолында 1946 жылы 11 жасында о дүниелік болған.

Ал енді Мұслиманың өз тағдырына оралайық. Алғашында оған ешқандай сотсыз бес жыл жаза кесілді дедік қой. Ол жылы Мұслиманың жасы 28-де ғана екен. Дені сау, көзі ашық әйел басына тап болған бақытсыздыққа жүнжімей, бар ауыртпалықты көтере білген. Лагерьде талай машақаттарды басынан өткерсе де, жұмысты аянбай істеп, төзімділік көрсете білген. Өзі тәріздес өзге бақытсыз әйелдерге қуат беріп, болашақтан үміттерін үздірмеуге тырысқан. Осылай бес жылын өткізді. «Енді елге оралам ғой» деп жүрегі алып-ұшып жүргенде, оған ешқандай тергеу-сотсыз тағы да бес жыл қосып берілген. Сор маңдай әйел бұған да көніп, бостандыққа тек 1948 жылы ғана шыға алды.

Мұслиманың жүрегінде мұз болып қатқан шерді 1956 жылғы КОКП XX съезі біршама жібіткендей болды. Бұл съезд сталиндік зұлымдықтың пердесін ашты. Сосын Мұслима өзінің күйеуі Әнес пен қызы Ләйлінің тағдырына іздеу сала бастады. КСРО Жоғарғы Сотының Әскери коллегиясы 1957 жылдың желтоқсан айында Ә.Ілиясовтың ісін қайта қарап, толық ақтап шығарды. Облыстық партия комитеті 1958 жылы оның партиялылығын қалпына келтірді. Қызының да тағдыры анықталды. Бірақ, не керек, мұның бәрі кеш еді. Көңілге медет болғанмен, қор болған өмірді, жойылған сенімді, құлаған шаңырақты қайта қалпына келтіре, өлген жары мен қыздарын тірілте алмады. Сол құса оның өзімен бірге қабірге де енген болар. Мұслима Ілиясова 1981 жылы Қызылжарда дүниеден өтті.

Осы мақаланы әзірлеу барысында мен Әнес туралы біраз құжаттарға үңілдім, оны білген адамдармен әңгімелестім. Біздің жерлесіміз Сәбит Мұқанов 60-шы жылдардың басында «Қазақ әдебиеті» газетінде «Мәдениеттің мықты ошағы» деген көлемді мақала жариялаған екен. Мақала өзіміздің педучилищеге арналыпты. Онда Әнес туралы

да айтылыпты; «Педучилищенің өркендеуіне Ілиясов Әне-стің еңбегі әсіресе зор. 1937 жылы культтің кесіріне ұшырап, «жау» деген жаламен тұтқынға алынбаса, Әнес осы сүйген қызметінде әлі күнге дейін болар ма еді, қайтер еді... Сәтсіз «сапардан» оралмаған Әнес Ілиясовтың аты бұл оқу орнының тарихына алтынмен жазылуға тиісті.»

Қ.Мағазов

КИЛАЖ МАГАЗОВ

Килаж Магазов – председатель областного клуба «Парыз», потратил много труда и времени изучению архивных документов и сбору материалов о жертвах политических репрессий и тоталитаризма.

Килаж Магазовича привлекла судьба Анаса Ильясова и его жены Муслимы Ильясовой.

Анас Ильясов, директор Петропавловского Казпедтехникума, член ВКП(б), арестован 26 декабря 1937г по стандартной для тех лет формулировке – за «участие в антисоветской националистической организации, проводящей контрреволюционную деятельность». 9 марта 1938 года он был приговорен к высшей мере наказания, а 6 апреля пришли и за Муслимой, работавшей учительницей казахской начальной школы № 1 в Петропавловске.

Решением Особого совещания при НКВД Ильясова Муслима обвинена как член семьи изменников Родины и отправлена в Акмолинский лагерь жен изменников Родины («АЛЖИР»), где находилась 10 лет.

Большую помощь в изучении судьбы этой семьи Килаж Магазовичу оказала Почётный гражданин г. Петропавловска, директор школы № 1 Рашида Газизовна Давлеткельдиева, работавшая с Анасом Ильясовым и обучавшая Муслиму в казпедтехникуме, она то и сказала ему, что у Муслимы есть дочь.

Так я познакомилась с Килаж Магазовичем. До сих пор в моей памяти образ этого интеллигентного, светлого, доброго человека.

На основании архивных документов, воспоминаний Рашиды Газизовны и документов, сохранившихся у мамы, Килаж Магазович опубликовал статью «Ортасына түскен шаңырақ» (Ленин туы, 18.05.1990).

Килаж Магазович показал, что узники Алжира, находясь за колючей проволокой, должны были отречься от своих любимых и дорогих, но они остались непокоренными и донесли до нас свет чистоты, святость любви и верности.

Низкий поклон Килаж Магазовичу за его работу, которая является неопровержимым доказательством не только последствий политических репрессий, но и также напоминанием о недопущении впредь подобного преступления против человека.

Светлая, вечная память Килаж Магазовичу.

Здоровья и благополучия его родным и близким.

**Бахыт БЕГЕНОВА,
доктор химических наук,
профессор Северо-Казахстанского университета
имени Манаша Козыбаева**

ҚҰРЫШТАН ЕДІ ҚАЙРАТЫ

Заман аударылып, төңкеріліп, кеше ғана бәріміз құлдық ұрып, құлдырап құшақ жайып, бар жақсылықтың жарылқаушысы санап жүрген кеңес өкіметі бір-ақ сәтте шаңырағы ортасына түсіп күл-паршасы шыққан шатқыаяқ шақ естен кетпес әсте. Дүние дүрбелеңмен дүрілдеп, көшелерде, алаңдарда қалың жұрт қаптап, ереуіт, шеру, айқай-шу, дау-дамай, дабыра-дақпырт, ду-ду етіп, сау кісіні сескендіріп дүбілген бір қиын кезең еді-ау. «Тәуелсіз, егемен ел» деген арманды сөздердің өзі сан саққа сапталып, кейбіреулер оны қияңқы, қияс қорқыныштармен қаралап, бүйректен сирақ шығарып тұра тартып жатты. Қылышын сүйретіп, камшысын үйірген қазақтар көлбендеді, түрлі экстремистер шулады, қоғамды шайқалтып, шатақтың шаңын көтергісі келгендер де көрінді.

«Тәуелсіздік осы ма, зейнетақы жоқ, жалақы қайда, аш қалдық» дескен айбарлы айқайдың арасынан: «Қазақ тілі – мемлекеттік тіл болсын» деген сөз де естілді. Бүкіл бір халықтың тілегі еді бұл, амал канша, халықтар арасына от тастауға ұмтылған арандатушылар осынау ақ тілекті текетірестің тамызығы етуге тырысты. «Қазақ мемлекеті құрылып, өмірге келсе – оның тілі де қазақ тілі болсын» деген айдай әлемге аян ақиқаттың аясында қаншама қырқысқан пікірлер қақтығысты, сөз семсерлері салғыласты десеңізші. Жүйке тамырлар солқылдады, дауыстар қарлықты, кеңірдектер созылды, қан қысымы көтеріліп, бас айналғаны да болды. Мінбелер босамады, шаршы топтың алдына қарсылық ызғары бетті қарыған қату қабақтардан қамықпай жүрек жұтқандар көтерілді.

Сондай бір айтыс-тартыс ду-ду еткен үлкен бір жиында қалың топты сілтідей тындырып, салмақтап сендіре сөйлеген азаматтың сөзі баршаны елең еткізді.

– Мен ғұмыр бойы орыс ағайындардың ортасында еңбек етіп, бірге жүрдім, майдан даласында да орыс

достарыммен бірге құшақтасып, оқ астында жаттым. Қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе берілсін деген сөз орыс ағайындардың мүддесіне селкеу түсіру емес. Осыны ойлаңыздар. Қазақ тілі қолданудан шығып, өлімші халіне ұшырап бара жатыр. Осыны ойлаңыздар. Осыны ойлағысы, түсінгісі келмеген адам ғана қарсы дау айтары сөзсіз. Біле-білсеңіздер, орыс достарым-ау, қазақ тілін неге шетқақпай қылдыңдар деп сіздер бізге наз айтуға тиіссіздер ғой. Интеллигентті, білімді қазақтар ана тілінде сөйлей алмайды, бұл масқара емес пе?!

Ол ішінде тынып, көкірегін кермеп кыжылдаған жайнайқайын ашумен ақтарған жоқ, ойлы салмақпен, сабыр сақтаған нық үнмен ұқтыра жеткізді. Мына гу-гуі көп, шуылы калың шұбар топты айғаймен ықтырып ырқына түсіре алмасын түсініп, қыңыр дауыстар бәсеңсіген тұсын тосып алып, сол сәтте сөзін ежіктегендей нықтап-нықтап ұқтыра, жеткізе сөйледі. Жасқанбады. Жалтақтамады. Қату қабақтардан қаймықпай кадала карап тұрып, түсінуге тиіссің, арғы түкпірің түсініп тұр ғой дегендей ымыраға шақырғандай тоң-торыс ойларды оята үн тастады. Таза орыс тілінде төгіліп тұр. Кібіртіктемейді, іркілмейді. Нысанаға дөп тиіп, түсіністікке, тыныштыққа тарта тіл қатады.

Арыны қатты қалың ду-дабыра дүм басыла қойсын ба, әртұстан қарсы қақпа сөздер де естіліп жатты.

- Мынау кім өзі?
- Сайрап тұр ғой.
- Орысша сұңқылдауы орыстан асып түспесе кем емес.
- Мұны да тыңдаған дұрыс. Сөз бермей ығыстыра беру жарамас. Жөн сөзі де бар, тыңдайық? – орыс тілділер осылай бір мезгіл бәсеңсігендей де болды.

- Айызды қандырдың-ау, жарайсың, азаматым.
- Топ жарған осындайлар шықпаса болмайды.
- Тәуелсіздік туын көтеретін осылар емес пе?! – десіп қазақ тілділер күбірлесіп қояды. Екі жақты да түсінуге болады. Екі жақ та түбінде әйтеуір түсіністік жағалауына жақындасарларын жан жүректерімен ұғынысар сыңайлы. Осы

топтың ішінде бір үйде бірге тұратындар да, бір мекемеде, бір кәсіпорында бірге істейтіндер де, көшеде бір-бірін күнде көрісетіндер де қатар тұр...

Жиын тарағанда жұрттың аузында: «Әлгі батырың кім өзі?» деп сан қайталанған сауал кетіп бара жатты. Біреулер сүйсінді, разылығын райланып айтты, біреулер таңырқады, «білімді қазақ» десіп бас шайқады. «Ол Қилаж Мағазұлы Мағазов қой, ол солай, тайынбай турасын қақ жарып айтатын азамат!» – десіп білетіндер бас бармағын көрсетті.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алып, жас мемлекет алғашқы қадамдарын жасаған сол бір тұста азан-қазан, айғай-шу көшелерге, алаңдарға шығып кететін. Зейнетақы, жалақы берілмей жатты, мемлекеттік тіл турасында талас-талқы дуылдады. Сол айтыс-тартыс толқынында Қилаж Мағазұлының азаматтық тұлғасы биік танылып, талай-талай сындарлы шақта, «мынау кім өзі» деп дұдамал қойылған сұраққа ісімен де, сөзімен де кесімді жауап беріп, елін, жерін, халқын жан-тәнімен сүйген, сол жолға бүкіл өмірін, бар білімін, өнерін, қызметін арнаған асыл азамат екенін паш етті.

Ол ел тағдырын, жер тағдырын, тіл тағдырын талқыға түсірген талай жиындарда, митингілерде, кездесулерде сөз сөйлеп, пікір таласына түсіп, елінің егемендігін, тәуелсіздігін қорғау жолында күресе білді. Баспасөз беттерінде мақалалар жазды. Қазір солардың кейбіреуіне көз жүгіртсеңіз оның жан дүниесін түсіну қиын емес. «Спасение языка – не привилегия», «Час ответственности», «Это не должно повториться никогда», «Пресновское дело», «Кіші Октябрьдің зардаптары», «Қара таңба кімдерге басылды», «Осы мен өзім – қазақпын» деген мақалалары қазақ және орыс тіліндегі облыстық газеттерде жарық көрді. Тақырыптарының өзі-ақ автордың позициясын, өршіл үнін, білімділігін, қайрат-жігерін аңғартып тұрған жоқ па?! Облыстық орыс газетінде 1992 жылы 9 қаңтарда шыққан «Час ответственности» атты мақаласынан қазақшаға аударылмаған мына жолдарды оқыңызшы: «Резко выступая против любого

проявления экстремизма со стороны отдельных безответственных своих сородичей, не могу не возмущаться, не протестовать против экстремизма, сепаратизма со стороны некоторых представителей казачества. Волей судьбы и их Величества российских царей сотни тысяч казаков оказались в Казахстане, и они законно считают Казахстан своей родиной... Мы поддержали создание в нашей области землячества сибирских казаков Горькой линии и выразили надежду, что оно будет заниматься возрождением добрых казачьих традиций. После совещания казак, уважаемый в области человек, драматург, краевед М. М. Аверин сказал мне: «Вы правильно и объективно выступили». Сказал я тогда примерно так:»Приветствую создание землячества, свободного от сепаратизма Союза сибирских казаков».

Ия, құдай қолдаса, заулаған уақыт ертең-ақ бізді бір биікке көтереріне кәміл сенеміз. Президентіміз Н. Ә. Назарбаевтың басшылығымен жасалған «Қазақстан-2030» Стратегиясы жүзеге асырылып, еліміз көтерілген, көркейген, гүлденген ғажап заман да туар. Сонда жас ұрпақ жас мемлекет тарихының алғашқы беттерін ақтарып, елін, жерін қаскөй әрекеттерден, аранды аласапыраннан қорғап жан ұшырған жалынды қаһармандарын еске алары сөзсіз. Сол сәтте тарихшылардың қаламына Қилаж Мағазұлы Мағазовтың есімі де біріншілердің бірі болып ілегіп, алтын әріптермен әспеттеп жазылары анық. Ол Солтүстік Қазақстан облысының шежіресінде өзіндік із қалдырған, осы аймақтың экономикасы мен мәдениетін өркендетуге, ұлтаралық келісімді нығайтуға бар күш-жігерін сарка жұмсап үлес қосқан, жас мемлекеттің іргетасына бір кірпіш болып қалануға ұмтылған адал жүрек, таза пейіл, құрыш қайрат, асыл текті азамат еді. Міне бүгін – көзі тірісінде Қилеке деп көп достары құрметтеген сол азаматымыздың туғанына 75 жыл толып отыр.

Қилаж Мағазұлы Мағазовтың өмір жолына көз салсаңыз тағдырдың өзі жасынан-ақ талай-талай талқысына түсіріп, қайратын шар болаттай шынықтырған екен. Ол қазіргі Қызылжар ауданындағы Бостандық ауылының тумасы. Отыз

жетінші жылдың зобалаңы бала Қилаждың басына да қара таңба түсіріп, ауылда кеңестің төрағасы болып жүрген әкесі «халық жауы» атанып, айдалып кете барады. «Халық жауының» баласы, әйелі, бүкіл үрім-бұтағы сол кезде қандай қасірет-қайғы, азап-тозақ көргенін бүгіндері айтып жеткізу де қиын. Ал Ұлы Отан соғысының қалың өрт қаптаған жылы Қилаж жетінші сыныпты ғана бітірген жас өрім еді. 1942 жылы Надежка селосындағы механизаторлар курсы бітіріп, ауылда комбайншы көмекшісі болып егін жинауға араласты. Буыны бекіп, бұғанасы қатпаған бала өрім көтерген жүк қандай ауыр болды десеңізші. Күнді түнге, түнді таңға ұластырған тынымсыз қайрат қимылы шетсіз, шексіз еді-ау...

Соның бәрі алдағы үлкен өмір белестеріне бет түзер жолға дайындық болған сияқты. Қилаж ағамыз екі жасты қосып жіберіп өзі сұранып 1943 жылы әскер қатарына алынады. Петропавл қаласында атқыштар полкында жеті ай дайындықтан өткеннен кейін майданға аттанады. Керчь, Севастополь, Батыс Украина, Польша, Чехословакия жерлеріндегі шайқастарда қанды қырғынды бастан кешіп жеңіс жолымен Берлин түбіне дейін жетті.

Мен Қилаж ағамызбен Алматыда таныстым. Ол кісі Жоғары партия мектебінің журналистика бөлімінде, мен ҚазМУ-дің журналистика бөлімінде оқимыз. Кездескен сайын оқу жайлы әңгімеміз де үйлесе кетіп, біраз мәре-сәре болып қаламыз. Сонда-ақ Қилекеңнің орысшаға мықтылығына таңырқап, ой-өрісінің кеңдігіне, білімінің тереңдігіне қызығып, үлгі-өнеге алып жүрдім.

– Петропавл мұғалімдер институтының орыс тілі және әдебиеті факультетін бітірдім. Орыс тілін барынша игеруге тура келді. «Әкең халық жауы» деген пәле алдымнан көлденеңдей берген соң орыс арасында жүруге тырыстым, – деуші еді оңашада отырғанда.

Қилаж 1953 жыл Ленин аудандық партия комитетіне қызметке шақырылды. Бірақ бала күнінен маңдайынан қаға берген «қара пәле» тағы да кейін шегіндіріп, 7–8 айдан кейін мектепке мұғалім болып қайта оралды. Тек 1958

жылы әкесі ақталған соң ғана оның өмірінде жарқын беттер ашылды. Ол Ленин аудандық «Ишим» газетінің редакторы болып тағайындалды, бір жылдан соң Алматы жоғары партия мектебіне оқуға жіберілді, оқуды бітіріп келгеннен кейін Преснов аудандық халық бақылау комитетінің төрағасы болды. 1967 жылы Возвышен ауданы құрылғанда аудандық партия комитетінің хатшысы, екі жылдан соң аудандық атқару комитетінің төрағасы болып сайланды. Осы ауданда табан аудармастан 11 жыл қызмет істеді. 1977 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Төралқасы өз мәжілісінде Возвышен аудандық атқару комитетінің төрағасы Қ. М. Мағазовтың ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы есебін тыңдап, іс-тәжірибесін мақұлдады, қол жеткізген табыстарын атап көрсетті. «Қазақстан» баспасы Қилаж Мағазұлының осы тақырыпты тарқата кең өрбітіп, келелі әңгіме арқауына айналдырған кітабын басып шығарды. 1981 жылдан құрметті еңбек демалысына шыққанға дейін облыстық тас жолдар басқармасының бастығы болды.

«Адамды қызмет орны емес, қызмет орнын адам көркейтеді» деген қанатты сөз бар халық арасында. Қандай қызмет тапсырылса да Қилаж Мағазұлы зор жауапкершілікті, халық сенімін терең сезініп, іскерлік, ұйымдастырушылық, шеберлік, білімдарлық көрсетіп, үлкен беделге ие болды, көпшіліктің құрметіне бөленді. Ол сіңірген еңбегі үшін Октябрь Революциясы, 3 «Құрмет белгісі», 1 дәрежелі Ұлы Отан соғысы ордендерімен, 10 медальмен, 3 Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Құрмет грамотасымен марапатталды.

Журналистік қызмет Қилаж ағамызбен талай рет кездесіп, әңгіме-дүкен құруға мүмкіндік берді. Ол соңғы кезде журналистикаға бет бұрып, жазуға көп көңіл бөліп жүрді. «Боздақтар» кітабын шығарысуға араласты, газеттер редакцияларына жиі келіп, өзекті мәселелер көтерген мақалалар ұсынды. Оның бойында көп журналистке өнеге-үлгі болатын қымбат қасиеттер жарқырап тұратын. Қашаннан қалыптасқан мінезінен айнымайтын турашыл, ізденгіш, еңбекқор болатын. Маңдай терімен, жан жүрегімен жазылған

дүниесіне қылау түсірмеуді қалайтын. Не болса да ашық, кесіп айтуды ұнатады. «Жазғанымның бір үтірін де өзгертпе, өзгертсең маған хабарла, менімен ақылдас, мен мұны көз майын тауысып, сарылып отырып жаздым. Соны ойла, жігітім», – дейтін. Турашыл талабы орынды болған соң көніп жүрдік. «Мүлде өзгертпе, үтірін де қозғама» дегеніңізге келісе алмаймын», – дедім бірде. Алдымен үнсіз суық қарап тұрды да күліп жіберді. Басын изеді. Сыйлағанына, түсіністік білдіргеніне мен де келісіп, жымып тура қарадым. Бәлкім, екеуіміздің де есімізге Алматыда оқыған, журналистика теориясын талқылаған кездеріміз оралған болар.

Ең соңғы сөйлескеніміз де Қилекен бейнесіндегі бедерлі бояуды аша түседі. Ауруханадан шығып сауығып келе жатқан кезі еді. Үйіне телефон шалып, амандық-саулық сұрастым да: «Анадағы Мақтай Сағдиев туралы естелігіңіз ертең газетке шығып бара жатыр», – дедім көңілі көтерілсін, қуантайын деген оймен. Келісті. Арада бес минут өткенде телефон шылдыр ете түсті. «Газеттен мақаланы алып таста, мен қарсымын, автордың қақысы бар», – деді ағамыз. «Неге?» – дедім. «Ол мақала кітапқа шықты, тағы біреулер газетке шығарып ақша тауып жүр деп сөз қылар. Одан да адал болайын», – деді де кесімді үнмен трубканы тастай салды. Автордың қақысына бағынуға тура келді. Мақаланы алып тастап, газетті қайта беттеуге кірістік. Ағаның адалдық алдында бас иген бұл турашылдығы бізге де сабақ болғаны анық. Журналистік парызды терең түсінуді үйретті ол.

Қилаж ағамыздың өмірден өткеніне бір жыл да толған жоқ. Бүгінгідей мерейтой сәтінде оның асқақ тұлғасын, жарқын бейнесін еске түсіріп, артында қалдырған ізіне, ісіне разылық арнаймыз. Сабира жеңгеміз, балалары, немерелері оның кара шаңырағын бұрынғыдай жылы, жарық, таза, қонақжай қалпынан айнытпай ұстап, шүкірлік еткен шақта Қилекен өмірі енді ұрпақтарымен бірге алғы күндерге жалғаса берсін дейміз біз де.

Бақыт МҰСТАФИН

АРТҚА ТАСТАП САН ЖЫЛДЫ

Қоғамдық ортаның қалыптастыратын қалыбы бар. Сол қоғамда өмір сүргендіктен де одан қара үзіп кете алмайсың. Ой жіберіп көрсеңіз, бүгіндері жетпістің жалынан ұстаған қарттарымыздың өмірден көрген тепкісі де, қуаныш сыйлаған күндері де аз емес сияқты. Олар бүгінгі ұрпақ оқыған кітаптарынан яки көрген фильмдерінен ғана білетін аштықтың, қуғын-сүргіннің, төрт жылға созылған сойқанды соғыстың, одан кейінгі де бейнеті арылмаған жылдардың тірі куәгерлері. Бір ғажабы – бұлардың дені өмірге бойлаған жандар. Өмірден өлі сыбаға алудан бойларын аулақ ұстауды дағдыға айналдырған олармен әңгіме-дүкен құрысып, сыр сабақтасудың өзі бір ғанибет.

Кім жолының жеңілдігін тілемейді дейсіз. Журналист қаламын ұстаған ширек ғасырдан астам уақытта облысымызға еңбегі сіңген талай ағаларыммен жақын танысудың, олардың азаматтық қасиеттерін көзбен көрудің сәті түскенін қанағат тұтамын. Қилаж Мағазұлымен менің таныстығым 60-шы жылдардың соңында басталыпты. Бірақ ол туралы бәрін білемін, қоян-қолтық араласамыз деп өтірік айта алмаймын. Шынын айтқанда, жақын араласуымыз, шүйіркелесе сөйлесуіміз бертінде ғана басталғандай. Оның өзінде де Қилаж ағамыз тартынуды білмейтін қоғамдық жұмыс, азаматтық парыз жақындастыра түскендей.

– Мен қазіргі Бескөл ауданындағы Бостандық ауылының тумасымын, – дейді Қилаж ағай өмір деректеріне қанықтырып. – Біздің балалық балғын шағымыз ұжымдастыру кезеңіне тұспа-тұс келді. Революцияға дейін іргесі бар Нұрабай, Төлеп, Апақ, Мақамбет ауылдары 1929–1930 жылдары бастарын қосып, «Бостандық» ұжымшары ұйымдастырылды. Мұның өзі ғасырлар бойы қалыптасқан қазақ халқының өміріне тоқпақтың күшімен еңгізілген жаңалық еді.

Ауыл жұртының негізгі мақсаты – күнкөрістің жолын тауып, отбасы мүшелерін ішіндіріп, киіндіру. Нан да, шай да, тұз бен керосин де тапшы. Балалық зердеге болған оқиға желімдей жабысып қалады: колхоз жарылқайды деген сенім кете бастаған. Бәрі де орталыққа ақысыз-пұлсыз тегін еңбек еткен. Жаулықты әйелдер, өзі сияқты қара сирақтар көрші-қоланнан бір аяқ ұн, бір қайнатым шай, бір шәшке керосин сұрап зыр жүгірген күндер көзден ұшса да, көңілде қалып қойған. Дегенмен саясатпен шаруасы шамалы шаруа соңындағы көпшілік басқа түскен ауыртпалықты көтере біліп, болашақтан үмітін үзбеген.

Әркімнің пешенесіне жазған тағдыр бар. Отызыншы жылдардың зобалаңы бала Қилаждың жарық көңіліне жара салады. Сол кездегі жаппай қуғын-сүргін бұл шаңыраққа да қармағын салып, 1937 жылы әкесін ұстап әкетеді. Ал әкесі кара жаяу көптің бірі болмаса керек. Қеңес өкіметінің алғашқы жылдары ауылдық кеңестің төрағасы болыпты. Басқа пәле қайдан деріңіз бар ма?! Әп-сәттің ішінде «халық жауының отбасы» деген қара жамылып шыға келген. Жау-таңдаған төрт бала жетім атын иеленді. Сол жылы Қилаж 10 жаста, төртінші класта оқып жүрген. Ойы онға, ақылы алтыға бөлінсе де, болған оқиғаның ұшығына жете алмайды. «Әкем қалайша «халық жауы»? Бұлай болуға тиіс емес. Бәлем, өсейін, әкемді сосын ақтап аламын», – бала көңілі осылай алаңдаулы болады...

Ұлы Отан соғысы басталған жылы Қ. Мағазұлы ауылдағы жетіжылдық мектепті бітірген. Халық қамығуды да, басқа түскен ауыртпалықты да сырып тастап, бірыңғай майдан үшін жұдырықтай жұмылады. 1942 жылы Қилаж және ауылдың өзінен ересектеу екі қызы – Мәну мен Күлпан Надеждадағы механизаторлар даярлайтын екі айлық курста оқып, комбайншы мамандығын алып шығады. Сол жылы Кәкім Смағұлов деген ағайына көмекші болып егін жинауға қатысады.

– Уақыт өтіп жатты, – деп еске алады Қилаж ағай, – бірер жігіттер елге жаралы болып оралды. Кейбір үйлерге

қара қағаз келіп, қабырғаны қайыстырады. Жарымжан болып келгендердің үйіне ауыл болып жиналып, соғыс туралы әңгіме тыңдайтын. Маған ой туа бастады. Жасым 16-ға толды. «Әкем қалайша «халық жауы» атанды?» деген сауал ойымнан кетпеді. Содан ба, оған қоса патриоттық сезім бе, әйтеуір, қалай да әскерге барайын деп, соның жолдарын қарастырдым.

Бозбала Қилаж осы ойдың жетегінде жүргенде 1943 жылдың басында ауылға аудандық әскери комиссариаттың офицері келе қалып, онымен ұжымшар кеңсесінде кездесудің сәті түседі. Әңгіме үстінде екі жасты косып та жібереді. Офицер арыз жаз дегенді айтады. Не керек, ақпанда әскерге аттанып та кетеді. Майдан жолдары Керчьтен Севастопольге дейін жеткізіп, одан кейін Батыс Украинаны, Польшаны, Чехословакияны жаудан тазартуға қатысады.

– Әскерде 6 жыл болып, елге 1949 жылы оралдым, – дейді Қилаж ағай жанарын алысқа қадап. – Білімім баяғы 7 класс, мамандық деген жоқ. Қызметке орналасу қиын. Өзіммен құрдас әрі қимас досым, әкемнің туған ағасы Есмұканның баласы Бейсенбаймен ақылдастым. Ол: «Сен орыс тілін жетік білесің, соғыста жаралы болдың, Берлин (Потсдам) конференциясын, Сталинді қорғадың, үкімет саған сенбегенде кімге сенеді. Сен органға (аудандық ішкі істер бөлімі) орналассаң қайтеді», – деді. Мен әкем... деп күдіктендім. Бұл күдігімді Боголюбовода астық қабылдау пунктінің директоры болып істеп жүрген туған жездем, марқұм Жағыпар Әубәкіров те жоққа шығармап еді. Жұмыс табуға жездемнің көмегі тиді.

1949 жылдың сәуірінде майдангер ағамыз Приишим аудандық ішкі істер бөліміне қызметке орналасады. Бірақ екі-үш ай өткенде тауы шағылып қалады. Облыстық басқарманың кадр бөлімінің бастығы шақырып, қызметінен біржола босатып жібереді. Кінәлі... – әке...

Бұл жәйт жас жүрекке шаншудай қадалады. Қолма-қол не қайрат қылсын. Өмір үшін оқ пен оттың ортасында арпалысып, аман қалып еді, енді күн көру үшін майдандағыдай жігермен күресуге тура келіп тұр.

Онжылдықтың емтихандарын экстерн тапсырған ағамыз Петропавл мұғалімдер институтының орыс тілі мен әдебиеті факультетіне түседі. Тарих факультетіне жоламауына да жоғарыдағы себеп бар. Институттан кейін Соколов, Ленин аудандарында мұғалім, мектеп директоры болады. Осы қызметтерінде жүріп бірнеше мәрте жергілікті Кеңестің депутаты, партия ұйымының қоғамдық негіздегі хатшысы болып сайланады.

– 1953 жылы Ленин аудандық партия комитеті шақырып, аппаратта қызмет істеуді ұсынды, – дейді Қ. Мағазов. – Мен келісім бере қоймадым. Жүрек түкпіріндегі қыжыл мазаламай қоймайды екен. Бірақ аупарткомның бірінші хатшысы Плевако қатал, бірбеткей, жігерлі адам еді, айтқанынан қайтпады. Бұл Сталиннің дүниеден өткен жылы болатын. Бірақ оның идеясы тірі еді. 7–8 айдан кейін бауыр басқан мектебіме қайта оралдым. 1958 жылы менің әкем де ақталды. Бала жастан дамылсыз мазалаған сауалдың шешімі табылды. Ел еңсесін көтеріп, тынысы кеңіді.

Өмірбаянды жіпке тізіп шығу мақсат емес. Сонда да кешегі «халық жауының» баласының отыз жылдан астам жауапты қызметтер атқарғанын айту парыз. Жақсының жүрген жерінде із қалады.

...Орманды алқапта шағаладай қатар түзеген киіз үйлер. Күй құшағындағы, ән құшағындағы халық көңілді. Возвышендіктер туған ауданының ірге көтеруінің 25 жылдығын атап өтуге бас қосқан аудандық Кеңестің төрағасы (қазір әкім) А. Оразалин микрофонға келіп: «Біздің салтанатты жиналысымызды ашуға сөз ауданымызды құрысушылардың бірі, аудандық атқару комитетінің бұрынғы төрағасы Қилаж Мағазұлына беріледі», – деді.

Осы ауданда табан аудармастан 11 жылдан аса қызмет істеген Мағазовтың еске түсіріп, айтар әңгімесі сарқылмас еді, әрине. Тойдың беташар рәсімін ұзаққа созбай, қысқа қайырды: Возвышен ауданында қызмет істеген жылдарын бақытты жылдарына балайтынын жасырмай, бірін-бірі жақсы түсінгенін, нәтижелі жұмыс істегенін, қиыншылықтарды

бірге көтеріскенін қадай айтып, жиналғандарға еңбекте табыс, өмірде бақыт тіледі...

Возвышенкадан Петропавлға дейін жол ұзақ. Ауданды ұйымдастыру комитетінің мүшелері кеңшарлармен алғашқы танысуды бастаған 1967 жылдың қаңтары, одан бергі уақыттағы қиындығы мен қызығы аралас күндер елес беріп өтеді көз алдыңнан.

Ауданның экономикалық және әлеуметтік саладағы табыстары облыс, республика көлеміне танылды. 1977 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Төралқасы аудандық атқару комитеті төрағасының ауданның әлеуметтік-экономикалық дамуы туралы есебін тындап, іс-тәжірибесін мақұлдады. Сол жылы «Қазақстан» баспасы Қ. Мағазовтың осы жөніндегі кітапшасын басып шығарды.

Кеңес заманында кадр мәселесі партияның билеп-төстеуінде болып келгені рас. Қарсыласқан орнынан тұра алмайды. 54 жасқа қараған шағында мамандығы мұғалім Мағазовтың инженерлік жұмысқа, облыстық автожол басқармасының бастығы болып ауысуына тура келді. Дес бергенде жаңа қызметінде де қолға алған ісі оңғарылып, сенім биігінен көрінді. Негізгі экономикалық көрсеткіштерге қоса жұмысшылардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларын жақсартуға баса көңіл бөлінді. Қазір сол жақсылықтармен жылап көріскендейсің. Сондықтан да қамқорлығын көзі көрген басқарма жұмысшылары Қилаж ағайдың еңбегін осы күнге дейін айта жүреді.

Қ. Мағазов жаратылысынан интернационалист, әділеттің ақ жолын қуушы десек, қателесе қоймаймыз. Қайсы бірін айтып тауысарсың, ондаған әр ұлтты өкілдерімен қызметтес болуы, орынды жерінде қандастарына ара түсуі осы пікірімізге дәлел.

– Мен тағдырыма ризамын, – дейді бүгін 70-тің жалына ұстаған мерейтой иесі. – Жүрегі таза, жаны жайсаң азаматтармен қызметтес болғаныма қуанамын. Зейнетке шыққаныма 8 жыл болса да, бұрынғы таныс әріптестермен бірге жүріп, біте қайнасқан еңбек адамдарымен кездесе

қалғанда бір жасап қаламын. Осы ретте ұзақ жылдар қызметтестесі болған А. В. Бойченконың, И. И. Миллердің, Е. Т. Жолболдиннің, Қ. Ә. Күлетаевтың, Б. А. Бавзалуктың, Қ. Р. Мұстаеваның, А. И. Батурииннің, Ф. А. Ахметхановтың есімдерін құрметпен ауызға алады ол.

Қ. Мағазовтың адал еңбегі атаусыз қалған жоқ. Ол Октябрь революциясы, бірінші дәрежелі Отан соғысы, үш дүркін «Құрмет белгісі» ордендерімен, 12 медальмен марапатталған.

43 жыл өмірлік серігі болып келе жатқан Сабира жеңгеміз екеуі төрт бала өсіріп, бәрі де жоғары білім алды, әр салада қызмет істеп жүр. Бес немеренің қызығы тойдырмастай. Сан жылды артқа тастап, бүгінгі биікке көтерілген зейнеткер, майдангер, ардагер ағамыз әлі де қатардан қалған жоқ. Бүгіндері ол Жеңіс мерекесіне байланысты үлкен бір істің басын қайырып жүр. Баспаханада, редакцияда жиі кездесі қалып жүрміз...

Мереке ТҰРАЛИН,
1995 жыл

«ОСЫ МЕН ӨЗІМ – ҚАЗАҚПЫН...»

Тоқырау заманында өзбек бауырларымыз: «Егер орыс болғың келсе, әуелі қазақ бол», – дейді деп өзара күлетін едік. Мұны өзбек айтты ма, қазақтың өзі шығарды ма, кім білсін, әйтеуір осы кекетіп айтылған сөздің астарында шындық бар. Расында да біз еліктегіш халық емеспіз бе? Орыс мектебінде оқу, орыс әндерін ерніміз ернімізге жұқпай, бірімізден біріміз асыра айту, өзара орысша сөйлесу, орысша жүріп-тұру әбден қанымызға сіңіп, дәстүрге айналып кетті. Қазақстан «жүз ұлттың лабораториясы» деп мәз болдық. Сөйтіп, өз ата мекенімізде, өз республикамызда жүріп мәңгүрт болуға жақындадық. Ана тілін білмейтін немесе шала білетін, ұлттық жан дүниеміздің, мәдениетіміз бен әдебиетіміздің иісі танауларына бармайтын ұл-қыздарымыздың, немерелеріміздің саны 40 процентке жетті. Мұндай трагедиялық жағдай бұрынғы Кеңес одағының қай ұлтының басында бар! Сөз жоқ, бұған кінәлі – өміршілдік-әкімшілдік жүйе. Соның салдарынан ондаған жыл ана тіліміз өмірде қолданыс таппады. Халқымыздың мұң-мұқтажын жоқтап, болашағы, тәуелсіздігі үшін қажымай-талмай күрескен Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Әлихан Бөкейханов, Жүсіпбек Аймауытов, Сәкен Сейфуллин сынды алыптарға «ұлтшыл» деген айып тағылып, сталиндік қуғын-сүргіннің құрбаны болды. Әдебиетіміз бен мәдениетіміздің дамуына қаншама кедергі келтірілді.

Соңғы екі жылда мен облыстық мемлекет қауіпсіздігі басқармасының архивінде 1937–1938 жылдары сотталған 40 шақты адамның ісімен таныстым. Қазақ дегеннің бәрі – төресі де, жұмысшысы, колхозшысы да тек «ұлтшыл-фашист» деп «айыпталып», атылып не лагерге – келмеске жіберілген. Бұл не деген қаптап кеткен «ұлтшыл-фашистер» десеңізші! Бірақ мысал келтірейін.

Преснов аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі, ҚазНИ-дің түлегі Нияз Оразбаев партия комитетінің бір пленумында сөйлеген сөзінде Лениннің сөзінен үзінді келтіріп: «ұлтшылдық шовинизмнен туындайды, сондықтан әуелі шовинизммен күресу керек», – дейді. Осы бірауыз сөз жас қыршынның өмірін үзді. Сол жылдары 30 мың қазақтың, ал қазақ зиялысының жартысынан көбінің өмірі қиылды. Ол ол ма? Сталинизм ұлттық сана-сезімді тұншықтырды. Қорқып, үркіп қалған қазақ күні бүгінге дейін тайсалып, ойындағысын толық айта алмай келеді. Сталинизмнің зардабынан біздің халық азды, тозды. Тек 1931–1932 жылдары малынан, жерінен айырылған қазақ аштыққа ұшырап, екі миллиондайы қырылды, біразы туған жерден кетті. Енді, міне, тәуелсіз мемлекет атандық. Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше болдық. Оянатын, ойланатын уақыт келді. Бастан кешкеннің бәрін басқаға, өткен заманға сілтей бермей, өзімізге де өткір сын көзбен қарайық! Әділетке жүгінсек, өзімізде кінә жеткілікті.

«ҚАЛЫҢ ЕЛІМ – ҚАЗАҒЫМ, қайран жұртым», – деп өзінің саналы өмірінің ақырғы күндеріне дейін халқының болашағын армандаған ұлы ойшыл–ақын Абайдың «Осы мен өзім – қазақпын. Қазақты жақсы көрем бе, жек көрем бе!» деген ұлағатты сөздері келер ұрпақтарға өсиет ретінде айтылған. Әрине, өз ұлтын жек көретін адам жоқ болар. Ал өз ұлтын Абайдан артық жақсы көретін де ешкім жоқ шығар. Ақын халқының жат қылықтарын қатты сынап, басқа ұлттардың алдыңғы қатарына шақырады. Абайды еске түсіріп, қазақ болып, қазақты жақсы көріп не іс тындырдық? Шындыққа, әділетке жүгінсек, ар-намысымызды, ұлттық қасиетімізді аяққа басқан өрескел мінездерімізді ашық айтпай болмайды. Қазақ ауылдарындағы мектептерде сабақты орысша жүргіз деп кім зорлайды? Өзіміздің шолақ ақылды қазақ басшыларымыз емес пе? Ұлттық мектепті менсінбей, балаларын орыс мектептеріне өз еркімен сүйреген ата-аналар нені ойлайды? Көшеде, үй ішінде жұбайлар, әке мен бала, ата мен немере өзара орысша тілдеседі. Оған

кім кінәлі? Осындай сорақы қылықтар қазақтан басқа қай ұлтта бар? Ана тілін, халқының тамырлы тарихын, әдет-ғұрпын білмеген, білуге ынтасы жоқ қазақ қандай қазақ?!

Өткен жылы бірнеше рет кала жастарымен кездесіп әңгімелестім. Ойын-тойда бірге болдым. Шіркін, заман-ай десеңші! Қандай өрімдей жас ұл-қыздарымыздың бір сөзді қазақшалап, үш сөзді орысшалап, ойындағыларын жеткізе алмағандарына олардан гөрі өзім бетер қиналып, ойға қалдым. Қарап отырсам, жастардың мұндай халге ұшырауына біз де кінәліміз. «Не ексең, соны орасың» дегендей, кезінде біз – үлкен ұрпақ – тілімізге, мәдениетімізге мән бермедік. «Өмірдің тұтқасы тек орыс тілінде», – дедік. Ал қазақ мектептерін бітіргендер далада қалды ма? Облысымыздағы Бостандық, Ленин, Бұлақ сияқты орта мектептерді тәмамдап, Қызылжар, Ақмола, Қарағанды, Алматы, Ресейдің жоғары оқу орындарына түсіп, инженер, дәрігер, агроном, мұғалім, экономист мамандықтарын алғандар аз ба? Қазақ мектептерінің түлектерінің арасынан шыққан академик, профессор, ғылым кандидаттары да аз емес.

Ана тілімізді менсінбесек, оған сенбесек, бізде қандай ұлттық қасиет қалады? Бұл көзі ашық, көкірегі ояу, қаны таза әрбір қазақты, әсіресе жас ата-ананы ойландыратын жағдай. Тіліміздің, мәдениетіміздің сақталып, дамуы Ананың қолында десек, артық айтылған сөз болмас. Сәбидің тілі Ананың ақ сүтімен шығады, Ананың әлдиімен өсіп, әлемді таниды. Сондықтан болар біз тілімізді ана тілі дейтініміз. Қазақтай басқа тілін ана тілім деп ардақтайтын бірде-бір ұлт жоқ. Мұның өзі Анаға зор міндет жүктейді. Оның қоғам алдындағы ерекше жауапкершілігін керсетеді. Егер аналар өздерінің табиғи рөлін, ұлттық міндетін дұрыс түсінсе, қазақ халқы сондай трагедиялық жағдайға ұшырамас па еді, қайтер еді? Өкінішке орай, бөбектерін орысша әлдилеп, орысша тілдесетін аналар әлі де жеткілікті. Бұл сәбиге, оның болашағына қандай қиянат! Ұлттық тамырға балта шапқандай емес пе? Осы өзекті мәселені көзден таса қылмай, баршамыз «Қазақ тілі» қоғамы болып бірлесіп, жас

ата-аналармен жүйелі түрде жұмыс жүргізіп, ананың рөлін жоғары дәрежеге көтерсек, көп мәселелер шешілер еді.

ҚАЗІР ПІКІРТАЛАС, ОЙ ҚАЙШЫЛЫҒЫ заманымыздың дәстүріне айналды. Одан ұтқанымыз да, ұтылғанымыз да бар. Әрине, мен пікір алмастыруға, пайдалы дискуссияға қарсы емеспін. Арамызда наразылық туғызатын пікірталасқа қарсымын. Менен артық кім біледі, мен айттым бітті деушілер әлі де болса кездеседі. Сөйтіп ұсақ-түйекпен айналысып, кей проблемалар тасада қозғалмай қалады.

«Ленин туы» газетінде басылған Ж. Самұратовтың «Сәтті мереке» атты мақаласы (26 желтоқсан, 1991 жыл) соңғы екі-үш ай бойы газет бетінде, теледидарда әңгіме болды. Бұл мақала оқырмандарға таныс болса да, оның қысқаша мазмұны мынадай. Ж. Самұратов орыс мектептерін бітірген жас қыздарымыздың ұлттық сана-сезімі оянып, «Айсұлу» атты қыз сыны өткізілгеніне қуанышты пікір жазған. Бірақ облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасы Қ. Омаров байқауға қатысатын қыздар ана тіліне шорқақ, европаша киінген деп жаратпай, қыз сынын «Айсұлу» емес, орысша атаңдар дегеніне автор реніш білдіреді. Төрағаның бұл пікірін қолдауға болмайды. Бұл жастардың бетін қайтарғандық емес пе? «Көш жүре түзеледі» дегендей, олқылықтар біртіндеп жөнге келтіріледі ғой. Жастарға «Қазақ тілі» қоғамы, үлкен ұрпақ қандай қамқорлық жасады және жасайды? Соны ойластырған жөн ғой деймін. Кейін мен бірталай адамнан Куйбышев атындағы зауытқа қарасты Машина жасаушылар сарайы мәдениет қызметкерлерінің «Меруерт» атты қазақ қыздарының байқауын ұлттық тұрғыда ұйымдастырғанын, орыс жастарының қазақтың салт-дәстүрі, ұлттық мәдениеті жөнінде үлкен мағлұмат алғанын, дән риза болғанын естідім,

Қызылжар қаласында 20 мыңдай қазақ тұрады, солардың тұрақты мәдени орталығы неге жоқ? Қазақ жастарының өз бастамасымен Ленин атындағы зауыттың мәдени сарайында жұмыс күндері кеш өткізіледі. Оларға сенбі, жексенбі күндері неге бұйырмаған? Өз елінде жүріп жетімсіреу – қандай қорлық! Бұрынғы облыстық қоғамдық-саяси

оқу үйінің үлкен залын қазақ мәдени орталығына берсе, үкіметке не зиян келеді? Онда түрлі-түрлі шаралар: әдебиет, мәдениет, ән-күй, ұлттық дәстүр кештері, тағам, киім көрмелері, әдеби музыкалық викториналар өткізілсе қазақ жұртшылығы қаншама рухани байыр еді. Сонымен бірге бұл орталық қазақтың әдебиеті мен мәдениетін басқа ұлттар арасында насихаттайтын орын болар еді.

Жуырда ақсақалдар алқасының мүшесі Қ. Сыздықов екеуіміз облыстық мәдениет жөніндегі комитеттің төрағасы В.П. Лопухинмен әңгімелестік. Бізге Виктор Прокопьевичтің пікірі ұнады.

– Ресейдің Орынбор, Түмен, Омбы облыстарында қазақ мәдени орталығы бар, – деді Виктор Прокопьевич. – Мысалы, Түмендегі қазақ мәдени орталығына бюджеттен бір миллион сом қаржы бөлінген. Облысымызда қазақ ұлттық мәдени орталығының болмауы өкінішті-ақ. Мен өзім бұрынғы облыстық қоғамдық-саяси оқу үйінен қазақ мәдени орталығына тұрақты орын табылады деймін.

Облыстың жаңа әкімі көптің осы қалауын ойдағыдай шешер деген үміттеміз.

Ж. Самұратовтың мақаласы жөніндегі сөзімді аяқтайын. Сол мақалаға қарсылық білдіріп, «Ленин туында» облыстық ақсақалдар алқасының «Шындыққа жатпайды» (7 қаңтар 1992 ж.), 3. Әкімжановтың «Атына тұрман болсам деп...» (7 қаңтар) және «Ақсақалдардың айыбы не?» (5 ақпан) деген мақалалар жазылды. Бұл мақалаларда жоқты сөз қылып, біреуді жөнсіз айыптау, екіншіні жөнсіз мақтау, меніңше, әділеттікке жатпайды, біздің басымызды қоспайды. Аталмыш мақалалар оқырмандарға таныс шығар. Сондықтан айтарым, ұлы Абайдың «Бірімізді біріміз аңдып, кірпік қақтырмай, жұрттың қоры болып өтеміз бе?» – деген аталы сөзін естен шығармайық. Облысымыздағы жалғыз ұлттық «Ленин туы» газетінде өнбейтін істі сөз қылып, уақтанбайық. Одан да күрделі мәселелерді неге қозғамасқа? Мәз боларлықтай тындырғанымыз шамалы. Тілімізді, мәдениетімізді қалпына келтіріп, дамыту жолында атқарар

міндетіміз бастан асып жатыр. Солардың біріне тағы да назар аударайық.

Облысымызда 23 мың қазақ оқушыларының 17 мыңдайы орыс тілінде оқиды. Түбінде осы 17 мың жас түрі қазақ, тілі орыс, мәңгірт болмағанда қайтеді? Соған көзіміз жетіп тұрып, қол қусырып отырамыз ба? Қазақ мектептерін, кластарын ашайық деп дабыл қаққан ата-аналардың даусы неге естілмейді? Қайта қазақша оқып не керек деушілер кездеседі. Облыстық, қалалық «Қазақ тілі» қоғамдары бөлімшелерінің, халыққа білім беру орындарының қазақ қауымының арасында жүргізген жұмыстарының нәтижесінде екі жылда не бары 130 қазақ балалары (облыс орталығында) орыс мектептерінде ашылған қазақ кластарында оқиды. Сонда 17 мың жасөспірімнің тағдыры не болмақ, қашан шешілмек? Ал аудандарда бұл проблема шешімін тапқан жоқ деуге болады. Мысалы, Возвышен ауданында тұрғындардың (21 мың) 23 проценті, яғни бес мыңы қазақ. Соның кем дегенде бір мыңы – оқушы. Аудандағы жалғыз қазақ ауылында қанша оқушы бар дейсің, қалғаны орыс мектептерінде тәрбиеленеді.

Тың игеру жылдары көптеген ауылдар жойылып, олардың тұрғындары бытырап, дені орыс селоларын мекен етуге мәжбүр болды. Басқаларын айтпағанда, аудан орталықтарында 60-тан 100-ге дейін қазақ отбасы тұрады. Орта есеппен 12 аудан орталығында мыңнан астам қазақ отбасы бар. Демек, қазақ мектебін ашуға бала саны жеткілікті. Мұны неге ата-аналар аудан басшылары ескеріп шешпейді? Ана тілінде оқуға мүмкіндік жасамау Тіл туралы Заңға қайшылық жасағандық емес пе?

1989 жылы Тіл туралы Заңның жобасы талқыланған кезде мен қазақ тілінің мемлекеттік мәртебе алуына қарсы шығушылармен күрестім. Тіліміз қазір Заң бойынша мемлекеттік тіл болды. Енді бәріміз жұмыла кірісіп, іс жүзінде тілімізді мемлекеттік тілге айналдырайық. Ол үшін әуелі өз тілімізді өзіміз меңгерейік. Тек сонда ғана ұлттық бейнемізді әлемге танытамыз. Сонда бізбен басқа

ұлттар санасады, тілімізді үйренуге, мәдениетімізді игеруге ұмтылады.

Осы мақалада біраз мәселелерді көтеріп, өзімнің көкейтесті ойларымды ортаға салған сияқтымын. Біреуге ұнар, ой айтар, біреуге ұнамайтын жері болар. Дегенмен, бәріміздің мақсатымыз бір. 260 жыл бодандықтан кейін қолымыз жеткен тәуелсіздікті бекітіп, қорғай білейік! Ар-намысымызды ту қылып, үніміз бір жерден шығып, талапқа сай іс тындырайық, ағайындар!

Қилаж МАҒАЗОВ,
республикалық дәрежедегі зейнеткер,
Петропавл қаласы,
1992 ж.

НЕПОДВЛАСТНЫЙ ВРЕМЕНИ ВОЗРАСТ

*Он по праву принадлежит
тому героическому поколению, в судьбе которого,
как в капле солнца, отразилась судьба страны.*

Иван САВЕЛЬЕВ

На опушке леса многолюдно. Красочно оформлены юрты, установлены сцены, скамейки! Звуки гармони переплетаются с аккордами домбры, люди поют, у них праздничное настроение. Возвышенцы отмечают 25-летие образования своего района. Право открыть торжество предоставлено одному из основателей района, бывшему председателю райисполкома Килажу Магазову.

Было ему что вспомнить, о чем рассказать: 11 с лишним лет работы в районе много значат. Но он был краток. Если говорить о том времени, тоже нелегком, надо говорить и о себе. А будет ли это скромным? Да и в такой праздничный день надо ли быть многословным?

Поблагодарив за внимание, за оказанную честь, Килаж Магазович просто сказал: «Годы работы с вами считаю самыми счастливыми годами в своей жизни. Бывало трудно, очень трудно, особенно в первые годы становления района. Мы шаг за шагом преодолевали трудности. Благодаря взаимопониманию. Пусть умножаются ваши успехи. хорошеет жизнь!».

Люди веселились, пели, шутили. Вместе с товарищами Магазов ходил по «совхозным» юртам. Были теплые встречи, крепкие рукопожатия, взаимные расспросы о делах, семье и добрые пожелания. В юрте отного совхоза посвятили ему песню.

Возвращался домой, тронутый вниманием людей. Путь от Возвышенки до Петропавловска неблизкий. А длинная

дорога, как известно, располагает к воспоминаниям. А вспомнить было о чем. Родился в ауле Бостандык, что в Мамлютском районе. Детство совпало с периодом коллективизации, слома веками сложившегося образа жизни крестьян.

Люди аула тех лет были далеки от большой политики, их помыслы и усилия сосредоточились на одном: как накормить и одеть семью. Не хватало самого необходимого: хлеба, соли, чая, керосина. Работали в колхозе за трудовни-палочки. Но трудились с энтузиазмом, надеялись на светлое будущее.

В 1937 году арестовали отца. Осиротели четверо детей. Сиротская доля, униженное положение (дети «врага народа») не могли не ранить детские сердца. Можно ли было примириться с обвинением аульчан-злопыхателей, что твой отец – «враг народа». 10-летний мальчик знал, что отец был уважаемым в ауле, избирался первым председателем аулсовета. «Какой же он враг?» – рассуждал мальчик. Ему хотелось поскорее повзрослеть и доказать это.

Когда окончил семилетку, началась война. К тому времени аульному пареньку исполнилось 16 лет, и он искал возможность, чтобы попасть на фронт. В январе 1943 года случайно в конторе колхоза встретил офицера райвоенкомата и, приписав себе два года, написал заявление под его диктовку, поскольку плохо знал русский язык. Так вот и стал солдатом Великой Отечественной. Прошел с боями от Керчи до Севастополя, воевал на Украине, закончил войну в Чехословакии.

Отслужив шесть лет в армии, вернулся домой. Райком партии направил молодого коммуниста на работу в райотдел милиции. Через месяца два бывшего фронтовика, вернувшегося с войны с ранением, воина, которому в числе самых надежных была доверена охрана Берлинской конференции глав трех держав, самого Сталина, за что получил письменную правительственную благодарность, уволили из органов за отца... Тяжело было на душе. Но сумел преодолеть печаль, уныние. Поступил на заочное отделение

института, стал учителем, затем – директором школы. Не таил в себе обиду. Только иногда, в минуты раздумий, мучила мысль: почему так несправедливо устроена жизнь. Есть ли более суровое моральное наказание, чем быть без вины виноватым, считаться неблагонадежным в своей стране, которую защищал на полях сражений, пролил кровь, мог быть убитым. Может быть, потому и стало кредо жизни: быть справедливым ко всем и во всём. Люди ценили за это: не раз избирали секретарем парторганизации укрупненного колхоза, депутатом местного Совета.

В 1953 году был приглашен в Ленинский райком партии, предложили работу в аппарате. Не дал согласия, не хотел оставить полюбившуюся педагогическую работу, да еще и ворошить «прошлое». Секретарь райкома Плевако, человек строгий и волевой, настоял. Сталина уже не было, но дух его времени еще жил. Месяцев через восемь вновь пришлось уйти в школу.

И все же время подозрительности, унижений, преследований не могло продолжаться дальше. Благодаря хрущёвской «оттепели» с миллионов безвинно пострадавших сняли позорное клеймо «врага народа». В 1958 году реабилитировали отца.

С тех пор свыше трех десятков лет Магазов работал на самых ответственных должностях. Среди них «этапным» можно назвать год 1967-й, когда члены оргкомитета по созданию района (а среди них и он) приехали в Возвышенку. Первое знакомство с хозяйствами произвело удручающее впечатление. Забитые окна хрущёвских двухэтажек, покосившиеся, ветхие, барачного типа здания школ, клубов, детских садов. Велика была текучесть механизаторских кадров. Каждый совхоз ощущал недостаток рабочих рук. Это был период, когда закончилась целинная эпопея и наступило время разочарований, которое потом называли застойным, кризисным.

Люди покидали обжитые места. А для того чтобы остановить отток кадров из дальнего района, надо было строить

жилье, школы, детские сады, дома культуры, дороги. Где взять деньги, материалы, когда на строительство жилья, объектов соцкультбыта отпускали средства по так называемому остаточному принципу, когда над руководителями хозяйств стояли многочисленные стражи финансово-хозяйственного периода – фининспекторы, госбанк, ОБХСС. Попробуй построй что-то сверх спущенного плана – одним «строгачом» не обойдешься. И все-таки вопреки всем запретам начали в районе строить хозспособом жилье. То в одном, то в другом хозяйстве вырастали типовые здания школ, домов культуры, детских садов. И хотя руководители района получали немало шишек, в Возвышенском заметно улучшились жилищно-бытовые условия, возросла заинтересованность людей в результатах своего труда, приостановилась миграция населения, резко увеличилось производство зерна, продуктов, животноводства. Более того, благодаря тому, что Магазову удалось «пробить» в республике вопрос о строительстве телеретранслятора в возвышенской степи, вскоре в домах сельчан вспыхнули голубые экраны телевизоров. В 1977 году Президиум Верховного Совета республики, заслушав отчет председателя райисполкома К. М. Магазова, одобрил опыт работы по комплексному развитию района. В том же году издательство «Казахстан» выпустило его брошюру об опыте работы по единому плану социально-экономического развития района.

То было время, когда партийные органы установили полную монополию на свои кадры, следили, чтобы руководители долго не засиживались на одном месте. И однажды Магазова, проработавшего свыше 10 лет в районе, пригласили в обком партии и предложили должность начальника областного управления автодорог. Согласен – не согласен, надо подчиниться воле партийного органа. И вот на 54-м году ему, учителю по образованию, пришлось осваивать новое дело. В то время непрестижной считалась нелегкая работа дорожников. О дорогах говорили только тогда, когда наступало бездорожье. И тех, кто ими занимался, ругали

на «полную катушку», приговаривая, что хуже дорожников никто не работает, Оскорбительно и обидно было слышать это тем, кто в стужу, в слякоть, бураны нес вахту на дорогах, чтобы пробить проезд через огромные заносы на старых, изношенных тракторах. Дорожники делали свое дело, завоевывали переходящие Красные знамена Совмина республики. По строительству дорог с твердым покрытием наша область занимала одно из первых мест в Казахстане.

Дорожники, с которыми работал Магазов, до сих пор благодарны ему за то, что они, не имея фондов на стройматериалы и никакой строительной техники, в 1986 году хозспособом построили 40-квартирный дом и все нуждающиеся в получении и расширении получили ключи от квартир. И хотя у Килаша Магазовича было немало хлопот и неприятностей за «самовольство» в этом деле, благодарность людей стала самой высокой платой за его усилия и инициативу.

Многолетний труд К. М. Магазова отмечен многими наградами, орденами, медалями, почетными грамотами Верховного Совета республики.

Счастливо сложилась и его семейная жизнь. Более 40 лет живет в полном согласии и взаимном уважении с супругой Сабирой Ербатыровой. Воспитали они четверых детей, имеют пятерых внуков. На днях Килашу Магазовичу исполнилось 70! Но он по-прежнему бодр, энергичен. И, находясь на заслуженном отдыхе (а точнее сказать, в возрасте, неподвластном времени), занимается воспитанием молодежи, часто выступает в печати, на различных конференциях и встречах, вносит свою лепту в сохранение веками сложившегося гражданского и межнационального согласия между людьми различных национальностей.

К. М. Магазов по праву принадлежит к тому героическому поколению, в судьбе которого, как в капле солнца, отразилась судьба страны.

И в этой капле отразились и горькие слезы горя, и светлые – радости, черный цвет бедствий и алый – Победы.

Это они, люди его поколения, пережив голод и холод, репрессии, разрухи и войны, поднимали страну из руин, возводили города, осваивали целину. Они сумели вынести все лишения, разлуки и беды, сохранили оптимизм, нравственную чистоту и силу духа.

1995 г.

«КІШІ ОКТЯБРЬДІҢ» ЗАРДАПТАРЫ

Биыл Қазақстанның жеке республика болып отау тіккеніне 70 жыл толады. «Елу жылда – ел жаңа» дегендей, жетпіс жылда Қазақстан танымастай болып өзгерді. Бірақ бұған дейін республиканың Совет өкіметі кезінде қол жеткізген табыстары мен жеңістері біржақты асыра мадақталып келді. Халықтың бастан кешкен қиын-қыстау, тар кезеңдері, көрген зорлық-зомбылығы адамдардан да, тарихтан да жасырылды. Демократияландыру басталғаннан бері көптеген сұрқия шындықтар жарыққа шығарыла бастады. Бірақ барлық шындық әлі айтылып болған жоқ. Тіпті кейбіреулері «Өткенді қопарып, қазбалай беріп қайтеміз, ол кезде болған әділетсіздіктерге, қателіктерге объективті себептер болды ғой», – деп жабулы қазанды жабулы күйінде қалдырғысы келеді. Бұл ұрпақтар алдында кешірілмес күнә болар еді. Бүкіл тарих халық алдында барлық қалтарыс-бүкпесімен, сүйінішті де күйінішті жәйттерімен толық көрсетілуі керек. Біз тек сөйткенде ғана өзіміздің кім екенімізді сезіне аламыз. өткеннен дұрыс қорытынды шығарып, болашағымызды айқын бағдарлауға мүмкіндік аламыз.

Қазақ халқының соңғы 70 жылдық тарихына көз салсаң, үлкен ойға қаласың. Еуропаның үлкен-үлкен үш-төрт мемлекеті сиып кететін, жері құнарлы Қазақстанның халқы 30-шы жылдардың басында неліктен жаппай аштыққа ұшырады? Оған кімдер кінәлі? Осыларды ашық айтатын уақыт жетті. Қазақстанда аштықты ұйымдастырушылардың көш бастаушысы – 1925–1933 жылдары Қазақстан өлкелік партия комитетінің бірінші хатшысы болып істеген Федор Исаевич Голощекин. Ол кезінде Сталиннің ең сенімді адамдарының бірі болды. Қазақ халқының тарихи-әлеуметтік дамуының заңдылығынан бір түйір хабары жоқ, революциялық өзгеріс дегенді күштеу-зорлау деп қана түсінетін және одан баска саяси әдістер қолынан

келмейтін Ф. И. Голощекин Қазақстанға келісімен өзінің желеп-жебеушісі И. В. Сталинге былай деп хат жазды: **«Я утверждаю, что в казахском ауле нужно пройти с «маленьким Октябрем», экономические условия в ауле надо изменить, если это гражданская война, мы за нее... Надо идти на жертвы, не боясь крови».** Оның бұл ұсынысын Кремльдегі аға жендет мақұлдады.

Сталиннен қолдау тапқаннан кейін Голощекин өз «идеясын» жүзеге асыруға белсене кірісті. Оған өз ішімізден де шыққан шолақ белсенділер, жағымпаздар, ура-революционерлер жанын салып көмектесті. Қазақ халқын бай-кедей деп біріне-бірін атыстырып, қырылыстырды. Мындаған адамдардың мал-мүлкін тартып алып, атты, жер аударғызды. Қазақтардың ғасырлар бойы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерімен санаспай, еріксіз жаппай коллективтендіру жүргізді. Оның кезінде барлық мал орталықтандырылды. Сөйтіп жаппай аштықтың алғышарты жасалды.

Содан 1931–1932 жылдары республикада астық шықпай қалды. Қолындағы малдан айырылған, әрі астықсыз қалған халық аштыққа ұшырады. Ол кезде біздің Петропавл қаласы Қарағанды облысы аталатын үлкен өлкенің орталығы еді. Оның құрамына қазіргі Қарағанды, Целиноград, Көкшетау және біздің облыстың территориялары енетін. Облыс архивтерінде сақталған ресми документтер Голощекиннің сол кездегі қылмыстарын бұлжытпай әшкерелейді. Облыста коллективтендіру Голощекиннің дүмпуімен барынша қарқынды жүргізілген. Егер 1928 жылы облыста 453 колхоз, оның ішінде 81 қазақ колхозы болса, 1930 жылы 1515 колхоз, оның ішінде 535 қазақ колхоздары болған. Екі жылда колхоздардың жалпы саны үш есе, ал қазақ колхоздарының саны алты есе өскен. Сөйтіп өлкелік партия комитеті Қазақстанда коллективтендіруді Сталиннің СССР-дің шығыс аймақтарында бұл істі аяқтау жөнінде белгілеген мерзімінен екі жыл бұрын 100 процент орындап шыққан. Бұл біздің республикадағы көптеген «социализм жеңістерінің» біреуі ғана еді.

Коллективтендірудің республикада еріксіз, зорлық-зомбылықпен жүргізілгенін архив материалдары дәлелдейді. Мына бір хабарламаға көз жүгіртейік: «Облыстық партия комитетіне, Беккер жолдасқа (Беккер – облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы (К. М.). Ленин ауданында колхоздардың фермаларында жиналған сиырларды өз еркімен таратып әкету фактілері болды. Леонидовка селосында 12 колхозшы әйел өз сиырларын таратып әкетті. «Бірлік» колхозында колхозшы Сыздықов және басқалары сиырларын таратып алу керек екендігін айтады. Олардың айтуынша, сиырларды орталықтандыру күшпен жүргізілген. Еңбекшілдер ауданындағы № 5 ауылда партия ячейкасының хатшысы Кокиннің, партия мүшесі Мұсабаевтың бастауымен 100 колхозшы сиырларды таратып әкетуге әрекет жасады. 11 маусымда осы ауылда 40 колхозшы малдарын екінші рет таратып әкетуге тырысты. Ішкі аудандық поселкенің коменданты коммунист Мусин аспанға қарата нағаннан оқ атып, бұл әрекетті тоқтатты» (Облыстық партия архиві, 22 қор, 17 іс, 1 тізбе, 10 бет).

Облыс тұрғындары күшпен коллективтендіруге наразылық білдіріп, Мәскеуге, Сталинге хат жазған. Ол хаттар сол кезден бастап қалыптасқан социалистік-бюрократиялық тәртіп бойынша үстінен шағым түскен адамдардың, органдардың өздеріне жіберілген. Сондай хаттарға жауап ретінде Беккер бірде Сталинге былай деп жауап берген: «ЦК ВКП (б), секретариату, тов. Сталину. Социалистическая реконструкция проходит в Казахстане в условиях острой классовой борьбы. Особенно в аулах. Пережитки родового патриархального строя и уклада казахских аулов, еще сравнительно сильное влияние баев на бедноту – все это сильно препятствует проведению мероприятий партии по перестройке сельского хозяйства в области. Под влиянием байской агитации хищнически забивается скот, население уходит в другие районы Союза» (22 қор, 1 тізбе, 17 іс).

Көріп отырсыздар, жергілікті басшы Беккер барлық кінәні бай-құлақтарға аударған. Ал шындығына келсек, зорлық, жоқшылық кесірінен басқа жаққа босу республикада кең етек жайды. Мына бір хабарды оқиық: **«Қызыл ту ауданынан 4576 семья көшті. Көшу бүкіл колхоз болып жүргізілуде. № 2 ауылдан 28 үй, Маркс колхозынан 58 үй көшті».**

«Кіші Октябрьдің» немен аяқталғаны белгілі. Республикада жаппай аштық басталды. Бұл қазақ халқының басына түскен ең үлкен ауыртпалық еді. Ондай зұлымдықты халқымыз Шыңғыс ханның тұсында да, қалмақтардың шапқыншылығы кезінде де көрмеген болар. Облыс архивтерінде сақталып қалған сол кездегі документтердің қайсысын алып қарасаң да, сарғайған қағаз беттерінен ыңырсыған, қайғылы үн естіледі, ағыл-тегіл төгілген көз жасы көрінеді, ондаған жылдар бойы жасырылып келген қылмыстардың беті ашылады. Оларды оқу өте ауыр, оқуға сескенесің, ет жүрегің шыдамайды, жаның сыздап ауырады. Бұл не деген жауыздық десеңізші!

«Қарағанды облыстық партия комитетіне, Беккер жолдасқа. Төңкеріс ауданының «Ілия» колхозындағы № 5 ауылда колхозшыларға нан берілмейді. Жекелеген колхозшыларға анда-санда арам өлген малдың еті беріледі. Соңғы уақытта колхозда аштықтан дене ісінуі, тіпті кісі өлімі де болды. Барлығы 36 адам ісінген, 25 ақпаннан 14 наурызға дейін аштықтан 5 адам өлді».

Қазақ халқының бастан кешкен трагедиясының бұлжытпас бір куәгері ретінде архивтен алынған мына бір материалды қысқартпай толық күйінде ұсынып отырмайын: **«АКТ. Халықтың өлім-жітімі көбеюіне байланысты құрамында аудандық дәрігер Сейітов, аудандық ауатком өкілі Әбетова бар комиссия колхозды ауыл болған екі елді мекенді үй аралап жүріп тексерді. Тексеріс кезінде тұрғындардың көпшілігі арып-ашығаны, түрлі қалдықтармен тамақтанатыны байқалды. Мысалы, жалаңаш сүйектерден сорпа істеп ішеді, оның**

сапасы өте нашар, тамақтық құны мүлде жоқ. Тамақ орнына ескі кепкен терілер пайдаланылады. Аудан орталығындағы қазақтар қалашығында ит етін жейтін семья анықталды. Олар қазанға иттің сирағын асып жатқанын көрдік.

Адамдардың өмірін сақтау үшін колхозда ешқандай азық-түлік жоқ. Ауылды аралап жүріп 18 семьяны тексердік. Олар мыналар: Биғара Қиғарин, колхоз мүшесі, семьясында 6 жан бар. Ішінде ештеңесі жоқ көжемен ғана қоректенеді. Бәрі әбден жүдеген, аяқтары іскен. Тілеубаев Серікқұл, 6 жан, түсі жуындыға ұқсайтын көжемен қоректенеді. Тілеубаев Байкен, колхозшы, 3 жан, быламық ішеді. Кенжеболов Қожан, 6 жан, біз тексерген кезде 10 жасар ұлы боқтықтан сүйек тауып алып, сорып отыр екен. Үй іші ескі сүйектерді сорпа қылып ішеді. Байжанов Досым, 7 жан, қолына не түссе соны қорек қылады, бәрі жүдеген, баласы Әбдірахман 15 мамырда аштықтан өлген. Кәрібаев Сабыр, 6 жан, 2 баласы бар, балалары өте төмен халде.

Шоқа ауылында бұрын 114 түтін болған, қазіргі қалғаны – 60 түтін. Адамдары арам өлген мал етін, шіріген ет, сүйектен жасалған сорпа, быламық ішеді.

Ескі Көшербай ауылындағы Әміровтың семьясында 9 жан бар. Өзі ақпан айында үйден кетіп қалған, қайда екені белгісіз. 22 жасар ұлы Қали 10 мамырда аштан өлді, 4 жасар Ахметхан 16 сәуірде, Ахметолла 17 сәуірде өлді. Әйелі мен қызы өлім алдында, 7 жасар ұлы Әсеттің шығар-шықпас жаны бар, келіні кетіп қалған, қайда екені белгісіз.

1932 жылғы 17 мамыр. 22 қор, 1 тізбе, 17 іс, 201–202 бет.

Осы актіні жазған адамдардың азаматтық ерлігіне бас июге болады. Өйткені партия, совет органдары өздерінің көзсіз есерсоқтық саясатынан болған жаппай аштықты барынша жасыруға тырысты. Оны ашық айтқандарға, жазғандарға жазалау шараларын қолданды. Аталмыш актіні жазған

адамдарға да тиісті органдар наразылық білдірген. Мұндай шындық айтушылардың үстінен жоғары орындарға домалақ арыздар қаптаған. Мынау солардың бірі:

«Қарағанды облыстық партия комитетіне, Беккердің жеке өзіне. Шортанды ауданында 1932 жылғы 30 мамырда аупарткомның жалпы бөлімінде бірнеше адамдардың, оның ішінде партияда жоқтардың көзінше облыстық партия комитетінің өкілі Пономарева былай деді: «Құрғақшылыққа байланысты Айыртау ауданы тұрғындарының 90 проценті басқа жаққа көшіп кетті. Рузаев ауданында аштықтың кесірінен бандалық топтар құрылып, олар 10–12 кісіден өлтіріп, кісі етін базарда сатады».

Үстінен осындай хат түскен Пономареваның тағдырын біз білмейміз.

Кейінгі кезде кейбір тарихшылар мынадай да долбар жасайды: ашаршылық кезінде көбіне-көп малмен ғана күн көріп келген қазақтар қырылды. Басқа ұлт өкілдерінен шығын болған жоқ дегенді айтады. Бұл шындыққа сай келмейді. Шынында да, малдан басқа күн көрісі жоқ қазақтардың малынан айырылып қалған соң көп қырылғаны рас. Бірақ аштық жылдары ішкі Россия, Украина және басқа да жерлерде адамдар мыңдап емес, миллиондап қырылды. Біздің облыстағы орыс селолары мен деревняларында аштан өлгендер аз болған жоқ. Ол турасында архивтік документтерде біраз деректер сақталып қалған. Қазір Бескөл ауданындағы Надежка селосының колхоз председатели Крутов Петропавл округтік партия комитетіне былай деп хабарлайды: **«Адамдардың арам өлген мал етін жеу фактілері бар. Аштық салдарынан жұрт жұмысқа шығудан жаппай бас тартуда. Соңғы екі күнде 90 адам колхоздан шығу туралы өтініш түсірді. Жағдайды шұғыл материалдық көмек беру арқылы ғана түзеуге болады».**

Бұл хат тексерілген екен. Тексеріс жүргізген округтік «Колхозсоюздың» өкілі округтік партия комитетіне былай деп жауап беріпті: **«Колхоз председателінің хаты**

бойынша жүргізілген тексеріс мынаны анықтады: поселкеде үлкен кулактар тобының болуына байланысты кедейлердің біршама бөлігінің жетіспеушілікке ұшырағаны рас. Кедейлерге теріс әсер ететін кулактар мен олардың құйыршықтарын колхоздан шығару керек».

Аштыққа ұшыраған село адамдарына азық-түлікпен көмектесу орнына ересен аштықты ұйымдастырған кулактар деп бүркей салған.

Мына бір қағаздарға үңілейік: «Арықбалық ауданындағы «Путь к социализму» колхозының колхозшыларына 1932 жылғы 10 маусымнан бері нан берілмейді. Адамдар көр-жерді қорек қылады. Айдабол спирт заводына барып, спирт жасаудан қалған қалдықтарды алады, соларды жеп ауырып өледі. 10 және 20 маусым аралығында 20 адам өлді: Перохин Тихон, кедей, колхозшы, 32 жаста, Ковалев Корней – 58 жаста, Назарова Анастасия – колхозшы, 30 жаста. Перохин Федор – 50 жаста, оның ұлы – 17 жаста және басқалары.

«Атбасар ауданындағы Спасское селосының колхозшысы Владимир Пласка итін сойып алған. Балалары ісінген. Колхозшылар арам өлген шошқа етін жейді».

Архивтердің түкпір-түкпірінде ондаған жылдар бойы жасырынып жатқан мұндай сұмдық документтердің өлшеусіз көп екендігі айтпай-ақ түсінікті. Кезінде сталиншілдіктің Қазақстандағы басты инициаторы және жүргізушісі болған Голощекиннің залым саясатынан қазақ халқының тең жартысы қырылып қалды. Бұл халқымыз үшін ұрпақтан ұрпаққа қорқынышты аңыз болып қалатын теңдесі жоқ аса зор зұлмат.

1921 жылы Россияның біраз аймақтары ашаршылыққа ұшырады. Сонда В. И. Ленин Москваны, Петроградты, Еділ бойын осы апаттан құтқару үшін бүкілхалықтық ұран тастады. Арнайы құрылған отрядтар еліміздің түкпір-түкпіріне жіберіліп, азық-түлік дайындады. Россияға көмек беруден Қазақстан да құр қалған жоқ: қолынан келгенше астығын, етін, Аралдың балығын жіберді. Егер В. И. Ленин

тірі болса, Қазақстанда болған аштық кезінде республикаға барынша қол ұшын беруге тырысар еді. Қазақ халқы жаппай қырылмайтын еді.

Қазір тарихшылар көптеген архивтерді аударып-төңкеруде. Бірақ орталық және жергілікті архивтердің бір де бірінен сол кездегі партия, үкімет басшыларының Қазақстанға көмектесу үшін қолданған әлдебір шараларына, тым болмаса жанашырлық білдірген ниеттеріне дәлел боларлық ешқандай документ табылған жоқ. Сталин мен оның сыбайластары: «Қырылсаңдар, қырыла беріңдер!» – дегендей жайлы орындарында жайбарақат отыра берген. Мұны қазақ халқына бағытталған нағыз генонид, яғни халықты мақсаткерлік пен жаппай қыру демей не дейміз.

«Кіші Октябрьді» осылай «табысты» өткізген Голощекин 1933 жылы Москваға ауысты. Халық қарғысы оны алысқа жібермеді. 30-шы жылдардың аяғында ол «халық жауы» ретінде ұсталып, 1941 жылы Берияның бұйрығымен ешқандай сот үкімінсіз атылды. Сөйтіп ол өз жанын сала қиямет еткен системаның құрбаны болды. «Не ексең, соны орасың» деген осы болса керек.

**Қ. МАҒАЗОВ,
партия, соғыс және еңбек ардагері,
облыстық «Парыз» клубының төрағасы**

ТРУДНОЕ ВРЕМЯ

Интерес к нашей истории в последние годы возрос как никогда. И это объяснимо. Чем полнее и глубже воспринимаем мы пройденный путь, тем более объективно, точно понимаем и оцениваем свой сегодняшний день. Однако процесс познания непрост. Истина добывается в осмыслении реальных фактов действительности, не предваряя анализ, а являясь его результатом. Вот почему если мы хотим понять свое прошлое, то должны сберечь в памяти поколения каждую крупицу правды о нем, каждый факт. Особенно это касается объективной оценки сталинских репрессий. Председатель совета областного общественного клуба «Долг» К. М. Магазов предложил редакции материал, подготовленный им на основе изучения архивных документов. Предлагаем его вниманию читателей «ЛЗ».

В областных газетах периодически публикуются списки реабилитированных наших земляков. Восстанавливается справедливость, возвращаются добрые имена тем, кто был осужден невинно в 30–40-е, в начале 50-х годов. Это тысячи североказахстанцев, расстрелянных или погибших в ежово-бериевских лагерях смерти. Это искореженная жизнь жен, детей и других родственников репрессированных. Это незаживающая рана общества, которая отдается болью и по сей день.

«Мой отец, Александр Петрович, – пишет из Свердловска Николай Александрович Ерофеев, – расстрелян УНКВД Северо-Казахстанской области 1 октября 1938 года. Реабилитирован в гражданском и партийном отношении. Прошу в книгу памяти жертв сталинских репрессий записать моего отца – Ерофеева Александра Петровича».

Карагандинец Ануарбек Сарсенбаев пишет: «Мой отец Баубаев Сарсенбай, 1885 года рождения, расстрелян как враг

народа 12 февраля 1938 года в Петропавловске (Баубаев С. реабилитирован посмертно. – **Прим автора**). Хочу поклониться праху отца и той земле, где он похоронен. Прошу сообщить место захоронения».

В этих письмах – горе и страдания уже пожилых людей, потерявших самых близких, но не поверивших, что их отцы – враги народа, сохранивших на всю жизнь сыновнюю любовь и веру в торжество справедливости. Справедливость восторжествовала.

Годы репрессий – ненаписанные страницы истории нашей области. И заполнить их – архитрудная задача, но необходимая. Это нужно для нравственного здоровья наших и грядущих поколений. Требуется кропотливая работа в архивах, нужны поиски материалов, документов. Трудности и в том, что почти никого нет в живых из репрессированных наших земляков. Не так-то просто и в архивах найти разгадку ложного показания, распознать его фальшь. Все же анализ следственных и судебных материалов, газетные публикации дают возможность проникнуть в тайны той эпохи.

Работая в различных архивах города, больше всего почерпнул нужное из пожелтевших от времени страниц газеты «Ленинское знамя». Как-то принято говорить: газета живет один день, прочитал и нет ее. Это, конечно, с точки зрения читателя. А с точки зрения историка газета – память народа, своего рода летописец. Надо отдать должное журналистам тех трагических лет, чьи публикации воссоздают атмосферу того противоречивого времени: утверждался, с одной стороны, пафос созидания, с другой – обосновывались массовые аресты. В передовой статье «С Новым годом!» читаем: «Минувший год по праву был назван стахановским. Стахановское движение, в котором, как говорит наш великий вождь, видны подлинные ростки коммунизма, получило огромный разворот. Благодаря ему во всех отраслях социалистического строительства планы 1936 года выполнены и перевыполнены. Но мы знаем, что есть еще в стране остатки развеянных в прах классов, есть враги, ни на час не прекращающие свою

адскую работу. Выше бдительность! – вот наш лозунг, с которым мы идем в 1937 год».

«Есть враги... Выше бдительность!» – слова звучали как сигнал к репрессиям. Уже 21 января появилось сообщение ТАСС: органами НКВД закончено следствие по делу троцкистского параллельного центра в составе Пятакова, Радека и Серебрякова. 5 февраля под громким названием опубликована статья «Выжечь корни троцкизма в Петропавловском депо». В ней говорится, что «...по заданию наркома путей сообщения в депо должна быть построена теплая промывка паровозов. Но вредительски построенная теплая промывка не работает. Враги народа творят гнусные дела. Коммунисты и беспартийные большевики депо должны до конца распутать клубок вредительства, разоблачить и с корнем вырвать остатки вредительства».

Начались аресты. Так, первый удар был нанесен по деповчанам, по коллективу со славными революционными традициями, где еще в 1902 году возникла одна из первых организаций Российской социал-демократической партии в Казахстане. А 3 января «Ленинское знамя» в передовой статье отмечало: «Истекший 1936 год для Петропавловского отделения Омской железной дороги ознаменовался немалыми успехами. Досрочно выполнен годовой план погрузки, увеличились, по сравнению с прошлым годом, оборот и пробег вагонов и паровозов. Проведено обширное производственное и культурно-бытовое строительство». Успехи и вредительство – два противоположных понятия – характерная черта той эпохи.

Репрессии набирали обороты, достигая самых отдаленных сел и аулов. Но темпы разоблачения «врагов» не удовлетворяли организаторов трагедии. 3 марта на Пленуме ЦК ВКП (б) Сталин в докладе «О недостатках партийной работы и мерах ликвидации троцкистских и иных двурушников» дал прямой толчок к усилению борьбы с «врагами» народа. «Неотъемлемым качеством каждого большевика, – говорил он, – должно быть умение распознавать врагов. Не ясно ли,

что пока существует капиталистическое окружение, будут существовать у нас вредители, диверсанты и убийцы». Сталин дал понять, что репрессии – не кратковременная кампания, что агенты, троцкисты, шпионы проникли во все отрасли народного хозяйства, партийные, советские органы, что притуплена бдительность, допускается беспечность.

В духе сталинской установки 1–3 апреля проходил пленум обкома партии. Обсуждение итогов февральского Пленума ЦК ВКП (б) проходило бурно. Выступающие резко критиковали бюро обкома, партийные организации, перегибы в подборе кадров, говорили о многочисленных нарушениях сталинского устава сельхозартели, сталинской Конституции, подчеркивали необходимость покончить с беспечностью, не забывать о капиталистическом окружении. Критиковали бывшего первого секретаря обкома партии Аммосова (переведенного первым секретарем Киргизского крайкома партии). Он обвинялся в том, что подбирал кадры по принципу личной преданности, привез с собой знакомых, которые в прошлом были связаны с троцкистами. На пленуме выступили первые секретари райкомов Пресновского – Конюхов, Булаевского – Берестин, Мамлютского – Скибинский, не подозревая о том, что их дни сочтены. В мае – сентябре того же года они были исключены из партии, затем осуждены как враги народа. Теперь они реабилитированы и восстановлены в партии посмертно.

В принятом постановлении пленум отметил: «Недооценка и забвение партийно-политической работы, слабое развертывание критики и самокритики, забвение того, что наша страна находится в капиталистическом окружении, создали благоприятную почву заклятым врагам народа, троцкистским агентам германо-японского фашизма, бухаринцам и контрреволюционным националистам для их гнусной подрывной и вредительской деятельности. Только этим надо объяснить тот факт, что долго и безнаказанно действовали враги в Петропавловске и других местах».

Так, под видом критики и самокритики репрессии развернулись с новой силой. Услужливые работники УНКВД искали и находили жертвы везде.

В статье «Покушение на стахановца – комсомольца Мальцева» газета писала: «Враги народа Д. Левухин, А. Бурсов, С. Проскурин совершили террористический акт по отношению к бригадиру тракторного отряда в колхозе «Рассвет» тов. Мальцеву. Озверелых врагов привело в бешенство то, что тов. Мальцев твердой рукой наводил порядок в бригаде, крепил дисциплину. Бандиты арестованы, тов. Мальцев находится в больнице». Внизу статьи сообщение прокуратуры: предъявлено обвинение по статье 58–8. А была обычная мужская драка. Или вот другое сообщение: «Враг пойман. Сторож колхоза «Борьба за социализм» Приишимского района Я. К. Нетесов похитил с комбайна полотно. Этот вредительский акт показывает подлинное лицо Нетесова как самого ярого врага. Он арестован».

Газетные публикации, все средства пропаганды направлялись на обработку общественного мнения, на то, что есть враги, троцкисты, контрреволюционеры, национал-фашисты, их надо выкорчевывать с корнем. Произвол преподносился как необходимая защита социализма. Люди были обмануты, не знали истинных причин трагедии. К тому же в стране была создана обстановка всеобщего страха, мало кто был защищен от ареста. На многочисленных митингах рабочие, колхозники, интеллигенция требовали: «стереть с лица земли троцкистскую нечисть», «не может быть пощады заклятым врагам народа».

В эти мрачные годы нашей истории, в атмосфере идейно-нравственного, физического уничтожения всякого инакомыслия были люди гражданского мужества, открыто выступавшие в защиту «врагов» народа. Но они резко осуждались. В статье «Троцкистское охвостье» («ЛЗ» от 17.08.1937 г.) говорится: «Зная, что Гущин (начальник политотдела Кзыл-Аскерского совхоза. – **Прим. автора**) исключен из партии как враг народа, троцкист – учитель

Кзыл-Аскерской школы, комсомолец В. И. Постовой при всяком удобном случае восхваляет его перед учащимися, заявляя, что Гушин – самый культурный, политически образованный, что с ним поговорить – это лекцию послушать, Гушин пострадал зря, что его все равно восстановят. Агитация Постового возымела действие. Он привлек на свою сторону учителя Осипова». В другой статье «Последыш Кабановщины» («ЛЗ» от 18.10 1937 г.) газета пишет: «Необходимо сказать о политическом лице комсомольца Долгова. Когда был разоблачен враг народа Кабанов, он ходил и проповедовал: «Я никогда не поверю, что Миша Кабанов оказался врагом народа – это просто поклев»...

Сейчас мужественные поступки этих комсомольцев вызывают восхищение и в то же время чувство горечи: большинство населения в обстановке слезки и страха или боялось открыто высказать свое мнение, а тем более заявить протест произволу, или было оболванено.

Как сложилась дальнейшая судьба смелых и честных комсомольцев Постового и Долгова? Мы надеемся, что, прочитав эти строки, откликнутся родственники, старожилы, ученики учителя Постового, родственники и товарищи Долгова из отделения железной дороги.

К концу 1937 года репрессии достигли кульминации. Тюремь города переполнены. Понадобилось УНКВД показать свою работу по разоблачению «подлинных врагов» народа. С этой целью главари репрессий решили провести инсценировку открытого судебного процесса над членами якобы существовавшей троцкистской, национал-фашистской организации в Пресновском районе. Об этом газета «Казахстанская правда» (8 сентября 1988 года) писала: «В Казахстане в течение года прошли три процесса (по формулировке тех лет – национал-фашистов). Речь идет о процессах «контрреволюционных, национал-фашистских вредительских организаций в Урджаре, Пресновке и Караганде».

Организаторы Пресновского открытого судебного процесса 1937 года, решив широко осветить его в печати,

хотели доказать общественности, что УНКВД зря не карает, посмотрите, мол, кого мы судим.

Мы же хотим, чтобы наш современник через призму пресновского процесса узнал правду о репрессиях в нашей области. Об этом – в следующей статье.

К. МАГАЗОВ,
председатель совета областного
общественного клуба «Долг»,
1990 г.

Қилаж Мағазұлы зайыбы Сабира Ербатырқызымен

Қилаж Мағазұлы екі інісімен

Қилаж Мағазұлы, 1947 жыл

Қилаж Мағазұлы отбасымен

Қилаж Мағазұлы туыстарымен

Зұбайра, Сабира, Күлбарам

Қилаж Мағазұлы Алматыда

Қилаж Мағазұлы қарындасы Қымбатпен

**Қилаж
Мағазұлы
інісі
Болатпен**

Сабира Ербатырқызы қызы Әлиямен

Қилаж Мағазұлы туыстарымен

Қилаж Мағазұлы Қаиркеш Исманұлымен Алматыда

**Атасы,
немересі,
шөбересі -
ұрпақтар
сабақтас-
тығы**

Сабира Ербатырқызы ұлы Талғатпен

**Сабира Ербатырқызы,
құдалары Тұрғынбай мен
Айсұлу**

**Немересі Даниярдың Назарбаев Университетін
бітіруі 2016 жыл**

Қайрат Қилажұлы отбасымен

Қайрат Қилажұлы - 50 жаста

**Қилаж Мағазұлының
жиені – Сұлтан**

**Қайрат Қилажұлы ұлы
Сұңқармен**

Қилаж Мағазұлының жұбайы Сабира Ербатырқызы

ПРЕСНОВСКОЕ ДЕЛО

С 22 сентября по 3 октября 1937 года в селе Пресновка проходил открытый судебный процесс выездной сессии спецколлегии Северо-Казахстанского областного суда. Работа его тогда приковала внимание общественности не только нашей области, но и всей республики, широко освещалась на страницах областных и республиканских газет. В номере за 20 сентября газета «Ленинское знамя» посвятила ему передовую статью: «К суровому ответу троцкистскую и национал-фашистскую банду», 22 сентября опубликованы отчеты: «Требуем высшей меры наказания» – о митинге рабочих мясокомбината Петропавловска, «Выкорчевывать до конца врагов народа» – стихийном собрании в Пресновском районе. И так до конца судебного процесса.

Пресновский судебный процесс привлекает наше внимание как чудовищный произвол над невинными людьми. Материалы процесса – обвинительный акт против главарей страшной репрессии, унесшей жизнь сотен наших земляков.

Итак, как было сфабриковано Пресновское уголовное дело, существовали ли в Пресновском районе троцкистская и национал-фашистская организации вообще?

22 мая 1937 года Северо-Казахстанское УНКВД возбудило уголовное дело на группу ответственных работников Пресновского района: Конюхова Василия Семеновича – бывшего первого секретаря райкома партии, Капарова Карима – бывшего председателя райисполкома, Уразбаева Нияза – бывшего заведующего райОНО, Фазылова Касена – бывшего прокурора района, Майкотова Алимбека Беспаяевича – бывшего народного судью, Калугина Савелия Григорьевича – бывшего завРайЗО, Гоменюка Александра Михайловича – бывшего председателя колхоза «Путь к социализму» и Гребешка Игнатия Исааковича – бывшего председателя колхоза.

20 сентября 1937 года в газете «Ленинское знамя» опубликовано обвинительное заключение, в котором утверждалось: «Предварительным следствием по настоящему делу установлено, что начиная с 1935 года в Пресновском районе Северо-Казахстанской области существовали и проводили активную подрывную вредительскую работу контрреволюционные группы в составе троцкистов и национал-фашистов, созданные пролезшими на руководящие посты троцкистом Конюховым – бывшим первым секретарем райкома партии и Капаровым – бывшим председателем райисполкома.

Руководители троцкистской и национал-фашистской организации Конюхов и Капаров вели подрывную контрреволюционную работу, направленную на свержение Советской власти, реставрацию капитализма, отторжение Казахстана от Советского Союза и ликвидацию социалистических форм хозяйства: колхозов, совхозов и МТС, а также развертывание пораженческой агитации среди населения».

Какое грозное обвинение! Забегая вперед, приведем слова Капарова, сказанные им на суде: «Я якобы ставил себе задачу реставрации капитализма, роспуск совхозов, колхозов и МТС. В таком мировом масштабе политику я проводить не мог». Да, это уму непостижимо. Обращает внимание и то, что в обвинительном заключении в одном случае речь идет об организации, а в другом – о группах. Выходит, следователи не могли понять принципиальную разницу между организацией и группой, сочиняли небывлицы и решали судьбы людей.

В материалах предварительного следствия, на основании которых составлено обвинительное заключение, нет никакого вещественного или документального доказательства существования в Пресновском районе троцкистской, национал-фашистской организации. В них нет и доказательств о связях с другими троцкистскими, национал-фашистскими организациями, якобы существовавшими тогда в Казахстане, с которыми следователи очень старались увязать Пресновское дело.

По теории и практике Вышинского, тогдашнего Генерального прокурора СССР, считалось доказательством вины признание подследственного. А как добивались тогда признания – известно. Но и этого признания в материалах следствия и суда нет.

Из протокола допроса Конюхова от 15 сентября, то есть за неделю до суда:

СЛЕДОВАТЕЛЬ: *Вы арестованы как троцкист за активную контрреволюционную деятельность. Следствие предлагает вам дать откровенные показания о своей контрреволюционной деятельности.*

ПОДСУДИМЫЙ КОНЮХОВ: *Троцкистом я никогда не был и не проводил контрреволюционную троцкистскую работу. Признаю себя виновным в бытовой связи с бывшим троцкистом Кузнецом Н. А., который в августе 1936 года разоблачен как идеологически не разоружившийся троцкист. Мотивом для приглашения его на работу в район было, с одной стороны, неправильное понимание мною решения КПК от апреля 1935 года об исключении Кузнецца из партии и, с другой стороны, узкоделаческое соображение, лишь бы иметь грамотных работников, в каковых сильно нуждались в районе (Кузнец работал экономистом в райбанке. – Прим. автора).*

СЛЕДОВАТЕЛЬ: *Что вам известно о контрреволюционной националистической организации в Пресновском районе?*

ПОДСУДИМЫЙ КОНЮХОВ: *Я пришел к убеждению, что в районе существует контрреволюционная националистическая организация. Как-то пришел ко мне Отепов и заявил, что ему Фазылов говорил, что надо объединиться для того, чтобы своих людей проводить на ответственные посты. Я вспомнил еще о поездке Капарова а Кисловодск и его увлечении там горами.*

СЛЕДОВАТЕЛЬ: *То есть вы вспоминаете то, что Капаров на Кавказе виделся с Рыскуловым, а еще с кем? (Рыскулов в 1927–1937 гг. был заместителем председателя*

Совнаркома РСФСР, расстрелян как враг народа, реабилитирован посмертно. – Прим. автора).

ПОДСУДИМЫЙ КОНЮХОВ: *Не берусь утверждать этого в отношении других лиц, но хорошо помню в отношении свидания Капарова с Рыскуловым, что они там собирались где-то в горах.*

СЛЕДОВАТЕЛЬ: *Как это понимать?*

ПОДСУДИМЫЙ КОНЮХОВ: *Я подозреваю, что разговор мог быть неслучайным, вероятно, мы имели члена национал-фашистской организации.*

Мы более подробно остановились на допросе Конюхова, поскольку ясно видно, как следователь уводил его в сторону, чтобы он давал показания на других. Конюхов на всех допросах предварительного следствия отрицал свою принадлежность к троцкистской организации, но дал показания о существовавшей якобы национал-фашистской организации в лице Капарова и других, о свидании Капарова с Рыскуловым где-то в горах: «Разговор мог быть неслучайным, вероятно, мы имели члена национал-фашистской организации». Это предположение Конюхова не подсказано ли следствием, а затем использовано для «разоблачения» Капарова и «руководимой» им национал-фашистской группы?

Фазылов, Уразбаев, Калугин и все остальные обвинялись в том, что они, являясь активными членами национал-фашистской группы, по заданию Конюхова и Капарова проводили вредительство и вели антисоветскую агитацию. И это несмотря на то, что все они на предварительном следствии на всех допросах отрицали предъявленные обвинения.

Из протокола допроса Уразбаева 16 сентября, за шесть дней до суда.

СЛЕДОВАТЕЛЬ: *На всем протяжении следствия вы продолжаете скрывать свою контрреволюционную националистическую деятельность. Следствие настаивает на даче вами правильных показаний.*

УРАЗБАЕВ: *Категорически отрицаю свое участие в контрреволюционной националистической организации.*

Никакой контрреволюционной политики за время моей работы в качестве заведующего РайОНО я не проводил, и предъявленное мне обвинение ничем не обосновано.

Из протокола допроса Фазылова, 16 сентября.

СЛЕДОВАТЕЛЬ: Вам предъявлено обвинение по статье 58-7-11-14, то есть в том, что вы являетесь членом контрреволюционной националистической организации, вели контрреволюционную деятельность. Признаете вы себя виновным в предъявленном обвинении?

ФАЗЫЛОВ: Членом контрреволюционной националистической фашистской организации не состоял и в предъявленном мне обвинении виноватым себя не признаю...

Теперь о показаниях Капарова. В сфабрикованном уголовном деле ему отводилась особая роль. Признание Капарова было, по мнению следователей, решающим доказательством существования национал-фашистской группы в Пресновке. Остальных можно затащить в нее вопреки их отрицаниям». Так и было сделано. Здесь не обошлось без шантажа и пыток.

Вот что сказал на этот счет Капаров на суде: **«Заявляю суду, я писал ложно, доведен был до такой степени... Я думал, живым не останусь, не выдержу. Потом мне говорили, если хочешь остаться живым, пиши. Я написал ложно, на себя, на людей... Если я наврал один раз на предварительном следствии, то не могу вводить суд в заблуждение еще раз... Судите как хотите, контрреволюционером ли, бандитом ли, показание ложно».**

В этой связи мне вспомнились слова покойного генерала А. И. Тодорского, побывавшего в тех застенках: «Не верьте, когда утверждают, что человек, если совесть его чиста, никогда не поддастся палачам, даже под пытками не подпишет ложное показание... Попавшего в их руки доводили до беспамятства, до помутнения разума... («Литературная газета», 29 января 1989 года).

Приведем выдержки из обвинительного заключения: «В 1936 году председатель колхоза «Трудовой гудок» Куряченко заявил Капарову о незаконных действиях работников

колхоза «Аймжан», захвативших у него 118 гектаров земли. По этому вопросу допрошенный свидетель Куряченко показал: «Капаров выгнал из кабинета и не принял никаких мер к нарушителям устава сельхозартели. Обращался к Конюхову и Калугину, но они также издевательски отнеслись к моей жалобе, так же, как Капаров, способствовали разжиганию национальной вражды. Аналогичные факты сознательного разжигания национальной вражды подтверждаются рядом других свидетелей. Враги народа Конюхов и Капаров не признавали советских законов, издевались над сталинской Конституцией. Капаровым в 1936 году незаконно были оштрафованы колхозники колхоза «Кенже» по 30 трудодней. В том же году Капаров распорядился исключить из Майбалыкского колхоза 9 хозяйств якобы за плохую работу. В 1935 году перед проведением районного слета ударников Конюхов, Капаров и Калугин дали колхозам распоряжение, чтобы каждый колхоз представил продукты для обслуживания слета, фактически все было израсходовано на банкеты для районных руководителей. По их распоряжению в ряде колхозов явно незаконно мобилизовывался гужевой транспорт на переброску стройматериалов для клуба, что колхозам не оплачивалось, а колхозникам не начислялись трудодни (Имеется в виду строительство клуба в Пресновке, который до недавнего времени служил единственным очагом культуры в райцентре. – **Прим. автора**). В 1936 году врагами народа Конюховым, Капаровым, Уразбаевым из средств, отпущенных «на народное образование и здравоохранение, было незаконно израсходовано на другие цели, часть ими присваивалась, всего 88 тысяч рублей. Враги народа систематически, с нарушением устава сельхозартели брали продукты в колхозах».

На эти обвинения подсудимые давали вразумительные объяснения, с которыми нельзя было не считаться. Например, Уразбаев на предварительном следствии и на суде говорил: «РайФО в летнее время денег не дает, объяснили, что нет доходной части, а потом перевели все деньги в конце года. Десять тысяч передали на строительство клуба».

Фазылов: «Мною нарушался устав сельхозартели. В колхозах покупал пшеницу, овес без разрешения общего собрания колхозников».

Приведенные выше факты из обвинительного заключения были квалифицированы как вредительство и контрреволюционные действия, направленные на подрыв колхозного строя, на разжигание межнациональной вражды, ухудшение народного образования и здравоохранения, что вызывало недовольство населения Советской властью. Абсурдность обвинения не оставляет никакого сомнения,

Как же проходило судебное заседание? Внешне суд проходил с соблюдением всех требований законности, были защитники подсудимых, государственный и общественный обвинители, свидетели. Все они, члены суда, защита, обвинители, руководствовались предвзятым убеждением, что имеют дело с ярыми врагами народа. Суд не потребовал никаких документальных подтверждений, необходимых для оценки правильности обвинения, хотя в обвинительном заключении нельзя было не заметить подтасовки, фальсификации фактов, о чём шла речь выше.

На первом заседании суда, когда его председатель обратился к подсудимым с вопросом, есть ли у них ходатайства, Капаров и Уразбаев просили о создании экспертизы для проверки законности израсходованных средств. Прокурор отклонил их ходатайства.

По существу, суд замазал, замаскировал ложные обвинения предварительного следствия, не принимая во внимание категорическое отрицание подсудимыми своей вины. Так совершался чудовищный произвол над невиновными людьми.

Сессия спецколлегии Северо-Казахстанского областного суда 3 октября 1937 года приговорила Конюхова Василия Семеновича, Капарова Карима, Уразбаева Нияза, Фазылова Касена к высшей мере наказания – расстрелу; Майкотова Алимбека Беспаяевича, Калугина Савелия Григорьевича, Гоменюка Александра Михайловича – к заключению в тюрьме

на 10 лет каждого; Гребешка Игнатия Исааковича –к заключению в тюрьме на 8 лет.

Но оставшиеся в живых осужденные и их родственники писали в 1938–1939 гг. в различные судебные инстанции, просили пересмотра дела. И 14 марта 1940 года, когда еще в стране продолжались репрессии, Верховный суд СССР приговор спецколлегии Северо-Казахстанского областного суда в части осуждения Конюхова, Фазылова, Капарова и Уразбаева по ст. 58–10, 58–11 УК РСФСР отменил, и дело в этой части было прекращено, так как его материалами не установлено существование в Пресновском районе контрреволюционной организации и принадлежности к ней обвиняемых, как не установлены и конкретные факты антисоветской агитации. Действия Конюхова, Капарова, Фазылова, Уразбаева переквалифицированы на статью 109 (злоупотребление служебным положением) с определением наказания по 5 лет лишения свободы каждому. За смертью осужденных этот приговор так и остался на бумаге. Действия остальных осужденных переквалифицированы на ст. 109 УК РСФСР и определено наказание по три года лишения свободы каждому.

Пленум Верховного суда СССР от 23 октября 1959 года, рассмотрев протест Генерального прокурора СССР по делу Конюхова, Капарова, Фазылова, Уразбаева и других, постановил: приговор спецколлегии Северо-Казахстанского областного суда от 3 октября 1937 года и определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного суда СССР от 14 марта 1940 года в отношении Конюхова, Капарова, Уразбаева, Фазылова, Майкотова, Калугина, Гоменюка, Гребешка производством прекратить за отсутствием в их действиях состава преступления.

К. МАГАЗОВ,
председатель совета областного
общественного клуба «Долг»,
1990 г.

СТАЛИНГЕ ХАТ

СССР-дің барлық аумақтарындағы коллективтендіру қатаң күштеу шараларымен жүргізіліп, мыңдаған ауыл-село-ларды тақырға отырғызды, ауыл шаруашылығының күрт құлдырауына әкеліп соқтырды. Бірақ коллективтендіру бірде-бір облыста, өлкеде, республикада Қазақстандағыдай қасіретті салдар қалдырған жоқ. Шаруалардың қайыршылық жағдайы, жаппай аштық қатардағы тұрғындардың ғана емес, сондай-ақ Қазақстанның сол тұстағы белгілі мемлекет қайраткерлерінің де ашу ызасы мен наразылғын туғызды. Тарихтан 1932 жылдың 4 шілдесінде біздің әйгілі жерлесіміз Ғ. Мүсіреповтің, «Қазгосиздаттың» меңгерушісі М. Гатаулиннің, Комвуздың проректорының орынбасары М. Дәулетқалиевтің, Комвуздың оқу ісі жөніндегі проректоры Е. Алтынбековтің, республика Жоспарлау комитеті энергетика секторының меңгерушісі Қ. Қуанышевтің Голощекинге жазған хаты белгілі. Онда авторлар партиялық әдепті сақтай отырып, бұрын-соңды болып көрмеген мал басының азаюын, астық қорының жоқтығын, ашыққандарға көмектесу қажеттігі туралы баяндап, малдың соншалықты қысқаруына, көптеген аудандарды қамтыған аштыққа неліктен дабыл қағылмайтындығына наразылық білдірген. Шығармашылық интеллигенцияның бұл хатын Голощекин байшыл пиғылдың ұлтшылдық көрінісі ретінде бағалайды. Авторларды райларынан қайтуға мәжбүр етеді.

Голощекиннің халыққа қарай қимыл-әрекеттері, коллективтендірудегі асыра сілтеушілігі РСФСР Совнаркомы төрағасының орынбасары Тұрар Рысқұловтың 1932 жылдың 29 қыркүйегінде және 1933 жылдың 9 наурызында Сталинге жазған хаттарында жан-жақты ашып көрсетіледі. Оларда Рысқұлов қазақтардың негізгі байлығын – мал басының күрт кемуінің себептерін тарқата түсіндіріп, мал шаруашылығын көтеру, қонысынан ауғандар мен ашыққандарды құтқару жөнінде нақты ұсыныстар жасайды.

Т. Рысқұлов Сталинге ВКП (б) Орталық Комитетінің Қазақстанның жартылай көшпенді және көшпенді аудандарында қазақтардың әр түтінінде жеке пайдалануда 100-ге дейін қой, 8–10 қара мал, 3–5 түйе, 8–10 жылқы ұстауына рұқсат ететін нұсқауларына қарамастан, малды тегіс қоғамдастыру жүргізілгенін жазады. Соның салдарынан бірқатар аудандарда малдың кемуі 75–100 процентке дейін жеткен. Төңкеріс ауданы (біздің облыстың қазіргі Жамбыл ауданының аумағы) Преснов ауданын малды жүз процент қоғамдастыру жөнінде жарысқа шақырады, сөйтіп халық қолындағы малдың денін жайратып, сойып тастайды.

ВКП (б) Орталық Комитетінің көшпенді және жартылай көшпенді аудандарда коллективтендіруді аса асықтырмау туралы директиваларына қарамастан, Қазақстанда орта есеппен 1931 жылдың 1 қаңтарына коллективтендірумен қамтылу 32 процент болғанда қазақ қожалықтарын коллективтендіру 61,2 процент болды. Өлке бойынша бұл көрсеткіштер сәйкес түрде 73,4 және 90 процент болған.

Бұдан әрі Т. Рысқұлов біліктілікпен Қазақстандағы мал шаруашылығының даму перспективасы және бұл мәселедегі Голощекиннің қателіктері туралы (ол оны қылмыс деп атай алмаған) жазады. «Әртүрлі зерттеулердегі деректер бойынша мыналар анықталып отыр, – ден жазады ол. – Қазақстанның табиғи жемшөп қорларымен 5060 млн. бас малды азықтандыруға әбден болады... ал егер жайылымдарды жақсартып, оларды дұрыс пайдаланса және екпе шөптерді, егін шаруашылығының қалдықтарын есепке алса, онда Қазақстанда орасан зор мүмкіндіктер бар. Егер жер көлемі мен халқының саны жағынан Қазақстанмен шамалас және территориясының 8 проценті ғана егіншілікке берілген Аргентинада 100 миллиондай мал болса және ол дүние жүзіндегі ет экспортының тең жарымына жуығын беріп отырғанда, біз неге Қазақстанды мал шаруашылығының шын мәнісіндегі іргелі базасына айналдыра алмаймыз.

Сондықтан да Қазақстанда малды жайылымда бағудан бас тартып, көбінесе құрамды екпе жемшөппен

азықтандыру үшін малды қолда ұстап бағуға көшу керек деген ұсыныс дұрыс емес... Атап айтқанда, Қазақстан өлкелік партия комитетінің III пленумында 1932 жылға арналған бақылау цифрлары туралы сөйлеген сөзінде Голощекин жолдас қазақ ауылын қайта құру міндеттерін былайша белгіледі: «Социалистік ауыл дегеніміз – поселкеде тұратын халқы бар, европалық үлгідегі тұрғын үйі, қоғамдастырылған ауыл-шаруашылық құрал-саймандары мен малға лайық қора-жайы бар отырықшы ауыл. Мал шаруашылығы – товарлық фермалар түрінде».

Орасан зор табиғи жайылымдар байлығын пайдалану және оны жақсарту мәселелері ескіліктің «байшылдық» сарқыншақтары ретінде қағажу қалдырылып отыр. Мәселені бұлайша қойғанда орасан көп астық пен құрамды жемшөптің бір бөлегін сырттан тасуға тура келер еді.

ВКП (б) Қазақстан өлкелік комитетінің 1932 жылғы 28 шілдедегі шешімінде қазақ колхоздарына үй қоянын, құс шаруашылығын, өсімтал шошқаны енгізуді кеңейту туралы айтылады. Дұрыс, бұл жұмысты өрістету керек, алайда, қазақтар әзірге шошқа шаруашылығымен айналыспай отырғанын, үй қояндары дегеннің не екенін білмейтінін, сондықтан оларды отырықшы жерлерде өсіру керектігін және құсты да отырықшы жерлерде өсіруге болатынын ескеру керек. Ал басқа түліктер жөніндегі орасан зор мүмкіндіктер ауызға да алынбайды. Мысалы, шошқадан соңғы ең өсімтал түлік – қой туралы айту керек еді, ол бір жыл ішінде толық салмағына жететін, еті майлы және жүні мол, далалы жерде өсіруге бейім, сондықтан еліміздің ет пен жүнге қатты зәру болып отырғандығына байланысты осы түлікке баса назар аудару керек».

Тұрар Рысқұловтың 1933 жылдың 9 наурызындағы ВКП (б) Орталық Комитетіне – Сталин жолдасқа, ВКП (б) Орталық Комитетінің ауыл шаруашылық бөліміне Каганович жолдасқа, СССР Халық Комиссарлары Советіне – Молотов жолдасқа хаты жүрек қанымен жазылған. Осы хаттан үзінді келтіреміз:

«Аштық пен індеттің салдарынан бірқатар қазақ аудандарында және қонысынан ауғандар арасында адамдардың қырылып жатқаны сонша, бұл мәселе орталық органдардың шұғыл араласуын қажет етіп отыр. Қазақстанда қазақ халқының белгілі бір бөлігі душар болған мұндай мүшкіл жағдай өзге өлкелердің не өзге республикалардың ешқайсысында жоқ. Бұл мәселенің маңызы зор болғандықтан Сіздің осы хатпен танысып, аталмыш жайға араласуыңызды, сөйтіп түбіне аштық жеткелі тұрған көптеген адамдардың өмірін сақтап қалуға көмектесуіңізді өтінемін.

Қонысын тастап, Қазақстанмен көршілес өлкелерге көшкен қазақтардың мекен-жайларынан келіп түскен, шамамен алынған соңғы деректерге қарағанда, қазір Орта Еділде 40 мың, Қырғызстанда – 100 мың, Батыс Сібірде – 50 мың, Қарақалпақстанда – 20 мың, Орта Азияда – 30 мың қазақ бар. Қонысынан ауғандар Қалмақ жеріне, Тәжікстанға, Солтүстік өлкеге және басқа осы сияқты шалғай жерлерге де көшіп кетті. Бұл – қазақтардың жай көші-қоны емес, көп ретте аш адамдардың талғажау іздеп, басы ауған жаққа кетуі.

Қонысынан ауғандар арасында аштық пен індет негізінде өлім-жітімнің көптігі байқалды. Бірқатар өлкелерден РСФСР Халық Комиссарлары Советі комиссиясының жұмысына қатысу үшін келген өкілдер мынадай фактілерді мәлім етеді: Илларионов жолдас (Орта Еділ өлкелік атқару комитетінен) қонысынан ауып келгендерден күн сайын 510 адам өлетінін айтты; Алағызлов жолдас (Батыс Сібір атқару комитетінен) бір ғана Сібір темір жолы бойындағы станцияларда 10 мың қазақтың сендей соғылысып жүргенін, күн сайын 1520 адам өліп жатқанын хабарлады.

Қонысынан ауғандардың хал-жағдайы Қазақстанның өз ішінде де мәз емес. Қазір Ақтөбе облысында жұмыс істеп жүрген Қызыл Крестің Москва қонысының баяндамасында қазақтарды аштық пен індеттің жайлап алғаны баяндалады. Аш-арықтар төгілген қоқыстарды ақтарып, тамақтан өтетіннің бәрін талғажау етіп, жабайы өсімдіктердің тамырларын, ұсақ жәндіктерді жеп күнелтуде. Жергілікті органдардың

деректері бойынша Торғай және Батпаққара аудандарында халықтың 20–30 проценті қырылып қалды, Шалқар ауданының бірқатар ауылдық Советтерінде халықтың 30–35 проценті опат болды. Қазақ халқының саны жағынан әр жерде әрқалай қырғынға ұшырап жатқаны жөніндегі мұндай мысалдарды басқа да бірқатар қазақ аудандарынан келтіруге болады. Қазақстанның қалалары мен темір жол станцияларында қаңғып қалған панасыз балалар қаптап жүр. Қазақ әйелдері балаларын мекемелер мен үйлердің алдына тастап кетуде. Қазақ органдары 1932 жылдың аяғында-ақ панасыз қалған тағы да 50 мың қазақ баласының ешқайда орналастырылмағанын ресми түрде хабарлады. Балалар үйлеріне панасыз қалған жетімдер симай жатыр және олардың арасында да өлім көп. Комиссия тексерген кезде Семей ауданындағы балалар үйлерінің бірінен уақытында алып кетуге көлік болмай, үй астындағы төледе жатып қалған 20 қазақ баласының іріп-шірі бастаған өліктері табылған. Әдетте 100–150 кісілік балалар үйлерінде күніне 1–2, әйтпесе 3 бала шетінейді. Бала атаулыға мүлдем құрып кету қаупі төніп тұр.

Ашыққандарға арналған астықтың көбі талан-таражға түседі, ал бір бөлігі қайтадан астық дайындау есебіне өткізіледі. Өлкелік органдар ашыққандар үшін бөлінген астықтың қалай жұмсалғаны жөнінде аудандардың көпшілігінен осы күнге дейін мәлімет ала алмай отыр.

Мұның бәрі кездейсоқ жәйт емес, белгілі бір дәрежеде өлкелік партия комитетінің бұрынғы басшылары жүргізген бағыттың салдары. Қай жерде болсын ашаршылық жайлағанын, соның салдарынан аштан өліп жатқандар бар екенін ресми түрде айтуға тыйым салынған. Ол ол ма, жергілікті қызметкерлер мал басының кеміп бара жатқанын айтуға бата алмаған. Қазақстанның өкілдері Москваға талай келіп жүріп, Қазақстанда болып жатқан жағдай туралы бірде-бір рет орталықтағы совет органдарының алдына ресми түрде мәселе қойған емес. Керек десеңіз, олар қоныстан ауу себептерін басқаша түсіндіруге тырысқан. Голощекин жолдас

мал басының кеміп кетуі жөнінде пікір айтқан Төрегожинге және басқаларға тойтарыс беріп, қоныстан ауушылыққа тігісін жатқызып, мынадай түсініктеме береді: «Бұрын ауылынан ұзап шығып көрмеген қазақ өзінің көші-қон өрісінен басқа жолды білмеген еді, ал енді Қазақстанның бір ауданынан екінші ауданына оп-оңай көшіп барып, орыс, украин колхоздарына кіріп, Еділ бойына, Сібірдің шаруашылық құрылыстарына жұмысқа ауысып жатыр». Бұл теорияны, әрине, өзгелер де іліп әкетті, бірақ біз ілгеріде келтірілген мысалдардан бұл сияқты қоныс аударушылықтың қандай зардаптарға апарып соқтыратынын көріп отырмыз.

Қазақ халқы турасында бұл жағдайды бұдан әрі осы күйінде қалдыруға болмайды. Ашыққан қазақтарға жедел көмек көрсетіп, індетке қарсы күресіп қана қоймай, сонымен бірге осы құбылыстың негізгі себептерінің тамырына балта шабатын шараларды жүзеге асыруды да барынша жұмыла қолға алу керек. Ал мұндай себептердің түп тамыры неде?

Қазақтардың қонысынан аууы мен шаруашылығының шайқалуына негізгі себептердің бірі – мал басының кеміп кетуі. Бүкілодақтық мал санағының мәліметтеріне қарағанда, Қазақстанда 1928–1929 жылдардағы 40 млн. бас малдан санақ кезінде 5397 мың бас қана мал қалғаны, яғни мал басының 85,5 процент кеміп кеткені анықталды. Соның ішінде 1931 жылғы ақпаннан 1932 жылғы ақпанға дейінгі аралықта мал басы 55 процент кеміген (бұл жолы ССРО-да жалпы мал басының кемуі 16,7 процент болған). Қазақтардың қолында 1929 жылғы бар малдың 6 процентке жетер-жетпесі қалған. Қазақтардың жерін тартып алуды кәсіпке айналдырған патшалық құрылыс тұсында болған жерге қоныстандыру басқармасының өзі де көшпелі шаруашылықта бір отбасының қалт-қалт етіп күн көруі үшін ғана кемінде 30 бас малы болуы керек деп есептеген-ді.

БК (б) ІІ Қазақстан өлкелік комитеті 1931 жылғы 30 шілдеде қаулы алып, «Мал шаруашылығымен айналысатын

аудандардың алдына коллективтендірудің неғұрлым жоғары қарқынды шебіне шығу міндеті қойылсын» деген.

Т. Рысқұлов өз хатында нақты ұсыныстар енгізеді: БК (б) II Орталық Комитеті тарапынан қоныс аударған қазақтары бар өлкелік, облыстық комитеттер мен республикаларға оларды жұмысқа орналастыру, ССРО Халық Комиссарлары Советіне қазақтарға жәрдем көрсету үшін қажетті азық-түлік және өнеркәсіп тауарлары қорларын бөлуді тапсыру жөнінде шұғыл нұсқау берген жөн.

Қазақстан өлкелік партия комитетіне қазақтардың қонысынан ауып, Қазақстаннан тыс жерлерге көшуін тоқтату шараларын, қолға алу, ашыққандарға дереу көмек ұйымдастыру ұсынылсын. Қазақтарды отырықшыландыру жоспарын қайта қараған жөн».

Диктаторлық режим мен Голощекиннің Сталинге жақындығы жағдайында Рысқұлов Голощекиннің қылмыстарын қылмыс деп ашып айта алмады, сөйтіп оларды «қателіктер», «асыра сілтеу» деп айтуға мәжбүр болды. Алайда Сталин Рысқұлов хаттарының мазмұнынан миллиондаған адамдардың аштықтан қырылуына тікелей Голощекин кінәлі екендігін түсінбеді емес.

Демографтардың деректеріне қарағанда, Қазақстанда 1931–1933 жылдардағы аштықтан 2 млн. астам қазақтар қырылған. Тағы бір миллионнан астамы республиканы тастап кеткен. Голощекиннің қанды билігі жылдары республикадағы қазақтардың саны 1926 жылғы 6 млн. 678 мыңнан 1933 жылы 2 млн. 493 мыңға дейін азайған. Бұл қасіретті ақтабан шұбырынды жылдарымен, Шыңғыс ханның, жоңғарлардың шапқыншылық кезеңімен де салыстыруға келмейді. Мәселен, жоңғарлармен соғыста бір миллиондай қазақ, аштыққа қарағанда екі есе аз қырылған. Голощекиндік геноцидтің шындығы осындай. Халық қазаға ұшырағандарды күні бүгінге дейін көздерінен жасын ағыза еске алады. Бұл – ұлтымыздың айықпас жарасы.

Қазақ халқы өзінің тамаша ұлы Тұрар Рысқұловты мақтан етеді. Ол қатал жазаланатынынан қаймықпастан

өзінің қандастарын құтқару, аман алып қалу үшін күресті. Егер республикамызды ол басқарса, 1931–1933 жылдардағы трагедияға жол бермес еді.

1937 жылы қамауға алынғанша он жыл бойы Т. Рысқұлов РСФСР Халық Комиссарлары Советі төрағасының орынбасары болып істеп, советтік экономиканың дамуына өз үлесін қосты. Халық жауы ретінде 1938 жылы 44 жасында атылды. Оның Сталинге жазған хаты да кесірлі рөл атқарғаны анық.

Қилаж МАҒАЗҰЛЫ, соғыс және еңбек ардагері.

АВТОРДАН: материалды әзірлеу барысында облыстық партия архивінің, «Қазақ қалай аштыққа ұшырады» жинағының (Алматы, Қазақ университеті, 1991 ж.) дәйектемелері пайдаланылды.

1995 ж.

ЭТО НЕ ДОЛЖНО ПОВТОРИТЬСЯ НИКОГДА

По инициативе политических партий, профсоюзов и других общественных организаций республики 31 мая впервые отмечено как день траура в память о миллионах жертв голода 30-х годов в Казахстане. Эта гуманная акция поддержана Президентом Н. Назарбаевым и всей общественностью.

Если внимательно взглядеться в историческую судьбу казахского народа, то другого такого мученика и терпеливца трудно найти. Не будем уходить вглубь веков, обратимся лишь к истории советского периода. Я не сторонник только негативного подхода к оценке всего того, что произошло после Октябрьской революции. Были великие приобретения и взлеты, невосполнимые потери и доселе неслыханные трагедии. Никогда не сотрутся из памяти страницы, связанные со сталинскими репрессиями, Великой Отечественной войной, пережитые всеми народами бывшего Союза. Это наша всеобщая боль. Но у казахского народа есть еще особая боль, не утихающая по сей день. Голод начала 30-х годов унес жизнь каждого третьего казаха – история вряд ли знает такое. Люди до сих пор оплакивают, ищут через печать пропавших в 1931–1933 годах.

Трагедия эта ни с чем несравнима. Перед ее жертвами меркнет даже пережитое казахским народом в периоды нашествия Чингисхана, джунгар. Например, в войне с джунгарами погибло около миллиона, в два раза меньше, чем от голода. Как могло случиться такое в Казахстане с его необъятной плодородной землей, разнообразной природой и климатом? Это было запретной и забытой темой. Советские историки говорили о неурожае 1931–1932 годов и умалчивали о голодной смерти миллионов. В царской России, куда входил Казахстан, были в XIX и начале XX веков

нередки неурожайные годы – засуха, но Казахстан не знал массовой гибели людей от голода.

И вот, спустя 60 лет народ узнал правду о причинах массовой голодной смерти. Установлено, что голод был подготовлен и осуществлен верным соратником Сталина Голощекиным, который правил Казахстаном в 1925–1933 годах. Коварными методами Голощекин проводил политику настоящего геноцида, известную в истории как «малый Октябрь» Голощекина. В письме Сталину он писал: «Я утверждаю, что в казахском ауле нужно пройти с «маленьким Октябрем», экономические условия в ауле надо изменить, если это гражданская война, мы за нее... Надо идти на жертвы, не боясь крови». Получив одобрение вождя всех народов, Голощекин своим кровавым «маленьким Октябрем» прошелся по казахским аулам. С помощью шолак белсенди (активист) он сумел натравить казаха на казаха, сына на отца, соседа на соседа. Тысячи семей были репрессированы с конфискацией всего имущества и сосланы в отдаленные места «Кок Арал». Сотни тысяч казахов, гонимых преследованиями, бежали в Россию, другие республики бывшего Союза, в Китай.

Вслед за этим началась массовая насильственная коллективизация, чуждая укладу жизни казахов того времени. Власти насильственно обобществляли скот, вернее отбирали и передавали колхозам. Напуганные этим казахи забивали животных. В результате всего этого резко сократилось поголовье скота.

О жестоких методах коллективизации свидетельствуют архивные материалы, которые под строгим секретом долгие годы хранились в спецхранилищах партийных органов, ставшие теперь достоянием широких масс. В те годы Петропавловск был областным центром Карагандинской области, куда входили нынешние Карагандинская, Акмолинская, Кокшетауская и наша Северо-Казахстанская области.

Сошлемся на архивные материалы, свидетельствующие о том, как проходила коллективизация.

«Обком партии, т. Беккеру (первому секретарю).

В ауле № 4 по инициативе секретаря партячейки Кокинова и члена партячейки Мусабаева колхозники, 100 человек, пытались разобрать коров. 11 июня в этом ауле 40 колхозников вторично пытались разобрать скот. Комендант внутрирайонного поселка коммунист Мусин выстрелом из нагана в воздух предотвратил разбор скота.

Нач. ОГПУ Шувалов. ОГПУ КазССР, г. Алма-Ата. Копия – обком партии, Беккеру.

«В Ленинском районе в с. Леонидовка 12 женщин-колхозниц разобрали своих коров с МТФ. Причины: якобы коровы были обобществлены принудительно. Инициаторами были 1 батрак, 2 бедняка, 1 середняк. В колхозе «Бирмен» колхозник Сыздыков и другие хотят разобрать коров».

И таких фактов сопротивления крестьян в архиве множество. Но власти объясняли это кулацко-байским подстрекательством. В телеграмме Сталину Беккер писал: «Социалистическая реконструкция сельского хозяйства в Казахстане проходит в условиях острой классовой борьбы, особенно в аулах». В действительности, как видно из приведенных материалов, сами крестьяне-бедняки не восприняли принудительную коллективизацию. Несмотря на это, Голощекин давал директиву за директивой об усилении темпов коллективизации, установил график с тем, чтобы эту работу завершить в 1930 году, хотя по сталинскому плану завершение коллективизации в восточных районах, в том числе в Казахстане, предусматривалось в 1932 году.

В архивах я не нашел ни одного постановления обкома, крайкома партии о мерах по спасению людей от голодной смерти. Такое безразличие к народному горю! Неужели не знали об этом Сталин, его окружение? Знали. Мне вспомнились страшные, человеконенавистнические слова одного из руководителей компартии Туркестана на заре Советской власти Ивана Тоболина, приведенные известным писателем Ануаром Алимжановым в брошюре, вышедшей в 1992 году. «Казахи, – говорил Тоболин, – как экономически слабые

с точки зрения марксистов все равно должны вымереть». Сталин, Тоболин, Голощекин – люди одного порядка.

Как бы тяжело ни читалось, открываю самые страшные страницы архива, и вы, читатели, увидите глубину и масштабы всей народной трагедии, услышите стон опухших, умирающих детей, молодых матерей, старцев, увидите опустевшие аулы, усеянные трупами.

Из донесения начальника ОГПУ Шувалова: «Обком партии, Беккеру:

В старом ауле Комербай в семье Амирова – 9 душ. Сам ушел в конце февраля, куда – не известно. Сын Кали, 22 года, умер от полного истощения 10 мая, Ахметхан, 4 года, умер 16/4–32 года, Ахметулла – 17/4–32 г. Жена и дочь умирают, сноха ушла, куда – не известно.

В поселке (ауле) Шоки раньше было 114 дворов, осталось около 60. Население питается падалью, разложившимся мясом, болтушкой из отрубей и кожи...

На станции Токуши Булаевского района 14.04.1932 г. неизвестными разрыты две могилы, трупы вытащены и оставлены на месте. В связи с этим имеют место слухи, что трупы разрыты с целью употребления в пищу. Железнодорожники распространяют версию о том, что на пристанционном рынке имеет место продажа пирожков из людского мяса».

Надо ли дальше цитировать? Тяжко на сердце. Не дай Бог кому-нибудь присниться во сне. Как видим, в донесениях ОГПУ обкому партии только зафиксированы факты и нет ни в одном из них предложения о спасении людей. А с мест шли просьбы о помощи продовольствием. Вот одно из них из села Надежка, что теперь в Бишкульском районе. Председатель сельсовета Кретов писал Петропавловскому окружкому: «Положение в Надежке крайне критическое, массовый голод, едят дохлую, павшую скотину. На почве голода массовый отказ от работы. За последние два дня 90 заявлений об уходе из колхоза. Положение можно поправить немедленной материальной помощью, нужно раздать

в день людям 23 пуда...». Петропавловский окружком направил Округколхозсоюзу, который просто отписался, обвинив во всем кулаков и подкулачников.

О фактах голода говорить строго запрещалось. За этим следило ОГПУ. Из донесения обкому партии ОГПУ:

«В Щучинском районе 30.06.1932 г. в общем отделе РК в присутствии ряда лиц, в том числе беспартийных, прибывший из обкома уполномоченный т. Пономарева говорила: ввиду засухи в Аиртауском районе население уменьшилось на 90 процентов. В Рузаевском районе на почве голода организуются банды-шайки, идут ужасные убийства, убивают 10–12 человек в день и мясом убитых торгуют на базаре, в моем присутствии убили 8 человек».

Чем обернулись Пономаревой ее правдивые слова? Наверняка ей пришили ярлык провокатора. Пономарева рассказывала горькую правду, о чем свидетельствуют донесения самого ОГПУ. Приведем лишь одно из них:

«Обком партии, Беккеру. За время с 1. Д. 1932 г. из Кзыл-Тусского района откочевало 4576 хозяйств, откочевка происходила целыми колхозами».

По данным ученых-исследователей, от голода погибло более двух миллионов и около двух миллионов вынужденно покинули республику. За годы правления Голощекина численность казахского населения сократилась с 6 миллионов 678 тысяч в 1926 году до 2 миллионов 493 тысяч в 1933 году. Таков итог кровавого «малого Октября» Голощекина. Злодей от божьей кары не уйдет, говорят в народе. Шая Голощекин по приказу Берия был расстрелян в 1941 году. Он стал жертвой той системы, которой он служил, идя по трупам миллионов людей.

Мы низко склоняем головы над неизвестными могилами погибших от голода. Пусть никогда это не повторится! Никогда!

**К. МАГАЗОВ,
ветеран войны и труда, 1993 г.**

ТАРИХТЫ ШЫМҚАЙ ҚАРА СИЯМЕН ЖАЗБАЙЫҚ

Сталиндік заңсыздықтар белең алған сол бір қаралы кезеңнен бері біраз уақыт өтті. Одан бері совет адамдарының бірнеше ұрпағы өсті. «Халық жауларының» балалары ғана емес, балаларының немерелері де үлкен өмір жолына аттануда. Менің өзімде қазір төрт немере бар. Жұбайымыз екеуміздің жан-тәніміз солардың үстінде. Немерелерімнің бақытты жүздеріне қарап, мен әділетсіз заман ұрлаған өз балалық шағымды еске түсіремін.

Сталин бір кезде «Әкесі үшін баласы жауап бермейді» деген ұран тастады. Оның барлық саясаты тәрізді бұл сөзі де аярылықпен айтылған болып шықты. «Халық жауларының» әйелдері, бала-шағасы ғана емес, алыс-жақын туыстары да беттеріне қара күйе жағылып көп қорлық пен зорлық көрді. Мысалы, біздің семья ауылда талай теперішті бастан кешірді. Менің шешемді колхоз басшылары өзгелер барудан бас тартқан ең ауыр, лас жұмыстарға жіберетін. Өзгелердей бас тартуға ол байғұста шама бар ма? Бар ерікті көз жасына беретін. Күңге ғана лайық ауыр жұмыстан сілесі қатып келген шешемнің пеш алдында екі бүйірін таянып, өз тағдырына өзі налып, еңіреп жылап отырғанын талай көрдім.

Әкем тұтқындалған күні менің де балалық шағым бітті. Тап сол күні әділетсіздік дегеннің не екенін алғаш түсенгендей болдым. Әкем не үшін ұсталды? Осы сұрақ мені ұзақ уақыт қатты қинады. Әкемді «халық жауы» деген сөзге сенгім келмеді, сенбедім. Әлде-біреу қызулықпен немесе табалау мақсатымен «халық жауының баласысың» десе, мен шамам келгенше қарсыласып, төбелесуге дейін барып қалатынымын.

Мектеп те бір түрлі өгей болып кетті. Мен тезірек ересек болғым келді. 1940 жылы комсомолға өту туралы

өтініш жаздым. Бірақ ол өтінішім қабылданбады. Өйткені мен «халық жауының» баласымын. 1941 жылы ауылдағы жетіжылдық мектепті бітірдім. Енді не істеймін? Әрмен қарай талпынып, оқу оқиын десем, болашағымнан үмітім болмады. Өстіп жүргенде Ұлы Отан соғысы басталды. Бұл бүкіл халқымыздың тағдырын күрт өзгертті. Әр үйге қайғы кірді. Бірақ бұл аштық жылдарындағы, репрессия кезіндегідей адамдар арасын бөлетін қайғы емес, қайта оларды біріктіретін қайғы еді. Халық өз тағдырының Отан тағдырымен тығыз байланысты екенін айқын сезінді.

Мен жасөспірім бала едім, бірақ алғашқы күннен бастап майданға аттанғым келді. Бұл не? Жалаң патриотизм бе, әлде әкемнің «халық жауы» еместігін дәлелдегім келді ме? Қайтсе де қолыма қару ұстап, жаумен айқасқым келді. Бірақ жасы құрғыр жетпейді. Сөйтіп жүрген күндердің бірінде, анығырақ айтсам, 1943 жылдың қаңтарында мен колхоз кеңсесінде аудандық әскери комиссариатта қызмет істейтін офицерді кездестірдім. Шала білетін орыс тілінде өз тілегімді айттым. Ол жасымды сұрады. Мен амалсыз өтірік айтып, шын жасыма тағы екі жас қостым. Сөйтіп жауынгер атандым.

Майданда жұрт қатарлы соғыстым. Жаралы болдым. Бірнеше наградаларға ие болдым. Бірақ менің айтпағым ол емес. Қан майдан ішінде жүріп, мен әкем тағдырын бір сәтке де ұмытқан жоқпын. Оның жау еместігіне барған сайын сене түстім. Үмітімді үзбедім. Біздің әскери бөлім соғысты Чехословакия жерінде аяқтады. Мамыр айының аяғында бізді поездбен Берлин түбіндегі Потсдам қаласына әкелді. Бізге бұрын көрмеген жаңа әскери форма берді. Мундиріміздің өңірінде екі қатар болып 12 түйме, арқа жақтағы белдікке төрт түйме тағылған. Иықтағы погондар мен бастағы фуражка – шекарашылардікі. Кейбіреу бізді шекара күзетуге жібереді екен деп жүрді. Алғашқы күннен бастап біз ертелі-кеш саптық дайындықпен, қолма-қол шайқасқа әзірлікпен айналыстық. Тек белгілі мерзімге бір аптадай қалғанда ғана басшылар бізге Потсдамда ССРО,

АҚШ және Ұлыбритания елдерінің бірінші басшыларының конференциясы болатынын, біздің сол конференцияны күзететінімізді айтты.

Айтулы күні ССРО-дан үкімет поезы келді, онда, әрине, Сталин бар. Мен поезд тоқтаған жерден екі жүз метрдей қашықтықта күзетте тұр едім. Алыстан болса да, Сталиннің вагоннан түскенін, машинаға мінгенін көрдім. Мен сол кездегі барлық плакаттарда айтылғандай, Кремльде отырып әр совет адамының қамын ойлайтын, жер бетіндегі ең ұлы да кеменгер, сүйікті адамды көргеніме өзімді шексіз бақытты санадым. Бұл менің сол сәттегі шынайы сезімім еді. Біздің бөлімшенің газеті конференция күндері Сталин жауынгерлермен кездесті, олармен жылы әңгімелесті деп жазып жатты. Онымен мен де кездесіп, әкем тағдыры туралы айтқым келді. Ол менің қайғымды түсінер еді де әкемді босаттырар еді деп қиялдадым. Бірақ онымен кездесудің реті келмеді. Мен бұған көп уақыт бойы қатты өкініп жүрдім. Біз ол кезде осы адамға шексіз сенуші едік.

Әскерде жүріп СОКП-ға өттім. Анкета толтырғанда, әрине, әкемнің «халық жауы» екенін жасырдым. Өйтпесем маған партияға өту қайда? Бірақ мен сияқтыларды қуғындау соғыстан кейін де тоқтатылмады. 1949 жылы мен әскерден босадым. Өзіміздің ауданның партия комитеті мені аудандық милиция бөліміне қызметке жіберді. Әрине, қызметке алмас бұрын мені сырттай тексерген болар, бірақ ешкім маған опасыздық жасамапты, әкемнің тағдыры туралы тіс жармапты, сөйтіп, мен қызметке алынып, милицияда істей бастадым. Бірақ әлдекім менің үстімнен домалақ арыз жазса керек. Екі айдан кейін мені облыстық ішкі істер басқармасы шақыртып алды да, кадр бөлімінің бастығы маған жұмыстан босатылғанымды айтты. Себебі айтпай да белгілі. Мен қан майданда тексерістен өткенімді, әскери наградаларға ие болғанымды, Сталиннің өзін күзеткенімді, Потсдам конференциясында үлгілі қызмет атқарғаным үшін үкімет алғысын алғанымды айттым. Сондықтан қазір маған сенімсіздік көрсетудің еш реті

жоқтығын дәлелдедім. Бөлім бастығы мені мұқият тыңдады да: «Мен сізді түсінемін. 37-ші жылдары көп адамдар еш кінәсіз жазаланды. Бірақ сізге көмектесе алмаймын, инструкция солай», – деді.

Тауым бір шағылса да, қайта қайратыма міндім. Пединститутқа сырттай оқуға түсіп, ұстаздық етуге бекіндім. Соңымнан «әкесі халық жауы» деген қоңырау ерсе де, белсенді өмірлік позиция ұстаудан тайынбадым. Өйткені әкемнің жау екеніне титтей де сенгем жоқ. Тіпті қайтсем де оның ақталуына қол жеткіземін деп үміттендім. Бала кезімнен үлкен әділетсіздікке тап болған мен қалған ғұмырымда әділетсіздікке қарсы күресіп келемін. Мұны менімен бірге қызмет еткендер растар деп ойлаймын.

Соңымнан ерген қоңырауым болса да, адамдарға көп рахмет, олар маған сене білді. Мектепте мұғалім бола жүріп, бірнеше рет колхоз партия ұйымының хатшылығына сайландым. Содан 1953-ші жылы Ленин аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы И. Плевако шақыртып алып, аппаратта қызмет етуді ұсынды. Мен тартыншақтасам да, хатшы еркіме қоймады. Сөйтіп мен партия қызметкері атандым. Арада жеті ай өткенде бір күні И. Плевако менен әкең қайда деп сұрады. Мен не айтайын: «Әкем 37 жылы ұсталған, не үшін екенін және оның қазір қайда жүргенін білмеймін», – дедім. Хатшы біраз үнсіздіктен соң маған былай деді: «Мағазов, мен сені қимаймын. Бірақ не істеуге болатынын өзім де білмеймін». Осыдан бірнеше күн бұрын ғана ол маған Пушкин МТС-не партком хатшысы болып барасың деп еді. Енді маған хатшылық қайда, аппараттан да кетуге мәжбүр болдым. Сөйтіп, қайта мектепке ауыстым.

Әрине, мен қызметімнің өспей қалғанына емес, маған деген әділетсіздіктің қыр соңымнан қалмай қойғанына ренжідім. Өзім сүйіп өскен үкімет тарапынан осындай сенімсіздік анық сезілетін. Бұл менің жас өмірімді улап бітті.

Н. С. Хрущевті, XX съезді әркім әртүрлі бағалайтын болар. Ал мен Никита Сергеевичті азаматтық, коммунистік

батылдығы мол адам деп, ал XX съезді ер жүректілер съезі деп бағалаймын. 1956 жылы колхоз партия ұйымының хатшысы ретінде ауыл коммунистерінің жиналысында СОКП Орталық Комитетінің «Сталиннің жеке басына табынушылық және оның салдарларын жою туралы» деп аталатын жабық хатын оқыдым. Оны оқығанда дауысым дірілдеп, алқымыма әлдебір түйнек кептеліп, көзіме жас келгендей болды. Көңілімді қуаныш пен өкініш қатар кернеді. Мен өзімнің бала кезімнен ренішіме осы хаттан жауап таптым.

Мен осының бәрін айтқанда, өз ренішімді паш етуді мақсат еткенім жоқ. Мен сталиндік жазалаудың құрбандары алдында өзімді қарыздар сезінемін. Жазықсыз жоқ болғандарды біз қайтара алмаймыз. Бірақ ол үшін бүкіл партияны, социализмді кінәлауға болмайды. Халықпен бірге партия да сталиндік заңсыздықтардың зардабын тартты. Ең алдымен жазаға партияның адал ұлдары ұшырады. Біздің шағын облысымызды ғана алайықшы. 1997–1968 жылдары облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Кузнецов бастаған көптеген жауапты қызметкерлері, облыстық атқару комитетінің төрағасы Целых пен оның бірінші орынбасары Оразов, Петропавл қалалық партия комитетінің хатшылары Романов пен Жамболов, облыстық ұйымдар мен мекемелердің барлық басшылары, аудандық партия комитеттерінің барлық дерлік бірінші хатшылары, аудандық атқару комитеттерінің төрағалары, өнеркәсіп кәсіпорындарының, колхоздар мен совхоздардың көптеген басшылары, жүздеген қатардағы коммунистер атылды, айдалды.

СОКП өз бастауымен өзінің қызметіне де, еліміз жүріп өткен жолға да терең сыни талдау жасап, қоғамымызды революциялық жаңаруға бастап отыр. Сөйтсе де, ол оң жақтан да, сол жақтан да шабуылдауға ұшырауда. Сыншылдар СОКП – қателіктер мен қылмыстар партиясы дегенді де айтады. Бастан кешкенге өз тәжірибем мен шыншылдық тұрғысынан баға бере отырып, мен партияны барлық

кемшіліктерге кінәлі деген пікірмен келіспеймін. Сталиндік заңсыздықтар үшін бүкіл халықты жазғыруға болмайтыны рас болса, ол үшін бүкіл партияны да кінәлауға болмайтыны ақиқат. Партияда кінәратсыз күштер әрдайым болып келді, қазір солардың бастауымен елімізде революциялық қайта құру жүзеге асырылады.

Барлық революциялық процестер тәрізді қайта құруда да қателіктер мен шалыс қадамдар кездеспей қоймайды. Ескі әкімшілдік-әміршілдік аппарат жойылып болған жоқ, ал басқарудың жаңа механизмдері толық іске қосыла алмай жатыр. Осы және басқа да себептер салдарынан тауарлар жетіспеушілігі, ақша құнының төмендеуі, адамдардың наразылығы өсе түсуде. Қылмыскерлік көбеюде, тәртіп төмендеуде. Ұмытылып кеткен ереуіл, төтенше жағдай, ұлтаралық дүрдеараздық деген сөздер қайта жаңғыра бастады.

Пікірлер ауқымы кең де әрқилы. Саяси сахнада саясат пен экономиканың жаңа «білгірлері» пайда болды. Олар социализмнен бас тартуға, дамудың капиталистік жолына түсуге шақырады, біздің барлық өткенімізді, ұлы жеңістеріміз бен жетістіктерімізді, ащы сәтсіздіктер мен қайғымызды бір-ақ бояумен, қара бояумен бояйды. Тарихты тек шымқай қара сиямен жазуға болмайды. Бұл да әділетсіздіктің бір түрі болар еді.

Өткен жылдың аяғында М. С. Горбачев Италияға сапар шегер алдында біздің тілшілеріміз бірқатар итальяндықтардан интервью алды. Сонда бір итальяндық жұмысшы былай деді: «Қайта құру жақсы, бірақ қоғамдық құрылыстарыңызды өзгертіп керегі жоқ». Әрине, бұл жұмысшының пікірін қолдайтындар аз емес. Ал өткен жылдың қыркүйегінде өзіміздің жас отандасымыз телевидение арқылы былай деді: «Біз социализмді бәлен жыл бойы орнатып келдік, енді оны орнатуымыз жететін болған шығар». Бұл пікірді де қуаттайтындар көптеп табылатыны сөзсіз. Мұны, әсіресе, жастар жағы көбірек қолдайды.

Осыған не себеп? Батыстағының бәрін сәулелі бояумен бояп, ол жақта молшылық, бәрі де бай тұрады деп

суреттейтін бұқаралық хабарлау құралдарының әсері емес пе екен. Олар бізді кедей, тіпті қайыршы деп суреттейді. Әрине, біз ауқаттырақ тұрар едік. Бірақ, біз қалай жұмыс істесек, солай тұрамыз ғой. Өткендегі асыра сілтеушілікті, қателіктерді жасыруға болмайды, бірақ өз тарихымыздың жарқын беттерін қара бояумен айғыздауға болмайтыны тағы шындық. Бәрін уақытпен, тұтас процеспен салыстыра өлшеу керек. Біз патшалық Ресейден мұраға шын мәнінде қайыршы, жартылай феодалдық елді алдық. Ресей барлық жағынан да Америка мен Европада көш артта қалған ел болды. Бұл осыдан 72 жыл бұрын еді. Содан кейінгі соғыс ше? Оны біз өзіміз тілеп алғамыз жоқ. Тарихшылар ол соғыста анағұрлым аз шығынмен жеңіске жетуге болар еді дейді. Бұған келісемін. Сталиндік жазалаулар, асыра сілтеушіліктер өз кесірін тигізбей қоймады. Бірақ соғыстың аты соғыс, ал адам құрбандықтарынсыз, материалдық шығындарсыз болуы мүмкін емес. Төрт жылдық соғыс бізді көп кейінге шегеріп тастады. Осының бәрін есепке алмай, бүгінімізді дұрыс түсіне алмаймыз. Сондықтан тарихымызға баға берерде барынша объективтілік қажет.

Туған Қазақстанымыздың 70 жылдық мүшелтойын ерекше көтеріңкі жағдайда қуанышпен қарсы алудамыз. Қайта құру нәтижесінде тарихтағы шындықты шындық деп, жалғанды жалған деп, барды бар, жоқты жоқ деп ашық айтатын мүмкіндікке ие болдық. Қазақстан ұлттар достығының лабораториясы деп уралап жүргенде ана тілімізден айырылып бара жатқанымызды кештеу болса да сезініп, тіл жөнінде заң қабылдап, «Қазақ тілі» қоғамын құрдық. Отызыншы жылдары аштықтан, сталиндік заңсыздықтардан қырылған жазықсыз құрбандарды еске алып, аруақтарына басымызды идік. Халқымыздың абзал алыптары жерлесіміз Мағжан Жұмабаев, Ахмет Байтұрсынов, Шәкәрім Құдайбердиев, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытовтардың есімдері жарыққа шығарылып, олардың баға жетпес мұралары халқымызға қайта оралды. Солардың бәріне бір жағынан қуанамыз, екінші жағынан олардың

тағдырына қайғырамыз, өкінеміз. Қайғылы, касіретті кезеңдер енді қайтып оралмасын. Оның оралмайтынына кеше ғана болып өткен СОКП XXVIII съезі нақты кепілдік берді. Ендігі мәселе өзімізде қалды. Өз республикамыздың саяси және экономикалық жағынан гүлдене түсуі үшін, ССРО құрамында өзге республикалар мен федерациялық негізде бірігіп, заңды мемлекет құруға баршамыз болып атсалысайық.

Қ. МАҒАЗОВ,
партия, соғыс және еңбек ардагері,
облыстық «Парыз» клубының төрағасы,
1990 ж.

ДОРОГО ЗАПЛАЧЕНО ЗА ФАЛЬШЬ

С 30-х годов утекло много воды, выросло не одно поколение советских людей. Уже дети детей «врагов народа» давно вступили в жизнь. Теперь дети репрессированных стали дедами и бабушками. К ним принадлежу и я. У меня растут четверо внуков и внучек. Мы с супругой полностью поглощены ими. Наша забота, любовь принадлежат им, внукам. Глядя на их счастливые глазенки, иногда вспоминаю о своем детстве, о родных местах. Было ли у меня детство? Не было. Точно также не было и юности.

Родился в крестьянской семье. Родители своим трудом обеспечивали себе жизнь, были уважаемыми людьми. Вся родня с одобрением встретила Октябрьскую революцию. Отец был одним из первых председателей аулсовета. Все родичи первыми вступили в колхоз, жили, как все. У отца было много знакомых в соседних селах Андреевка, Ново-Михайловка, Владимировка. Когда чего-то не хватало, он ездил к своим тамырам. Одного из них, дядю Семена, я в конце 60-х годов разыскал, многое он мне поведал о своем друге – моем отце.

Люди аула тех лет были далеки от большой политики, их помыслы и усилия были сосредоточены на одном – как накормить и одеть семью. Не хватало муки, чая, ситца, даже керосина и соли, не говоря о мясе. Причем не всем это было по карману, работали же за палочки-трудодни. Но люди мирились с тем, что они имели, надеясь на светлое будущее.

В один из осенних дней, вернувшись из школы, я увидел маму и бабушку, убитых горем. Работник НКВД увез отца. Это было 20 сентября 1937 года. Мне было 10 лет. Так закончилось мое детство. Кажется, в тот день я впервые по-взрослому ощутил несправедливость. За что арестовали отца? Это «за что» долго мучило меня. После отца

арестовали еще двоих. В ауле стали произноситься непонятные мне слова: «враг народа». «Мой отец – «враг»? Нет, нет, – говорил я вслух и про себя. – Не может быть!». Если кто из сверстников или взрослых по горячке и злости (были и такие) называл меня отпрыском «врага народа», я сразу вступал в бой, защищал имя отца.

Нелегко жилось женам, детям «врагов народа». Сужу об этом по себе. Мою мать, Камаш, посылали на работу туда, где труднее, куда не шли другие. Попробуй откажись! Как сейчас помню, мать вечерами, сидя возле печки и положив руки на бедра, громко оплакивала свое горе, молила бога пощадить... Об отце не было никаких вестей. Школа для меня стала какой-то чужой. Мне хотелось побыстрее повзрослеть. В 1940 году подал заявление о приеме в комсомол. Отказали – «сын врага народа». В 1941 году окончил аульскую семилетнюю школу. Куда пойти дальше, кем стать? Ответ дала начавшаяся война, которая круто изменила судьбу народа. Горе пришло в каждый дом. Но горе это было совсем другого рода. Оно слилось с судьбой Родины, борьбой за ее независимость, всенародным стремлением во что бы то ни стало победить врага. Народ знал, за что гибнут его сыны и дочери.

Не знаю, чего было во мне больше, патриотизма или желания доказать кровью, что мой отец не «враг народа», а я – не «сын врага», но я искал пути попасть на фронт. Не подходил по возрасту. В январе 1943 года представился счастливый случай. В конторе колхоза встретил офицера военкомата, на ломаном русском языке объяснил, что хочу на фронт. Он спросил, сколько лет? Я соврал, прибавив себе два года.

На войне как на войне, воевал, как все. Был ранен. Не о фронтовой жизни хочу рассказать, это тема особая, а об одном эпизоде уже послевоенной армейской службы. Еще свежа была память об отце, не терял надежды, что он вернется, что он никакой не «враг». Даже в минуты затишья перед боем думал об этом. В 1949 году я демобилизовался,

и меня, молодого коммуниста, Приишимский райком партии направил на работу в районный отдел МВД. Между прочим, после ареста отца я мечтал по своей детской наивности об этой работе, чтобы добиться справедливости по отношению к отцу. Не знаю, как я прошел проверку, видимо, мои земляки «не выдали» меня, я был принят на работу в Приишимский райотдел. Но все же кто-то донес. Через месяца два меня вызвали в УМВД и сказали, что уволен с работы... Я доказывал, что прошел проверку на войне, имею боевые награды, что охранял Иосифа Виссарионовича, имею правительственную благодарность за охрану Берлинской конференции. Почему ко мне такое недоверие? Начальник отдела кадров, как мне помнится, по фамилии Сухов, внимательно выслушав, сказал: «Я все понимаю, в тридцать седьмом многие пострадали без вины. Но я тебе не могу помочь, такова инструкция».

Поступив заочно в пединститут, решил посвятить себя школе. Несмотря на все пережитое, всегда занимал активную жизненную позицию. Не боялся за отца, что он «враг», это полностью исключал, полагал, что его посадили по злому недоразумению.

Ощувив на себе с детства всю пагубность несправедливости, физиологически не терплю несправедливости по отношению ко всем. Кто работал со мной, наверняка знает об этом. Спасибо людям, они мне доверяли. Работая в школе, избирался много раз неосвобожденным секретарем парторганизации колхоза. И вот в 1953 году вновь меня пригласили в Ленинский райком партии и предложили работу в аппарате, но я мешкал... Первый секретарь И. Г. Плевако, человек волевой, настоял. Прошло месяцев семь, Иван Григорьевич приглашает меня и спрашивает: «Где ваш отец?». Я ответил, что в 37-м году его арестовали, не знаю, за что, и не знаю, где он. Помолчав, первый секретарь посмотрел с участием на меня и сказал: «Жалко тебя, Магазов, что же делать?». При всей своей строгости И. Г. Плевако ко мне относился уважительно. Всего несколько дней назад он

беседовал со мной о том, как будет рекомендовать меня секретарем парткома Пушкинской МТС, но увы... Я вновь ушел в школу.

Надеюсь, читатели правильно поймут меня. Ведь дело здесь не в карьере, а в недоверии, как больно быть без вины виноватым, считаться каким-то нелояльным к Советской власти, враждебным элементом что ли. Во всяком случае, такое отношение чувствовалось со стороны властей.

Не берусь давать оценку XX съезду, Н. С. Хрущеву, только скажу, что этот съезд – съезд мужественных, положивший начало штурму цитадели культа личности Сталина. В 1956 году, будучи неосвобожденным секретарем парторганизации колхоза, читал коммунистам на собрании закрытое письмо ЦК КПСС в красной обложке с грифом «Секретно» «О культе личности Сталина и преодолении его последствий». У меня часто прерывалось дыхание, к горлу подкатывал какой-то ком, дрожал голос. Было одновременно и радостно, и горестно.

Пусть меня простит читатель за такой длинный рассказ о себе. Никогда не думал оглашать свои личные переживания. В общем-то, не принято у нас открыто говорить о своих душевных болях. Но моя исповедь не имеет ничего общего с личными амбициями, обидами. Взяться за перо меня заставил долг перед памятью жертв сталинских репрессий. И еще – наше тревожное время. Безвинно уничтоженных нам не вернуть. Но поддаваться эмоциям – означало бы не что иное, как навести тень на партию, на социализм. Партия вместе с народом страдала. Возьмем для примера нашу область.

В 1937–1938 годах были расстреляны или загнаны в застенки многие ответственные работники обкома партии во главе с первым секретарем обкома Кузнецовым – председатель и первый заместитель председателя облисполкома Целых и Уразов, секретари горкома партии Романов и Жамболов, все руководители областных организаций и учреждений, почти все первые секретари райкома партии

и председатели райисполкомов, много руководителей промышленных предприятий, колхозов и совхозов, сотни рядовых коммунистов.

КПСС подвергла глубокому критическому анализу пройденный страной путь и смело взяла курс на революционное обновление общества. Она подвергается сегодня атаке слева и справа. Реалистически оценивая на личном опыте пережитое, заявляю, что не могу согласиться с обвинениями в адрес партии. Да, были ошибки. Но если за сталинские преступления нельзя обвинить весь советский народ, то точно так же нельзя обвинить за это всю партию.

Идеи перестройки овладели умами народных масс и, как самое целебное лекарство, оздоравливают наше общество. Мы стали совсем другими. Свободно мыслим, свободно говорим о прошлом, настоящем и будущем нашей Родины. Но, как всякий революционный процесс, перестройка проходит не без издержек и ошибок. Еще не полностью сломлен старый административно-бюрократический аппарат, а новые механизмы управления еще не полностью задействованы. Разброс мнений чрезвычайно широк. Появились новоявленные знатоки политики и экономики, призывающие отказаться от социализма и ориентирующиеся на капиталистический путь развития, рисуящие наше прошлое одной краской – черной. Все они прикрываются святыми для нас словами: народ, Отечество, перестройка и демократия. В связи с этим вспоминается один эпизод. В конце прошлого года перед приездом М. С. Горбачева в Италию корреспондент советского телевидения взял интервью у ряда итальянцев. Один из них сказал: перестройка – хорошо, но строй вам менять не надо. Это сказал человек Запада, видимо, рабочий. Он, конечно не одинок, таких много. Но есть и другие мнения. В сентябре прошлого года с экрана центрального телевидения наша молодая соотечественница – экономист заявила: мы строили, строили социализм, хватит его строить. Она, конечно, тоже не одинок. Не прошли даром публикации, рисующие в радужных

красках все западное. А мы бедные, а то и нищие. Да, мы могли бы жить лучше. И замалчивать перегибы, деформации прошлого нельзя, но точно так же нельзя перекрашивать страницы нашей истории в одну черную краску. В наследство от царизма мы действительно получили нищую, полуфеодальную страну. Россия еще ходила в лаптях, когда Америка и Европа гнали автомобили по автострате. В России еще господствовала соха, когда Америка и Европа делали машину за машиной, и это было всего 72 года назад. А война с фашизмом? Она была нам навязана, этого никто не отрицает. Но говорят, что ее можно было выиграть с меньшими потерями. Согласен. Сталинские репрессии, перегибы дали о себе знать. Но война есть война, она не бывает без человеческих жертв и материального ущерба. Все это наши реалии, без учета их мы не можем правильно понять свой сегодняшний день.

У меня нет и тени мысли оправдать сталинский режим или брежневский застой. Мое кредо – объективность. За фальшь мы уже дорого заплатили.

К. МАГАЗОВ,
председатель областного общественного клуба
«Долг»,
1990 г.

УСВОИТЬ УРОКИ ТРАГЕДИИ

Областной общественный клуб «Долг» создан в ноябре 1989 года. Он действует в соответствии с уставом. Руководящим органом является совет клуба, избранный на учредительной конференции.

Членов областного клуба объединяют гуманистические, нравственные принципы, стремление способствовать формированию исторического сознания североказахстанцев на основе осуществляемого КПСС всемерного обновления духовной жизни народа, восстановлению исторической справедливости в отношении людей, подвергшихся репрессиям и произволу в период 30–40-х и начала 50-х годов, ускоренному содействию их реабилитации, розыску оставшихся в живых репрессированных, их родственников, оказанию им социальной помощи через государственные и общественные организации, установлению мест захоронения расстрелянных и созданию памятников в местах захоронений.

Вместе с тем члены клуба «Долг» считают необходимым выявление всех белых пятен в истории нашей области (перегибы в годы коллективизации – раскулачивание крестьян, голод 30-х годов и др.). Совместно с общественными организациями клуб «Долг» ведет широкую разъяснительную работу среди населения историко-просветительного характера, ставит задачи воспитания населения, в особенности молодежи, в духе перестройки, демократии и гласности, правового государства, борьбы со всеми негативными явлениями, оказания помощи через соответствующие органы социально незащищенным лицам и ветеранам войны и труда.

Областной общественный клуб «Долг» осуществляет свою деятельность в сотрудничестве с партийными, советскими и общественными организациями нашей области

и республиканским обществом «Адилет» («Справедливость»).

В январе текущего года прошла конференция членов этого клуба, на которую были приглашены представители города, районов и области. На ней присутствовали бывшие репрессированные и их родственники. Было проведено анкетирование с целью взять на учет жертв репрессий. Проводится розыск их родственников. Используя материалы архивов, «Долг» устанавливает неизвестные еще имена пострадавших от репрессий североказахстанцев с целью восстановления их доброй памяти.

В адрес клуба «Долг» приходит немало писем от бывших репрессированных, а также от их родственников из разных городов нашей страны. Такие письма пришли из Свердловска и Челябинска, Омска и нашего города, из районов области. В них люди просят помочь в поиске мест захоронения расстрелянных родственников, оказать помощь в проезде к местам захоронения, восстановить какой-либо документ и т.д.

Члены нашего клуба проводят встречи в трудовых коллективах, с учащейся молодежью. «Известные и неизвестные страницы истории» – такой была тема диалога со студентами пединститута, намечен ряд других встреч с трудовыми коллективами.

Проводим мы выставки, «круглые столы» и другие мероприятия. Большой резонанс вызывают выступления в областных газетах «Ленинское знамя» и «Ленин туы», в которых публикуются дела тех страшных лет, таких как, к примеру, «Пресновское дело», поднимаются другие проблемы.

История нашей области – это не только ее трагические страницы. На областном пленуме ветеранов войны и труда поднимался вопрос о том, что в нашем городе Петропавловске не запечатлен нигде ратный и трудовой подвиг североказахстанцев в годы Великой Отечественной войны. Старожилы города помнят: в 50-е годы в городском парке культуры и отдыха была установлена панорама в честь

подвига 28-ми гвардейцев-панфиловцев. Но затем ее убрали: почему – никто толком не знает. Клуб «Долг» намерен взять на себя заботу об увековечении воинского и трудового подвига североказахстанцев.

Члены клуба выступили с предложением к 50-летию Победы установить в г. Петропавловске монумент (сооружение), в котором бы средствами изобразительного искусства увековечивались ратные и трудовые подвиги североказахстанцев.

Областной общественный клуб «Долг» надеется на материальную поддержку трудовых коллективов предприятий путем добровольных пожертвований для реализации благородных задач по увековечению памяти жертв репрессий.

К. МАГАЗОВ,
председатель областного общественного клуба
«Долг»,
1990 г.

СОСТОЯЛОСЬ ЛИ ОБЪЕДИНЕНИЕ?

Руководство обкома партии выступило с инициативой об объединении областного историко-просветительского общественного клуба «Долг» и Петропавловского городского отделения Всесоюзного общества «Мемориал». Читателям известно, что обе эти организации согласно своим уставам должны заниматься восстановлением исторической правды, увековечением памяти североказахстанцев – жертв репрессий. Читателям также известно по ряду публикаций, что они действуют различными методами, часто противоположными, и, видимо, поэтому нет необходимости на этом останавливаться.

У инициаторов объединения, надо полагать, были добрые намерения: совместить усилия для слаженной работы. Был создан распоряжением областного Совета оргкомитет во главе с заместителем председателя, хотя это не входит в компетенцию органа власти, поскольку объединение – дело самих общественных организаций, партий и движений. Но не будем на этом заострять внимание. Дело в конечном счете в другом.

На первой же встрече в облисполкоме лидеры городского отделения «Мемориала» Б. Супрунук, В. Любушин, В. Быков однозначно заявили: объединяться ни в коем случае не будут, а проводить совместную конференцию согласны. Однако без их участия клуб «Долг» подготовил и запланировал проведение своей конференции еще 12 апреля. Неоднократные встречи в облисполкоме убедили, что с объединением вряд ли получится. Но мы все же поддержали предложение. И тем не менее до сих пор непонятно, почему инициаторы объединения так усердно, так горячо добились невозможного, хорошо зная, что лидеры местного «Мемориала» не пойдут на этот шаг.

Может быть, кое-кому импонируют идеи Всесоюзного общества «Мемориал»? Однако многие не знают о том, что лидеры его, такие как Юрий Афанасьев, давно отошли от своих первоначальных позиций, ударились в большую политику, объявили войну ленинизму, социалистическому выбору, стали лидерами Демократической партии, призывают привлечь к суду КПСС, толкая страну на новые репрессии. Почему оргкомитет дал объявление в областных газетах о созыве конференции по созданию областного отделения Всесоюзного общества с названием «Мемориал»? Как бы ни усердствовал Б. Супрунюк, конференция не поддержала его предложения и отказалась от названия «Мемориал».

Не будем подробно останавливаться на том, как прошла конференция. Скажем вкратце: в выигрыше оказались руководители городского отделения «Мемориала». Б. Супрунюк доволен. Еще бы! Конференция прошла по его сценарию, он был одним из главных действующих лиц, хорошо использовал областную трибуну для выражения своих старых амбиций, организовал выставку, установив на столах стенды: «Медведев на воеводстве», «Кто раскачивает лодку» и т.д. с нападками на областные и городские власти.

Только в самом конце заседания Борис Федорович расстроился. В уставах всех общественных организаций, партий и движений определено, что самороспуск, прекращение их деятельности решает соответствующая конференция. Поэтому еще задолго до конференции был вручен оргкомитету проект постановления, в котором имелся пункт: «В связи с объединением считать деятельность областного клуба «Долг» и городского отделения «Мемориал» прекращенной». Этого пункта, юридически необходимого, не оказалось в зачитанном проекте постановления. Поэтому было внесено предложение о включении этой важной поправки в документ.

Тут Б. Супрунюка как будто ударило током. Он вскочил с кресла, резко вытянул правую руку, изобразив конфигурацию из трех пальцев и крикнул: «Не трогай «Мемориал»,

какое там объединение!». Этим он оскорбил не только выступающего, но и всю конференцию, бросил вызов инициаторам объединения. К сожалению, публичное оскорбление конференции Супрунюком не получило у президиума должного осуждения, что равноценно поощрению его хулиганских поступков. Впрочем, такое попустительство не впервые.

Таков Б. Супрунюк, «борец» за демократию, за права человека, за уважение мнения других. Он же сопредседатель городского отделения «Мемориала», а теперь еще и один из трех лидеров созданного на конференции областного отделения «Адилет» («Справедливость»). Какую «позицию» он займет в «Адилете»? Поживем – увидим. Ясно одно: городское отделение «Мемориала» осталось таким, какое оно есть, Супрунюк остался Супрунюком. Позиция их неизменна. Объединение практически не состоялось.

Не ясна и ситуация с клубом «Долг». Предложение о прекращении его деятельности, как и деятельности городского отделения «Мемориала», не принято. Значит, юридически он тоже имеет право на дальнейшее существование. Как быть? Выходит, надо провести еще одну конференцию для самороспуска. Иначе не стоило и огород городить.

К. МАГАЗОВ,
1991 г.

ПОДВИГ МАТЕРИ

В этой истории нет ни капли вымысла. В том не было нужды. Жизнь так круто писала страницы судьбы семьи Жамбуловых, что, как говорится, ни прибавить, ни убавить.

А сначала все складывалось хорошо. Глава семьи, Жамбулов Абушахман, после окончания в Москве коммунистического университета трудящихся Востока был избран вторым секретарем Петропавловского горкома партии. Это было в 1934 году. Под стать мужу была и жена Рабига. В те годы, когда многие считали необязательным учить дочерей, она с помощью брата Ергали Алдунгарова, работавшего тогда редактором республиканской газеты «Лениншил жас», поступила в школу-интернат, а затем окончила Оренбургский рабфак. Работала литсотрудником в областной газете.

На радость родителям росла дочь Луиза, а затем появился и столь желанный наследник. В честь одного из руководителей движения испанского народа против фашизма его называли Диас.

Жамбуловы вели большую общественную работу, пропагандировали казахскую литературу и искусство, Абушахман был близко знаком с Александром Затаевичем, известным композитором и искусствоведам Ахметом Жубановым. О Жамбулове как собирателе и исполнителе первый написал в своей книге «1000 песен казахского народа», второй – в книге «Замана бұлбұлдары».

Шли годы, наполненные заботами о делах родного города, годы активной работы. Но надвигался тридцать седьмой. С тревогой Абушахман знакомился с материалами февральско-мартовского 1937 г. Пленума ЦК ВКП (б), выступлением Сталина. Сын бедняка из аула **Коксау**, получивший образование при Советской власти, прошедший не одну

проверку при периодических чистках парторганизаций, вряд ли предполагал, что дни его сочтены.

В партийной характеристике от 8 мая 1937 года говорится: «Жамбулов – выдержанный партиец, политически грамотный, дисциплинированный работник».

Но на душе было беспокойно. Начались массовые аресты в городе, в селах и аулах. Близко знакомые честные люди оказались в застенках.

Сентябрьским днем беда, как смерч, ворвалась в дом. Постановлением бюро обкома партии 9 сентября 1937 г. Жамбулов был исключен из партии как враг партии и народа и заключен в тюрьму.

Дня через три уволили с работы и жену. Не раз вызывали ее в управление НКВД, предлагали отречься от мужа, изменить фамилию ее и детей. Уговаривали, угрожали арестом. Рабига каждый раз отказывалась, хотя знала, что за это она будет жестко наказана. Она уверенно заявляла, что ее муж – честный коммунист и арестован по какому-то недоразумению.

Вскоре у Рабиги забрали паспорт, взяли подписку о невыезде, выселили из квартиры, но и это не сломало ее. С малолетней Луизой и грудным Диасом она ходила по городу в поисках угла. Но никто не торопился открыть двери семье врага народа. После долгого мытарства нашлась, наконец, добрая женщина, предложившая временку.

В тревоге проходили дни и ночи. И вот стук в дверь, зашли двое, предъявили ордер на арест. Рабига держалась спокойно, без слез. Взяла Диаса, подняла над собой и сказала: «Мы с твоим отцом не враги народа. Придет время, нас оправдают. Будь достоин своего имени».

У нее вырвали из рук мальчика и с сестрой увезли, а Рабигу увели под конвоем.

В 1938 году Рабигу без постановления суда, без определения срока отправили в лагерь АЛЖИР (Акмолинский лагерь жен изменников Родины). И лишь через три года она вернулась в Петропавловск.

Первым делом кинулась разыскивать детей. Дочь Луизу нашла в Сандыктауском детдоме Акмолинской области, а след сына оборвался. В Доме ребенка была запись о приеме Диаса, но где он, никто не мог сказать. Все же Рабиге удалось узнать, что один из работников УНКВД своему знакомому, у которого не было детей, подсказал, что в Доме ребенка есть хороший мальчик. При этом он посоветовал ему не называть себя и сразу поменять место жительства, тот так и сделал.

Рабига находилась под надзором УНКВД, не могла устроиться на работу. Кто примет политзаключенную, жену врага народа? Не на что было жить. После долгого мытарства ей удалось устроиться рабочей на кожзавод. Все эти дни Рабига неотступно думала о сыне, строя бессонными ночами реальные и нереальные планы.

Однажды на собрании коллектива завода Рабига со слезами обратилась к людям: «Помогите найти пропавшего без вести сына...».

Никто не отозвался. После собрания директор завода Шакиров подозвал Рабигу. Стоявший рядом с директором мужчина сказал: «Я помогу вам найти сына».

«Даю тебе, Балтабай, отпуск, поезжай с этой женщиной, помоги...» – сказал директор.

В те мрачные годы, в атмосфере всеобщего страха были люди, такие как Шакиров и Балтабай, сохранившие благородство. Они помогали несчастным, подвергая себя опасности.

Рабига не знала, как отблагодарить этих добрых мужчин, которые взялись помочь. Сквозь слезы она лишь вымолвила: «Всю жизнь буду благодарна вам...».

Усыновитель Диаса Альжанов доводился Балтабаю дальним сватом. Как-то в Тайынше (Красноармейске) встретил Альжанова. Поздоровались, разговорились. Он пригласил к себе в гости и не без гордости сказал, что у него растет сын Кенес. Позже Балтабай узнал, что Альжанов усыновил ребенка.

Альжанов часто бывал на базаре в Тайынше. Балтабай с Рабигой решили встретить его там. Поехать к нему в аул не решились, чтобы не вызвать подозрения, как никак он доводился родственником. Альжанова встретили на базаре, поздоровались, поговорили. Он вновь пригласил Балтабая к себе в гости, но тот отказался, сославшись на занятость.

«Вот этот человек, должно быть, усыновил твоего Диаса, – сказал Балтабай, когда тот удалился. – Живет он в ауле Жанажол. Дальше решай сама, мне нельзя, сама понимаешь...».

Рабига вернулась домой одновременно и радостная, и печальная. Появилась надежда, но не утихала тревога: отдаст ли этот мужчина ее сына. Одной это не решить. Кто может помочь, если и близкие знакомые сторонятся, обходят при встречах? Она перебирала в памяти всех хороших товарищей и друзей мужа, семьи. Остановилась на Жакуле Оралдине. Старый коммунист, пользуется авторитетом в области. Рабига рассказала ему о своем горе.

В ауле Альжанов встретил их гостеприимно, по казахскому обычаю. Жакуле умел располагать людей, завязалась беседа. Рабига не отрывала глаз от мальчика, которому шел пятый годик. Ей хотелось подозвать малыша, обнять, поцеловать, сказать: «Родной ты мой...», но она сумела подавить свои чувства, украдкой вытерла слезы.

Тем временем Жакуле перешел к конкретному разговору о том, что привело его и спутницу в этот аул.

«У этой моей знакомой из детдома Петропавловска кто-то увез сына, – начал Жакуле, – вот несчастье для матери... Может, вам что-то известно?».

Альжанов сразу изменился в лице.

«Нет, ничего я не знаю, – насторожился он. – Сына ищите в другом ауле. А может быть, он умер в детдоме, да скрывают от вас».

«Этот малыш – мой сын Диас, – не сдержалась Рабига. – Он мой...».

«Вы что, в своем уме? – с гневом воскликнул хозяин дома. – Это наш сын, зовут его Кенес».

Дальнейший разговор был бесполезным. Пошли в аул-совет, где рассказали обо всем. Председатель Совета вызвал Альжанова с мальчиком.

«Какие приметы у сына, помните?» – спросил он у Рабиги.

Мать задумалась. Ребенку был всего год, когда ее арестовали. Рабига напрягла память и вспомнила: «У моего Диаса под подбородком должен быть небольшой шрам».

Альжанов понял, что дело не в его пользу. Если подадут в суд, он лишится мальчика. Он уговаривал Рабигу, сулил большие деньги, но мать не могла согласиться...

Вконец разгневавшись, Альжанов вытащил из-за голенища сапог нож и пригрозил: «Если не согласишься на мои условия, то зарежу и ребенка, и себя».

Решением суда Рабига все же вернула сына и, несмотря на все трудности, дала ему образование. Диас окончил институт, в 1973 году защитил диссертацию и получил степень кандидата философских наук. В 2001 году ему присуждена ученая степень доктора политических наук. Был признан лучшим автором учебника нового поколения. По его учебникам студенты вузов обучаются до сих пор. Вырастил пятерых детей, из которых сейчас живы трое. Живут в **г. Нурсултане**, где до последних своих дней жил Диас Жамбулов, переехав из Алматы.

Жизнь сына врага народа не была сладкой. Но мать сумела вырастить его добропорядочным человеком и гражданином.

Через много лет Абушахману и Рабиге Жамбуловым вернулось доброе имя. Сколько пережито! С клеймом врага народа расстреляли главу семьи. А каково было Рабиге?

Трагическая жизнь Рабиги – женщины-матери – это судьба ее сверстниц: казашек, русских, узбечек, татарок, которые испытали ужасы АЛЖИРа. Но они сохранили любовь, супружескую верность, воспитали честными людьми и патриотами своих детей.

Килаж МАГАЗОВ

ОГНЕННЫЕ ГОДЫ

**Если о каждом из них написать по строке,
получилось бы 74 тысячи строк...**

Народная память хранит все. Помним, как вооруженные до зубов войска противника, несмотря на героическое сопротивление Красной Армии, продвигались вглубь страны, разрушая города и села, заводы и фабрики, убивая мирных жителей. Как всем нам было тяжело, затаив дыхание, слушать сообщения Совинформбюро, когда враг стоял у ворот Москвы, блокировал Ленинград, когда от людской крови багровела вода великой русской реки – Волги-матушки. Над страной нависла смертельная опасность.

Советский народ, его Красная Армия не дрогнули перед натиском фашистских полчищ. Страна превратилась в единый военный лагерь. Даже в трагические дни грозного лета сорок первого он был уверен, что враг будет разбит. Победа будет за нами. Эта уверенность подкреплялась героизмом воинов на фронте, самоотверженным трудом в тылу.

Среди тех, кто на рассвете 22 июня 1941 года принял первые мощные удары противника, было немало наших земляков. В районе Бреста в составе 17-го пограничного отряда сражались сержант Б. И. Бабин из Петропавловска, пулеметчики В. К. Янков, В. Д. Минин, наводчик 45-миллиметровой противотанковой пушки В. К. Шибанов из Сергеевского района и другие. В течение 17 дней бились они в Брестской крепости, отражая множество атак противника. На их счету сотни убитых вражеских солдат.

В кровопролитных боях за Москву отличилась 36-я отдельная стрелковая бригада, укомплектованная в основном из парней нашей области. В жестоких боях за железнодорожную станцию Крюково и на Волоколамском направлении приняли участие Е. Ф. Фейге, С. Т. Юдин, Е. Д. Хрущев, Г. А. Кабардин, М. М. Жарков, М. Ф. Донченко.

29-я стрелковая (72-я гвардейская) дивизия, сформированная в Акмоле, стояла насмерть в героической обороне Сталинграда и проявила себя в разгроме вражеских войск на Волге. В ее рядах воевали А. С. Раздорский из села Красная Горка Приишимского района, Г. С. Вдовин из села Архангелка Пресновского района, М. Габбасов из аула Жекекуль Приишимского (ныне Ленинский) района. А. С. Раздорский проявил мужество и стойкость в отражении 12 атак противника. Артиллерист Вдовин, несмотря на ранение в голову, не покинул орудие, открыл ураганный огонь и обратил в бегство противника.

Жителям нашей области известны подвиги 314-й стрелковой дивизии, сформированной в Петропавловске. В сентябре 1941 года дивизия вступила в первый бой под Ленинградом и закончила войну в Праге. В боевых действиях особо отличились северяне: сапер, Герой Советского Союза П. И. Гончар, пулеметчик А. А. Пуненко, старшина Г. И. Мустаканов, наводчик 120-миллиметрового миномета К. М. Шматков, удостоенные высоких наград Родины. В памяти ветеранов войны сохранились образы командиров – умелых и бесстрашных организаторов боевых действий. Среди них – командир 17-го гвардейского танкового полка, Герой Советского Союза подполковник Тимофей Сергеевич Позолотин, уроженец Ленинского района. В декабре 1942 года руководимый им полк незаметно вышел наперерез отходящим частям 11-й румынской пехотной и 62-й немецкой пехотной дивизий и стремительным ударом нанес поражение и уничтожил до 10 тысяч солдат и офицеров, забрал склады артиллерии. После такого поражения перестали существовать обе вражеские дивизии.

Командир роты 8-й стрелковой дивизии старший лейтенант Абу Дусухамбетов, уроженец аула Ушкуль Андреевского совхоза Бишкульского района, прошел боевой путь от Курской дуги до Днепра. За мужество, личную храбрость и умелое руководство при форсировании Днепра, притоков Десны, Припяти А. Дусухамбетову присвоено звание Героя

Советского Союза. За форсирование реки Днепр удостоен звания Героя Советского Союза и командир взвода Жалел Кизатович Кизатов, выходец из простой крестьянской семьи совхоза «Булакский» Московского района.

Более 74 тысяч воинов-североказахстанцев прошли дорогами войны от Москвы, Ленинграда и Сталинграда до Берлина. 30 тысяч из них награждены орденами и медалями Советского Союза. Если о каждом из них написать по одной строке, получилось бы 74 тысячи строк. И все равно их будет недостаточно, чтобы раскрыть героизм и мужество наших земляков – защитников Отечества.

Великая Отечественная война не знает аналогов в истории войн. Фронт и тыл огромной многонациональной страны были слиты воедино и действовали как хорошо отлаженный механизм.

В предельно короткие сроки народное хозяйство области было перестроено на нужды фронта. «В труде, как в бою!» – под этим лозунгом трудились работники промышленных предприятий, колхозов и совхозов. На них работали женщины, подростки, старики, заменившие ушедших на войну мужчин. Все, кто мог работать, встали на трудовую вахту, не уходили, пока не будут выполнены задания. Коллективы ряда предприятий были отмечены Красными знаменами, наградами. В 1943 году коллектив мясокомбината завоевал переходящее Красное знамя Государственного Комитета обороны СССР, а в 1944 году группа рабочих и служащих награждена орденами и медалями. Невероятно трудную задачу решили горожане в связи с эвакуацией заводов, фабрик и людей из западных районов страны. 14 августа 1941 года прибыли первые эшелоны из-под Москвы с оборудованием и людьми оборонного завода № 239. На окраине города в нескольких складских помещениях-временках разместился завод, который теперь называется заводом имени Куйбышева.

Всего за первый год войны город принял и ввел в действие 20 заводов и фабрик, выпускавших продукцию для фронта.

На них изготавливались мины, торпеды, корпуса зажигательных бомб, снаряды для различных артиллерийских систем, делали механическую обработку реактивных снарядов для знаменитых «катюш», малолитражные двигатели, электроизоляционные материалы, радиоприборы и средства связи.

С ростом заводов и фабрик городу стало не хватать электроэнергии. Встала нелегкая задача – строительство ТЭЦ. В сооружении этого сложного объекта приняли участие почти все предприятия города, и 15 июля 1942 года ТЭЦ-1 дала первый ток. В этом большая заслуга начальника стройуправления И. О. Иванова и первого ее директора Х. И. Булатова. Коллектив строителей и монтажников был удостоен памятного Красного знамени Государственного Комитета обороны СССР.

Неоценим вклад в победу петропавловских железнодорожников. Наш город, расположенный на важной магистрали, связывающей восток с западом страны, сыграл исключительно большую роль в снабжении фронта всем необходимым.

Война предъявила жесткие требования к сельскому хозяйству. В осиротевших, без мужчин, селах и аулах вся тяжесть нелегкого хлеборобского труда выпала на долю женщин, стариков и подростков. Главной рабочей силой стала женщина. Она пахала, сеяла, убирала хлеб, выращивала животных, работала дома, воспитывала детей.

По инициативе первой женской тракторной бригады, руководимой В. Бондаревой, в колхозах, МТС и совхозах возникли десятки женских бригад. Их девиз: «Каждый пуд хлеба – удар по врагу!». В 1942 году в области они засеяли на 67 тысяч гектаров больше, чем в 1941 году.

Известный советский поэт Михаил Исаковский метко выразил образ женщины военных лет:

*Ты шла, затаив свое горе,
Суrowым путем трудовым,
Весь фронт, что от моря до моря,
Кормила ты хлебом своим.*

Существенной помощью фронту, проявлением горячего патриотизма явилось движение за создание Фонда обороны. Председатели колхоза «Жаналык» Ленинского района Т. Темирбаев, колхоза «Баян» Пресновского района Умутбаев, семья Тепляковых из колхоза имени Вильямса Мамлютского района внесли в Фонд обороны свои личные сбережения, соответственно, 130, 60 и 100 тысяч рублей.

Всего за два года войны трудящиеся области внесли в Фонд обороны 29 миллионов 574 тысячи рублей. Кроме этого, в 1941–1942 годах было пошито и отправлено трудящимися области 121 770 теплых вещей: ватных телогреек, брюк, шапок-ушанок, теплого белья, валенок и т.д.

Великая Отечественная война отличалась от всех других войн тем, что она втянула в свою орбиту все народы огромной страны, где бы они ни жили. Не было ни одной семьи, которой не коснулась война и, пожалуй, не было ни одного человека, который не вносил свою лепту в Победу. То, что сказано в этой статье, – лишь малая частица того вклада, который внесли солдаты-североказахстанцы, труженики тыла в нашу общую победу.

Тернист и труден был путь к Победе. Бессмертен подвиг защитников Отечества. В их рядах шли солдаты из Северного Казахстана. Более 30 тысяч наших земляков не вернулись с полей сражений. В городах, селах и аулах области установлены обелиски, на которых высечены имена погибших земляков. Не пройди мимо, юный друг! Поклонись! Они погибли за Родину, за твое будущее. Все мы обязаны их светлой памяти.

**Килаж МАГАЗОВ,
ветеран Великой Отечественной войны**

ОТ КЕРЧИ ДО БЕРЛИНА

Впервые о трагических страницах судьбы моего отца я узнал от его сестры, Зубайры Адильшиновны, в 1989 году. Она сумела очень проникновенно поведать о боевом пути моего отца, Килажа Магазовича, о том, как в 1937 году арестовали моего деда Магаза по доносу как врага народа (отцу в то время было всего 10 лет). И он остался с матерью среди семерых сирот. Для отца это, конечно, были сильнейшие испытания. Он до конца своей жизни знал и верил, что это неправда и он докажет, что он не враг народа.

В 1943 году, прибавив себе два года (по документам он 1925 г.р.), он добровольно ушел на фронт. Самоотверженно сражался в составе 327-го гвардейского Краснознаменного полка, 128-й гвардейской горно-стрелковой Краснознаменной дивизии в составе 4-го Украинского фронта, прошел путь от Керчи до самого Берлина.

Он принял участие в охране на Потсдамской конференции глав государств СССР, США и Великобритании, за что имеет благодарность. Награжден боевыми орденами и медалями.

Прослужив четыре года в органах госбезопасности, в 1949 году вернулся на Родину. И, несмотря на все его боевые заслуги, его преследовали как сына «врага народа» и дважды выгоняли со службы сначала в органах МВД Приишимского района, а в последующем – в райкоме партии Ленинского района. В 1956 году, узнав о реабилитации жертв массовых политических репрессий (конечно же, о своем отце), от обиды и радости почти сутки не мог успокоиться и тяжело переживал.

Окончив в 1962 году Высшую партийную школу при ЦК Компартии Казахстана, он работал в Пресновском районном комитете народного контроля. В 1967 году был избран секретарем вновь организованного Возвышенского

района. Затем председателем исполкома райсовета этого же района. С 1978 года до выхода на пенсию возглавлял областное управление шоссейных дорог. После продолжал трудовую деятельность на общественных работах. В ноябре 1989 года он создал и возглавлял общественный клуб «Долг», несколько лет изучал в архивах области материалы о массовых политических репрессиях, занимался поисками мест захоронения репрессированных.

Как журналист неоднократно выступал в областных газетах, в организациях, перед студентами и по телевидению и радио. В 1995 году под его редакцией выпустили книгу «Тернистый путь к Победе», в 2001 году принял активное участие своими статьями в выпуске книги «Трагедия и прозрение».

Этот год проходит под эгидой 30-летия Независимости Казахстана. Отец непосредственно участвовал в обсуждении проектов Конституции Казахстана. Он написал ряд статей о славных сынах Казахстана, которые стояли у истоков независимости нашей республики, о государственном языке.

И в заключение хотелось сказать вот о чем. В своей книге «Тернистый путь к Победе», подаренной мне на день рождения, написал свое пожелание: «Пусть никогда не испытают наши дети, внуки того, что испытало мое поколение». В этом я вижу преемственность поколений. Мы, дети и внуки победителей, должны самоотверженно трудиться на своих местах. В этом будет наш вклад в процветание нашего независимого Казахстана.

**Марат МАГАЗОВ,
сын ветерана Великой Отечественной войны**

ОТ КЕРЧИ ДО СЕВАСТОПОЛЯ

В годы Великой Отечественной войны советские Вооруженные силы разработали и осуществили ряд блестящих боевых операций, которые предопределили нашу победу над сильным и коварным врагом, покорившим почти всю Европу. Среди них – операция по освобождению Крыма, пятидесятилетие которой будет отмечаться нынешней весной.

Огромное военно-политическое и стратегическое значение Крыма определило ожесточенный характер борьбы за него на протяжении почти всей войны. Враг цеплялся до последней возможности. Захватив в 1942 году Крым, гитлеровцы держали под постоянной угрозой все черноморское побережье, оказывая давление на политику Румынии, Болгарии и Турции. Все это отрицательно сказывалось на боевых действиях наших войск на других фронтах.

Крымскую наступательную операцию подготовили и осуществили Отдельная Приморская армия – с высадкой десанта на Керченский полуостров и 4-й Украинский фронт – с севера от Перекопа, Сиваша. Действия войск координировали представители ставки Верховного главного командования маршалы Советского Союза К. Е. Ворошилов, А. М. Василевский и генерал С. М. Штеменко.

В составе 327-го горно-стрелкового гвардейского Краснознаменного полка 128-й стрелковой дивизии Отдельной Приморской армии довелось мне принять участие в освобождении Крыма. Мы готовились к высадке десантом через Керченский пролив на берег. Нас тренировали днем и ночью, учили преодолевать любые случайности в условиях темноты, особенностям ночного боя. От нас не скрывали, да и мы сами понимали опасность десантной операции.

Мы знали, что на главном керченском направлении высадился первый эшелон десанта и занял небольшой плацдарм на полуострове. И вот настала наша очередь. Погрузились ночью на суда. Помню, дул холодный пронизывающий ветер. Но нам было жарко. Фашисты, стремясь не допустить новой высадки на плацдарм, накрыли нас огнем. Но наши авиация и береговая артиллерия действовали активно, подавляя огневые точки противника. Сверкали разрывы бомб, снарядов, строчили пулеметы трассирующими пулями. Было страшно. В любой миг вражеский снаряд мог угодить в наш корабль. Наконец вступили на берег, и разгорелся яростный бой.

О том, какие тяжелые бои приходилось вести нашей дивизии, говорилось в одном из донесений командования Отдельной Приморской армии в ставку Верховного главнокомандования: «128-я гвардейская стрелковая дивизия после упорного боя, доходившего до рукопашных схваток, сломила сопротивление противника и полностью овладела высотой 92,7. Противник упорно сопротивлялся, опираясь на высоты, превращенные им в мощные узлы сопротивления. Бои носят ожесточенный характер, войскам приходится штурмовать каждую высоту, так как обходить их невозможно в силу того, что глубокого маневра при таком узком фронте осуществить нельзя, а обход высот по близлежащим лощинам и оврагам невозможен из-за сильного огня с соседних высот».

Однако, несмотря на неоднократные попытки, овладеть Керчью нашей армии не удалось. По приказу Верховного главного командования мы перешли к длительной обороне. Фронтовики знают, насколько изнурительны оборонительные бои, как они физически и морально действуют на солдат. Это особенно чувствовали мы на плацдарме на Керченском полуострове, площадь которого составляла 10 км по фронту и 8 км в глубину. Наше положение осложнялось еще сырой холодной морской погодой в условиях зимы на Керченском полуострове. Часто по утрам шел мокрый

снег, к обеду таял, а к вечеру все сковывал мороз. Мы в ботинках да шинелях, валенки и полушубки не давали ввиду сырой погоды. И так – четыре месяца.

Весь Крым находился в руках противника. Он занимал господствующее положение. Нередко вражеские самолеты залетали на бреющем полете и обстреливали нас из пулемета.

Бывало и так. К полудню солдаты противника в окопах напротив нас играли на губной гармошке, затем кричали в дудку: «Рус, обедать!». Устанавливалась тишина. Но иногда после такой «музыкальной паузы» и «приглашения» сыпали на нас мины. Во время одного такого обстрела погиб мой сосед по окопу по имени Иран, узбек по национальности. За время оборонительных боев несли немало потерь, погибли командир взвода и еще двое солдат, которых я знал. Конечно, как рядовой солдат, не мог знать о всех потерях батальона, полка, даже роты.

Всем нам хотелось поскорее в бой. Но у командования были свои расчеты. Лишь 11 апреля 1944 года началось грандиозное наступление.

После освобождения Керчи наше продвижение вперед пошло более быстрыми темпами. С боями через Феодосию вышли к южным берегам Крыма и дальше на Севастополь. Наш полк совместно с другими войсковыми частями наносил основной удар по мысу Херсонес.

Противник, сосредоточив здесь огромные силы, оказывал сильное сопротивление, переходил в контрнаступление. 8 и 9 мая наш полк попал под сильный пулеметный и артиллерийский огонь, фашисты пустили в действие известное немецкое шестиствольное орудие. Кругом все горело.

Глубокой ночью поступила команда вернуться к исходному рубежу. Потери были большие. Погибли командир нашей роты, его ординарец Еслам, уроженец Пресновского района нашей области. К сожалению, забыл его фамилию. На войне мы, молодые солдаты, называли друг друга по имени. Мы не знали, что значит вести дневники,

и не думали, что когда-нибудь придется писать свои воспоминания о войне. Мы думали об одном: победить врага и вернуться домой. Время теперь выветрило многое из памяти. Сохранилось в памяти то, чего не забудешь никогда.

В ночь на 12 мая вновь пошли в наступление. Бои были жаркими, смешались танки, пушки и люди в полном смысле этих слов. Здесь, на мысе Херсонес, скопилось много вражеских войск и боевой техники, которые фашистское командование намеревалось вывезти по морю. Немецкие и румынские солдаты и офицеры тысячами сдавались в плен...

К исходу 12 мая 1944 года Крым был полностью освобожден. В тот день к полудню я был ранен в руку. Но не ушел с поля боя до конца. Нами овладело чувство гордости исполненного долга. Кажется, все пережитое в один миг исчезло. Какая была радость: в жарких боях победить врага и остаться живым. Но чувство радости омрачалось потерей боевых друзей.

Маршал Советского Союза А. М. Василевский в своей книге «Дело всей жизни» писал: «250 дней осаждали немецко-румынские войска Севастополь в 1941–1942 годах. Нам же потребовалось лишь 35 дней, чтобы взломать мощные укрепления врага в Крыму, из них ушло только три дня, чтобы сокрушить куда более сильно развитую, чем у нас в 1942 году, долговременную оборону под Севастополем и освободить главную базу Черноморского флота».

Столица нашей Родины – Москва пять раз салютовала войскам Отдельной Приморской армии и 4-го Украинского фронта. Двум городам Крыма – Севастополю и Керчи – присвоено звание Городов-Героев.

* * *

Ныне Крым стал яблоком раздора между двумя братскими народами – между Россией и Украиной. Солдаты Великой Отечественной – русские, украинцы и белорусы, люди других национальностей, живые и погибшие, не могли даже предположить то, что совершили политики в Беловежской

пуще. Оттуда идут многие наши сегодняшние беды. На раздорах и развалинах общего дома счастье построить трудно. Но разум победит, возродится на новой основе наша великая Родина – одна на всех. Верю в это. Другого не дано.

В освобождении Крыма принимали участие и североказахстанцы. Откликнитесь, боевые друзья! Вспомним о былых сражениях, о друзьях-товарищах. Поклянемся перед памятью погибших на крымской земле, от Керчи до Севастополя, в верной дружбе.

**Килаж МАГАЗОВ,
участник ВОВ, ветеран Отдельной Приморской
армии,
1994 г.**

ПОСЛЕДНИЙ БОЙ

«...Мы потревожили вашу память о сыне и, может быть, причинили боль вашему сердцу».

Глубокой осенью 1941 года в Семипалатинской области начала формироваться 8-я стрелковая дивизия из призывников Семипалатинской, Павлодарской, Восточно-Казахстанской областей.

В один из осенних дней в штаб дивизии прибыл выпускник военного учебного заведения в новеньких лейтенантских петлицах – Абу Дусухамбетов. Назначили его командиром взвода 229-го стрелкового полка. Своим знанием военного дела он вскоре завоевал уважение не только подчиненных, но и старших командиров. День за днем с раннего утра до позднего вечера военные овладевали мастерством ведения боя, борьбы с танками противника на тактических учениях. Комиссия, прибывшая из военного округа, побывала в частях дивизии, дала высокую оценку командиру взвода А. Дусухамбетову.

Он наш земляк из аула Ушколь Приишимского района.

Вечером 31 марта 1942 года дивизия получила приказ: срочно погрузиться в вагоны и направиться в действующую армию по маршруту: Семипалатинск – Алма-Ата – Уральск – Саратов. 24 апреля начался боевой путь на Воронежском направлении. Летом 1942 года в боях Воронежско-Посторневской операции Абу был ранен. После излечения прибыл в родной полк. Командир полка Д. К. Шишков вручил ему орден Красной Звезды.

Вскоре А. Дусухамбетову присвоили звание старшего лейтенанта и назначили командиром первой роты. В одном из писем Абу писал матери: «В жестоких боях наша воинская часть уничтожила тысячи гитлеровцев, десятки дзотов, пушек, танков. Самоотверженно сражаются бойцы моей роты, проявляя бесстрашие, уничтожили много танков». Это

письмо было написано в дни битв на Курской дуге, за личную храбрость и умелое руководство своим подразделением А. Дусухамбетов в августе 1943 года был награжден орденом Отечественной войны II степени.

После грандиозной битвы на Курской дуге, закончившейся победой, советские войска решительно продвигались к Днепру – важнейшему рубежу гитлеровской обороны. Днепр со своими притоками – Десной и Припятью, тоже широкими и глубокими, представлял очень серьезную преграду на пути наступающих войск Красной Армии.

В ночь на 22 сентября 1943 года рота А. Дусухамбетова одной из первых под сильным артиллерийским огнем переправилась и с ходу вступила в бой, прикрыв переправу для других подразделений полка. Через три дня, 25 сентября, 229-й стрелковый полк форсировал реку Припять, где вновь отличилась рота А. Дусухамбетова.

Подвиги А. Дусухамбетова конкретно перечислены в наградном листе о представлении его к присвоению звания Героя Советского Союза.

Представление было написано и отправлено по инстанции (дивизия, корпус, армия и фронт) 1 октября 1943 года, то есть за неделю до его гибели.

Последний бой А. Дусухамбетова проходил на том же припятском плацдарме, где в течение двух недель шла жестокая схватка с гитлеровцами. Противник предпринял несколько атак, вводя в действие новые силы. И в ночь на 6 октября вражеская мотоколонна вновь атаковала позиции первого батальона. Бойцы открыли огонь. Их поддержала батарея противотанковых пушек. Загорелись несколько танков и броневики. Уцелевшие вражеские машины успели, однако, развернуться и, охватив фланги, ворваться на позиции первой роты. В этот критический момент уже раненый командир А. Дусухамбетов, собрав силы, пополз к идущему навстречу танку и бросил под него противотанковую мину.

Взрыв подорвал танк и оборвал жизнь молодого офицера, не достигшего 23 лет от роду.

О чем думал он в последние минуты, идя на смерть? Может быть, вспомнил строки сочиненного им стихотворения:

*«Боец в атаки огневые
Идет, сжимая автомат.
Над ним далекие, родные
Степные запахи летят».*

Или слова присяги-клятвы: **«Не щадя крови, самой жизни, защищать родную землю».**

Вскоре мать Героя Кайша-апа получила похоронку. Какое горе обрушилось...

Кончилась война. Живые вернулись домой. Кайша-апа не теряла надежды. Постаревшая от неутраченного горя, она все еще не верила, что ее сын погиб. «Сын мой жив, он вернется», – утешала она сама себя. Не теряла надежды до тех пор, пока однажды не получила письмо: «Уважаемая Кайша Бишимовна, – писали учащиеся 7 «Б» класса школы № 2 города Чернобыля. – Ваш сын Абу Дусухамбетов похоронен в нашем городском парке. Мы хотим подробно узнать о вашем сыне, который боролся за наше счастливое детство. Извините, пожалуйста, что мы потревожили вашу память о сыне и, может быть, причинили боль вашему сердцу. Мы бы хотели вести с вами переписку и организовать встречу».

В 1967 г. двоюродный брат Абу, Сапар Дюсенович Дюсенов, вместе с 70-летней Кайшой-апа съездили в Чернобыль, поклонились могиле Героя.

– Теплыми и волнующими были наши встречи со школьниками и жителями города, – рассказывает Сапар Дюсенов. – Горожане преподнесли Кайше-апа хлеб с солью. Было трогательно. Старая женщина прослезилась. Ее сына помнят, чтут. Рядом с Абу в городском парке похоронен Герой Советского Союза Петр Баяк, ровесник, боевой соратник нашего земляка. Оба они погибли в один день, обоим

присвоено звание Героя Советского Союза в один и тот же день, 16 октября 1943 г. Теперь оба Героя навечно покоятся рядом как символ, братской дружбы двух многострадальных народов, казахского и украинского.

Как тут не вспомнишь в свое время сказанные слова выдающегося украинского кинорежиссера Александра Довженко: «Полегли в бою казахи-батыры. Осветили дружбу, пролили кровь и сами уснули на украинских нивах. И навсегда остались немеркнущая слава и благодарность, и гордость седовласых казахских дедов, и вдохновение юношей и всех казахов, какие будут жить после нас долгими столетиями. Пройдут годы. Много событий перепутается в седых головах героев Отечественной войны от частых воспоминаний и превратятся в повести. Но останется непоколебимо верным и незабываемо ясным высокое благородное чувство товарищества и братства всех бойцов, которые разбили и уничтожили фашистское сумасбродство на земле».

ИЗ НАГРАДНОГО ЛИСТА

**Дусухамбетова Абу, ст. лейтенанта, командира
1 стр. роты 229 стр. полка, 8 стр. дивизии:**

Представляется к присвоению звания Героя Советского Союза.

В Отечественной войне с 24.05.1942 г., ранен 07.1943 г.

Ранее награжден орденами Красной Звезды (12.12.1942 г.), Отечественной войны II степени (03.08.1943 года).

Краткое конкретное изложение личного боевого подвига.

В полку служит со дня организации полка. В наступательных боях 1943 г. вел себя исключительно храбро и мужественно.

При переправах через водные рубежи Десна, Днепр и Припять проявил себя умелым организатором,

способным быстро принимать решения и претворять их в жизнь. Не имея никаких средств переправы, он под сильным артиллерийским огнём противника соорудил плот из материалов, взятых с разрушенного моста, перебросил роту через реку без потерь и завязал бой на берегу противника, чем отвлек противника и прикрыл переправу следующих подразделений. При переправе через реку Припять его рота попала под обстрел немецкой мотоколонны. Тов. Дусухамбетов с группой бойцов незамеченным для противника пробрался в тыл колонны и заставил его бежать.

Командир 229 стр. полка подполковник Шишков.

**Килаж МАГАЗОВ,
ветеран Великой Отечественной войны,
1994 г.**

ЧТО ВОЛНУЕТ ВЕТЕРАНА

Каждая годовщина нашей великой Победы над фашизмом для нас, ветеранов войны, – не только праздник, но и время глубоких волнений, воспоминаний и раздумий. Вспоминаются бывшие сражения, товарищи по оружию, горечь отступления и радость за каждый выигранный бой. Их было у каждого ветерана больше, чем достаточно.

Моя фронтовая дорога пролегла в составе Отдельной Приморской армии от Керчи до Севастополя, дальше через Западную Украину, Польшу и Чехословакию. И сегодня, спустя 45 лет, свежи в памяти фронтовые будни. Помню раскисшие окопы под Керчью, как немецкие самолеты вылетали со стороны залива на бреющем полете, обстреливали нас из пулеметов. Воинские соединения нашей армии занимали всего восемь квадратных километров. Вся остальная часть Крыма, в том числе Керчь, находилась у противника. Гитлеровцы постоянно делали яростные попытки сбросить нас в море и лишить плацдарма, где накапливались силы для решительного наступления.

Помню, как в минуты и часы затишья пели песни: «В землянке», «Огонек», «Темная ночь», грустили по родным краям, мечтали. У нас у всех было одно нестерпимое желание – победить и вернуться домой. Мои безусые сверстники, которым было по 18–20 лет, рвались в бой не потому, что не боялись смерти. Сознание своего сыновнего долга перед страной было выше всякого страха.

«Мама! Ты боишься потерять меня. А разве я собираюсь умирать? Нет. Жить хочется в 22 года. О, как хочется жить, мама! Но враг злой, война жестока, пуля не выбирает. Драться надо не на жизнь, а насмерть. Может, и придется сложить голову в борьбе, но знай, мама, погибну как герой». Эти слова из предсмертного письма Героя Советского

Союза А. Деревянко, опубликованного в сборнике солдатских писем, привожу, поскольку они характерны для большинства солдат-фронтовиков.

В каждом из нас жила вера в Победу. Но знали: не все доживут. Вражеская пуля, осколок были общими для всех, но судьба выбирала кого-то, уносила его жизнь, пощадив другого.

Запомнился последний день штурма Севастополя. Несмотря на безвыходность положения, противник дрался яростно. Как в лермонтовском Бородино, «смешались в кучу кони, люди». Мог быть убитым, отделался ранением – вновь Бог, как говорится, помиловал. А товарищи, шедшие рядом, командир роты, его ординарец, мой земляк Еслям (из Пресновского района) были убиты...

Воспоминания о пережитом человек всегда связывает с делами и заботами дней сегодняшних. Все меньше остается участников Великой Отечественной. Теперь они составляют 1,5 процента населения нашей области. Ежегодно уходит тихо и незаметно более тысячи североказахстанских фронтовиков. Судьба Родины находится теперь в руках наших детей и внуков, родившихся в послевоенные годы. Им отвечать за сегодняшний и завтрашний день нашей многострадальной Родины.

Ратным подвигом, героическим трудом старших поколений, советских людей создан огромный материальный и духовный потенциал, который составляет основу восхождения нынешнего поколения по пути революционной перестройки.

Живая связь времен и человеческих деяний, неразрывность прошлого и настоящего, высокая ответственность каждого перед другими и всех вместе перед страной – вот что является движущей силой прогресса. Родником, питавшим мое поколение духовной пищей, была жизнь старших. В деревне нашими любимыми играми были игры в Чапаева, любимыми героями – Щорс, Лазо, Корчагин, Котовский, Амангельды... Люди Октября создавали духовную ценность,

которую мы пронесли через все испытания. В этом была наша сила. Она служила мерилom наших поступков.

Связь поколений неразрывна, она проходит через каждый дом, каждую семью. Нет, например, в стране семьи, которую не задела бы война. Значит, нет непричастных к историческому прошлому. Потому в народе всегда жило и живет духовное родство. Без этого нет дороги вперед. Попытки противопоставить одно поколение другому, сына – отцу, внука – деду обречены на провал.

И все же плохо спится ветеранам. И не только старые раны и подорванное войной здоровье беспокоят нас. Не в меньшей степени – наше тревожное время. Что и говорить, ситуация в стране опасная: открытые призывы к ликвидации КПСС, отречению от Ленина, неповиновению властям, межнациональные конфликты. Льется кровь в мирное время, число беженцев перевалило за пятьсот тысяч. Все это – дело рук кучки экстремистов и коррумпированных элементов, которые жаждут хаоса и беспорядка для реализации корыстных и эгоистических целей. Неужели наша великая страна, сломавшая хребет гитлеризму, не сможет найти в себе интеллектуальную и нравственную силу, чтобы дать решительный отпор тем, кто толкает нас в пропасть?..

Минувшая война дала нам много уроков. Один из них: мы сильны только вместе. Вместе победили, вместе подняли страну из руин. Ни репрессии, ни извращения национальной политики не могли выбить из умов и сердец извечные чувства народов к дружбе. Потому и противоестественно то, что происходило и происходит в Закавказье, Прибалтике, Фергане, Душанбе. Разум должен одержать победу над эгоизмом. Народ жаждет всеобщего национального согласия и консолидации. Он – за обновленный, гуманный, демократический социализм, каким хотел его видеть В. И. Ленин. В этом я убеждаюсь каждый раз, встречаясь с рабочими, крестьянами, молодежью и интеллигенцией, перед которыми мне довелось читать лекции на злобу дня, обмениваться мыслями.

Весна 1945 года. Велик был эмоциональный порыв. Весь мир рукоплескал, восхищался подвигом советского народа, отстоявшего не только свою свободу и независимость, но и спасшего человечество от коричневой чумы XX века. Как участник освободительных сражений за освобождение Польши и Чехословакии видел непосредственно неопишное ликование народов, их неподдельную любовь к нам – освободителям. Улицы, тротуары запрудили старики, женщины, подростки, дети с красными флажками.

С радостью и благодарностью встречали нас. Более одного миллиона советских воинов сложили свои головы при освобождении европейских стран. Слишком дорогой ценой обошлась наша освободительная миссия, и забыть об этом невозможно. Потому мы всегда с обостренным чувством относимся ко всему, что связано с безопасностью нашей Родины, что происходит в мире. Новое политическое мышление растапливает лед «холодной войны», устанавливаются взаимопонимание и доверие между Западом и Востоком. Это отрадно. Ошеломляющие перемены в странах социализма (теперь уже просто странах Восточной Европы).

Настораживает другое. Уход с политической арены рабочих и коммунистических партий, политическая и экономическая ориентация на Запад, преследования коммунистов, надругательства над могилами советских солдат – куда все это может привести наших братьев по совместной борьбе с фашизмом? Неужели уроки истории не пошли впрок? Мюнхенская сделка, предательство западными политиками Польши, Бухенвальд, Освенцим, Майданек и другие концлагеря, где погибли 11 миллионов русских, поляков, чехов, словаков, немцев... Эхо истории предостерегает, говоря словами Юлиуса Фучика: «Люди! Будьте бдительны!».

Мы за общеевропейский дом. Сокращаем в одностороннем порядке войска, выводим их с территорий своих союзников. Но почему-то страны НАТО не спешат сокращать свои войска, США не выводят их с территорий союзников. Поступиться своей безопасностью мы не имеем права.

До сих пор нахожусь под впечатлением патриотического выступления трижды Героя Советского Союза И. Кожедуба на третьем Съезде народных депутатов. Страна помнит, какой страх вызывало у противника появление в воздухе А. Покрышкина, И. Кожедуба. И вот прославленный ас, не раз смотревший смерти в глаза, признается, что волнуется. Вместе с ним волновались и мы, ветераны. Иван Никитович, рассказывая о пережитом на войне, о боевой юности Страны Советов, с большой озабоченностью говорил о поднятии престижа Вооруженных сил СССР – главного гаранта безопасности Родины. По тому, как депутаты с особым вниманием слушали представителя ветеранов, видны дань уважения к героическому прошлому и понимание необходимости укрепления безопасности Советского государства. Это подтверждает и первый Указ Президента республики. В этом – связь поколений, которую никому не дано разорвать.

К. МАГАЗОВ, ветеран войны,
1990 г.

СПАСЕНИЕ ЯЗЫКА – НЕ ПРИВИЛЕГИЯ

Один из главных вопросов, вокруг которого развернулась широкая и неутихающая дискуссия в республике и Союзе, – вопрос о языке. Это естественно, русские и казахи, украинцы и белорусы, татары и советские немцы – все народы нашей страны озабочены судьбой родного языка. Проблема эта возникла не в одночасье, она назревала постепенно, проходила, так сказать, эволюцию и только сегодня, в период перестройки, демократии и гласности, заявила о себе в полный голос.

Давно было замечено, что казахский язык теряет свою былую значимость, с каждым годом сужается сфера его применения. Ничем не объяснимо, да и несправедливо то, что в родной республике коренной житель лишен возможности учиться и получить специальности инженера, агронома, техника на родном языке. В этих условиях напрашивается вопрос: зачем учиться в казахской школе? Как следствие этого в ряде аулов (Аралагаш, Амангельды, Караагаш и других) обучение ведется на русском языке. Что это, проявление интернационализма или добровольно-вынужденное решение?..

Такие перекосы на наших глазах неудержимо вели к отчуждению от родного языка десятков тысяч казахов. Это значит, что человек оторван от исторических корней своего народа, его культуры и традиций. Люди огорчались, внутренне сопротивлялись. Но открыто говорить об этом до недавнего времени запрещалось. Только благодаря революционной перестройке, начатой в апреле 1985 года, мы вздохнули, получили возможность говорить о наболевшем открыто.

И вот идут дискуссии, как исправить допущенные в прошлом деформации в межнациональных отношениях, как возродить язык казахов, уйгуров, советских немцев,

корейцев и других народов республики. Вполне справедливо и гуманно, что в центре внимания общественности находится казахский язык. У многих народов, проживающих в республике, есть национально-государственные образования в других регионах страны. У казахов таковым является только Казахстан. И непростительно, что на родной земле худо стало с родным языком. Из 50 социальных, экономических функций, свойственных языку, казахский выполняет лишь 10. И вот печальный итог: по данным, опубликованным в печати, примерно 40 процентов казахов не владеют или плохо владеют родным языком. Ученые предполагают, что если этот процент перевалит за 50, то процесс уже станет неуправляемым.

Итак, язык восьмимиллионного народа, на протяжении веков в жестоких битвах с завоевателями сумевшего сохранить свою территорию, национальную самобытность, достиг кризисной точки. Чтобы выйти из этого состояния, нужны срочные действия, нужна крепкая опора. Такой опорой для выживания языка явится принятие Закона о статусе казахского государственного языка.

Придание казахскому языку статуса государственного преследует цель – вывести его из тупикового положения и обеспечить употребление во всех сферах жизнедеятельности. Это значит, государство постепенно создаст условия коренным жителям для получения специальности на родном языке, казахский язык найдет широкое применение в народном хозяйстве, науке и культуре. В результате предотвратится процесс отчуждения от родного языка, его отмирания.

Наряду с этим русский язык останется языком межнационального общения, будут приняты меры по развитию всех других языков народов республики при неукоснительном соблюдении свободы выбора языка обучения.

По моему убеждению, это справедливый и гуманный путь разрешения языковой проблемы. Тем не менее отдельных товарищей почему-то не устраивает такой подход. Видимо, они не совсем хорошо уяснили, в какой сложнейшей

ситуации оказался казахский язык, о чем частично было сказано выше. Это, по всей вероятности, можно отнести к И. Гармсу, автору статьи «А нужен ли закон?», опубликованной 16 августа в газете «ЛЗ».

Прежде всего тон публикации недоброжелательный, в какой-то степени даже раздражительный, в ней нет ни слова о большой озабоченности и тревоге народов о родном языке. Надо полагать, что автор знаком с материалами периодики на эту острую тему. Мало того, И. Гармс осуждает меры, принимаемые в других республиках по отношению к своему языку, словами: «Дурные примеры заразительны!». Назвать действия целых наций дурными – не что иное, как оскорбление национальных чувств коренного населения суверенных республик. Конечно, каждый имеет право на публикацию, но при этом он должен соблюдать элементарную этику.

Статья страдает противоречивостью суждений. И. Гармс прав, рассуждая о том, что «национальные распри вызываются не наличием или отсутствием законов о государственном языке, а перекосами и ошибками властей в сфере экономического и социального строительства». В то же время он видит в статусе языка источник конфликтов, заявляя: «Кто из защитников государственного языка может гарантировать, что в экстремальных условиях этот статус не выльется в призыв «Казахстан – для казахов!». Язык сам по себе – сила не угрожающая. А гарантом от того, чего опасается уважаемый автор, являются успешная реализация политики перестройки, проведение радикальной экономической реформы, ликвидация дефицита, установление везде и во всем социальной справедливости.

Как мне кажется, не согласуется с реальностью и мнение И. Гармса о том, что утверждение статуса казахского государственного языка является привилегией. О какой привилегии может идти речь, когда надо спасать язык коренной нации от вымирания. Спасение никогда не было привилегией. Что же он предлагает, чтобы предотвратить всем очевидный прогрессирующий процесс отмирания?

Ровным счетом ничего, кроме категорического заявления: «Попытка же в многонациональном Казахстане ввести Закон о государственном языке противоречит здравому смыслу и по природе своей не верна».

Все наши союзные республики – многонациональные по составу населения, где коренные жители составляют 40–50 процентов. В ряде республик уже приняты, в других готовятся законы о статусе государственного языка. Выходит, что они, законы эти, тоже «противоречат здравому смыслу и по природе своей не верны»? Неужели автор равнодушен или не слышит крик души народа о спасении родного языка на родной земле, на который с пониманием, с болью в сердце откликнулись многие представители русского, украинского народов и советских немцев, среди них известные писатели И. Щеголихин, Г. Бельгер, доктор филологических наук А. Гаркавец, журналист Ф. Игнатов и другие.

Казахский народ по своей природе дружелюбный. В годы моего детства стар и млад уважительно называли русских «тамыр», что значит – друг. В буквальном смысле «тамыр» – «корень». Видимо, наши предки этим словом подчеркивали, что дружба с русскими имеет крепкие корни. Нам близки и понятны трагические судьбы советских немцев, по злой воле Сталина изгнанных из родных мест и оказавшихся в Казахстане. Наш народ с присущим ему гостеприимством распахнул им свои двери. Я свидетельствую, как в 1941 году несколько немецких семей приехали в наш аул (одна семья жила в нашем доме), как мы делились всем, чем могли в те трудные военные годы. Старухи, видя их трагическую судьбу, плакали. За многие годы мы сроднились. Есть немало казахско-немецких семей. Мы рады принимаемым правительством, республиканской партийной организацией практическим мерам по развитию языка, культуры советских немцев.

Сталинские репрессии нанесли громадный вред межнациональным отношениям. Я лично – за восстановление национально-государственных образований для тех, у кого

они были отняты сталинизмом. Надо полагать, Закон о статусе государственного языка эту сложнейшую проблему не решит. В этой связи, как мне представляется, И. Гармс делает несправедливый упрек в адрес авторов Обращения представителей творческой интеллигенции Казахстана, дескать, в нем ничего не сказано об образовании автономии. «Возможно, захотят (имеется в виду народы), – говорит он, – и на казахской земле воспользоваться своим естественным правом на областную и районную автономию». Во-первых, как парадоксально звучит слово «захотят». Во-вторых, вряд ли уместен упрек, поскольку вопрос об автономии – это вопрос государственного строительства, в Обращении же речь идет о языковом строительстве. Бесспорно, вопрос этот жизненно важный, щепетильный, для его решения необходима правовая основа.

Подытоживая сказанное, вряд ли можно согласиться с автором статьи «А нужен ли закон?». Анализ фактов подтверждает, что такой закон нужен, он не ущемит интересы ни одного народа, будет служить нашей перестройке.

Разумеется, сам по себе Закон о государственном языке не снимет все проблемы. Ведь и раньше казахский язык считался государственным языком республики. Поэтому наряду с государственными мерами необходима повседневная забота самого населения о родном языке. Надо беречь, приумножать, популяризировать национальную культуру, добрые традиции. Делать все, чтобы наши дети, внуки могли свободно говорить на родном и русском языках, памятуя мудрые слова Габита Мусрепова: «Два языка – два крыла человека». Если изучение казахского языка для представителей других наций является делом добровольным, то для коренных жителей – делом обязательным, делом национальной чести.

В том, что часть казахов, особенно в областном центре, не знает или плохо знает свой язык, в определенной степени виноваты мы сами. Я был чрезвычайно удивлен, когда узнал, что областную газету «Ленин туы» в городе

выписывает всего 381 человек. Это не менее чем на 20 тысяч городских казахов! Из них без малого одна тысяча – представители интеллигенции.

Или вот такой пример. В областной печати были опубликованы неоднократные объявления с просьбой к родителям-казахам записать своих детей в первый класс с обучением на казахском языке. И что вы думаете? Записались 15 детей! Невольно одолевает грустная мысль: уважаем ли мы свою культуру, свой язык? Чтобы благие намерения не остались на бумаге, нужно объединить усилия.

К. МАГАЗОВ,
ветеран партии, войны и труда,
1989 г.

ЧЕЛОВЕК, КОТОРЫЙ УМЕЕТ РИСКОВАТЬ

Имя Оскара Максимовича Паля широко известно не только в нашей области, но и в республике. О его добрых делах в свое время писала пресса разного уровня. Сегодня наше слово о нем – как юбиларе. Оскару Максимовичу Палю – 60 лет, из них 30 лет – бессменного руководства совхозом «Советский» (ныне агрофирма «Советская») Возвышенского района.

Одержим. Справедлив. Строг. Привлекателен по внешности: подтянут, опрятен, с высоким чувством личного достоинства. Полная самостоятельность в суждениях и действиях. Таким я знаю Оскара Максимовича Паля за одиннадцать с лишним лет совместной работы с ним. То было тоже нелегкое (сложное по-своему) время, но сейчас оно вспоминается как великое своей созидательной направленностью.

Правительство страны принимало немало постановлений о мерах по подъему сельского хозяйства. Но заметного подъема не было достигнуто. Одной из главных причин, сдерживавших развитие сельскохозяйственного производства, явилось строгое регламентирование действий директоров всевозможными инструкциями и приказами. Крестьянин шагу не мог ступить без «ценных» указаний: сколько, когда и как посеять, убирать урожай, сколько иметь паров, что можно строить и т.п. Немного было руководителей – смельчаков, которые, рискуя быть в случае провала инициативы строго наказанными, переступали за черту дозволенного и привычного. Среди этих немногих особо выделялся Оскар Паль.

Нельзя тут не заметить, что слово «застой» оскорбительно для таких людей, как он. Именно в те «застойные» годы совхоз «Советский» сделал прорыв и достиг

экономического и социального взлета, который вызывал восхищение у североказахстанцев. И лишь немногие знали, какой ценой это достигнуто, сколько директором потрачено нервов. Такое может выдержать человек с сильной натурой. Помнится, как Оскар Паль «подпольно» строил свинокомплекс, отвлекал большие суммы оборотных средств, не имея фондов на материалы и оборудование. Знал он, чем может для него обернуться это самовольство. Шел на риск.

Паля критиковали, угрожали оргвыводами. И лишь когда стала очевидна экономическая эффективность его действий, утихли. поголовье свиней довели до 50 тысяч, совхоз ежегодно производил почти треть всего производимого в районе мяса, давал самую дешевую в области свинину. Сколько еще так называемых неплановых объектов, не всегда полностью обеспеченных денежными и материальными ресурсами, по инициативе Паля построено: сельский Дом культуры, школы, детсад на 160 мест, столовая с тремя посадочными залами, добротные жилые дома, производственные здания... Все это – хозспособом.

Вряд ли найдутся в области хозяйства, так обустроенные, как совхоз «Советский». Он был гигантом в степи, крупнейшей фабрикой производства сельхозпродукции.

Употребляю слово «был», так как переход на рыночные отношения, связанные с ним трудности не щадят никого. Беспредел цен на сельхозтехнику, запчасти, ГСМ при низкой цене на сельхозпродукцию поставил на грань банкротства многие хозяйства.

Агрофирма «Советская» ищет выход из создавшегося тупикового положения и находит свой путь. Взял курс на переработку производимой продукции. Построены мясокомбинат, завод по производству комбикормов, действуют своя мельница, пекарня. Налаживаются экономические связи с дальним зарубежьем. О. М. Паль по-прежнему бодр, оптимистичен. Верит, что трудности преодолимы, агрофирма в новых условиях докажет свою жизнеспособность.

Трудно уложить в короткие газетные строчки жизненный путь человека, так много сделавшего на благо Казахстана, оставившего глубокий след на земле.

Килаж МАГАЗОВ

О ТЕХ, КТО СТЕПЬ ВОЗВЫСИЛ ВОЗВЫШЕНСКИЙ РАЙОН ОТМЕЧАЕТ СВОЙ 25-ЛЕТНИЙ ЮБИЛЕЙ

В середине 60-х годов стало очевидным, что создание на целине хрущевских совхозов-гигантов, объединивших каждый до 8–10 сел, не оправдало себя, имело пагубные последствия. Исчезли сотни деревень и аулов, усилилась миграция сельского населения.

При Л. И. Брежневе начался обратный процесс – разукрупнение. Радикальной мерой это не назовешь, но оно в какой-то степени приостановило дальнейший распад деревни.

В нашей области в разные годы за счет разукрупнения возникли четыре сельских района, несколько десятков совхозов. В числе их – Возвышенский район, 25-летний юбилей которого отмечается в эти дни. По собственному опыту знаю, что создание района со всеми его коммуникациями, налаживанием жизнедеятельности десятков населенных пунктов – дело нелегкое.

Ехали мы в Возвышенку без особого вдохновения. Знали, большинство совхозов целинные и расположены в степи, открытые всем ветрам. Первое знакомство произвело на нас удручающее впечатление. Забитые окна хрущевских двухэтажек, покосившиеся, ветхие, барачного типа здания школ, клубов, детских садов. Это был период, когда закончилась целинная эпопея и наступило время разочарования, которое сейчас называют кризисным.

Вспоминаю об этом потому, что до такого состояния деревню довела аграрная политика, главной сутью которой были не крестьяне, а тонны зерна, мяса и молока. Огромная пирамида партийно-государственной власти постоянно держала в путах крестьянина, лишив его всякой самостоятельности. Сверху до мельчайших подробностей

расписывалось по дням и месяцам: какие получать привесы, сколько надоить молока, что и когда посеять. Не вздумай что-то построить сверх «спущенного». Отпускали средства на соцкультбыт по остаточному принципу. Да еще над хозяйственником стояли стражи финансово-хозяйственного порядка – фининспекторы, госбанк, ОВХСС, народный контроль.

Не будет преувеличением, если скажу, что руководители-возвышенцы в те трудные годы, зарабатывая инфаркты, язвы, вопреки запретам системы делали все возможное, даже невозможное, чтобы обеспечить людям условия жизни.

Недавно Возвышенская районная газета в статье «Мосты времени» писала: «А. В. Бойченко успевал везде, задавал тон, горел на работе и сгорел». Таким остался в памяти возвышенцев первый секретарь райкома партии. Аскольд Викторович за четыре года работы внес большой вклад в становление района. Когда кто-то из руководителей сомневался в своих возможностях, секретарь райкома партии, подбадривая его, говорил: «Главное – вступить в драку, а там видно будет». Он действительно сгорел на работе. Будучи больным язвой желудка, лечение все откладывал на потом.

Строить надо было все и везде. Где взять деньги, стройматериалы? Всю прибыль забирали в республику, потом давали гроши на строительство по принципу: каждой сестре по сережке. В проигрыше оказывались хозяйства, имевшие прибыль, что снижало заинтересованность в результатах труда. Шли на всякие хитрости.

Помню, совхоз «Советский» года два строил Дом культуры без финансирования. Министерство сельского хозяйства не утвердило проектно-сметную документацию, поскольку стоимость объекта превышала 500 тысяч рублей. Точно так же – и первый свинокомплекс на 11 тысяч голов. Директор совхоза О. М. Паль, ныне народный депутат СССР, имел свой почерк, делал все масштабно, добротнo, с перспективой. Стройка является его стихией. Даже в горячую

пору уборки урожая он максимум времени уделял строительству.

Свой рассказ веду о стройках, потому что в то время, да и сейчас строительство было и есть та волшебная палочка-выручалочка, без которой не поднять деревню. Именно эта волшебная палочка помогла возвышенцам выкарабкаться из тупика. Между хозяйственными руководителями шла настоящая конкуренция: кто быстрее и лучше построит. Это было не лозунгом, а практическим действием каждого, борьбой каждого. Масла в огонь борьбы подлил И. И. Миллер, директор Карагандинского совхоза. В год освоения района всего за пять месяцев он построил Дом культуры на 300 мест со всеми подсобными помещениями. На его открытие пригласили всех руководителей. Был показан наглядный пример.

У меня в памяти сохранилось много эпизодов, говорящих о том, с каким рвением, азартом развернулось в совхозах строительство. Вот один из них. Ко мне в кабинет взволнованно вошли умудренные опытом директора крупных совхозов: «Возвышенского» – В. Андреев и Узункульского» – Г. Николаев.

– Бригаду, с которой я переписывался всю зиму, переманивает к себе сосед, – сердито кивнул Всеволод Петрович в сторону Николаева.

Трудно в таких случаях быть арбитром. Все же нашли общий язык. В тот год оба они построили Дома культуры.

К середине 70-х годов села района обновились. В каждом совхозе появились новые улицы, типовые здания школ, детских садов, домов культуры. Люди встряхнулись. Возникла надежда на изменения к лучшему.

Рассказ о буднях возвышенцев тех лет будет неполным, если не вспомнить об одной истории, которая по крайней мере лет на 15 вперед решила важную проблему духовной жизни.

Мало кто знает, почему телевизионный ретранслятор был построен в Возвышенском районе, а не в другом, более

отдаленном и более густонаселенном. Ответить на этот довольно-таки любопытный вопрос считаю необходимым.

Все помнят, что заметной приметой деревни тогда были телевизионные антенны, возвышавшиеся над домами. Но нормально смотреть телевизор люди не могли. Многие годы мы пытались решить эту насущную проблему через депутатов разных уровней, давали им наказы. Все безуспешно. Тогда стали искать прямые пути. Поиски эти привели нас в кабинет министра связи А. А. Елебеева. Встретил он делегатов приветливо, и у нас сразу появилась надежда, что этот сухощавый, повидавший жизнь пожилой человек поможет.

– Допустим, я помогу проектировать, а где вы возьмете деньги, объект-то дорогостоящий? – спросил он, с пониманием выслушав нас.

– Деньги изыщем у себя, – уверенно заявили мы, хотя полной уверенности в этом не было.

Мы понимали, что проблему строительства объекта стоимостью 3 миллиона рублей в области не решить. К тому же областное руководство посоветовало, поскольку «пятилетка» уже «сверстана», не поднимать этот вопрос.

Последняя надежда – председатель Совмина Б. А. Ашимов. Выслушав рассказ о наших хождениях по мукам, он сказал: «На 1978 год дадим строку сверх нархозплана. Для этого необходимо вам изыскать у себя 400–500 тысяч рублей для начала. Потом будем финансировать централизованно».

Большинство совхозов испытывали финансовые затруднения, сидели на картотеках, в долгах. Но когда начатое всем районом дело подходило к развязке, отступить было нельзя.

Вот уже несколько лет над степью возвышается 196-метровая вышка, доставляя людям духовную пищу. Теперь возвышенцы, как и горожане, смотрят передачи Москвы, Алматы и областного центра.

Сегодня о прошлом говорят и пишут как о потерянном времени, об упущенных возможностях. Отчасти это так.

Но уж крестьянина никак не упрекнешь в застое. Сколько тысяч тонн зерна, мяса, молока произведено мозолистыми руками известных механизаторов, животноводов, таких как Ф. Ф. Валешвейн, К. Рамазанов, М. И. Кириленко, П. Е. Ахапкин, А. Н. Гапонов. В. А. Ваал, И. Ф. Савченко и сотен других. По 8–10–12 миллионов пудов зерна ежегодно отправляли в государственные закрома.

А можно ли назвать «застойщиками» руководителей хозяйств, имена которых упоминались выше? Оставили в районе частицу своей беспокойной души, здоровье бывшие директора хозяйств, ныне ушедшие на заслуженный отдых или работающие в других районах: Т. С. Подвысоцкий, К. А. Кулетаев, Б. А. Бовзалук. Нелегка директорская ноша, если, конечно, работать по-настоящему. Возвышенские директора достойно несли эту ношу.

Двадцать пять лет – небольшой отрезок в истории. Но происшедшие перемены радуют. Некогда ковыльная степь превращена в богатую житницу.

К. МАГАЗОВ,
бывший председатель Возвышенского райисполкома,
1992 г.

ОТБАСЫМЫЗДЫҢ ҚАСІРЕТ- ҚАЙҒЫСЫ

Біздің отбасымыздың тарихы қайғы қасіретке толы. Өткен ғасырдың отызыншы жылдары ашаршылыққа, саяси қуғын-сүргінге, қырқыншы жылдардағы Ұлы Отан соғысы тарихтағы ең ауыр заман болды. Халық адам айтқысыз есеңгіреп қалды. Ел іші де көпке дейін есін жинай алмады.

Әкем Сағындықов Мағаздың отбасында тоғыз жан болды. Оларды асырау қиын болып, бір жылдары Поляков-ка орыс селосында бір байдың қарамағында жалшылықта болыпты. Одан кейін алты ауыл бас қосып Бостандық колхозын құрғанда бірнеше жыл сол колхозға басшы болады.

Нағыз қайғы қасіреттің лаулап тұрған кезі. «Халық жауларын» жоқтан бар жасап соттай бастады. Ел басына нәубет төнген уақыт. Сол қырсықтың залалы біздің отбасын да аттап өтпеді. Бір күні әкеме хабар келеді, сені бүгін милиция алып кетеді деп. Содан әкем ішке қашуға атын жегіп дайындалып жатқанда үйдің қасына «черный ворон» машинасы келіп, әкемді ұстап машинаға мінгізбекші болады. Осы сәтте үй жағалап кеткен мені айғайлап шықырады: «Болат, Болат!» деп. Тым болмаса бір иіскеп, сүйіп кетпекші болған екен. Сол кеткеннен әкем көпке кетті ғой. Бір айдан кейін шешем марқұм Қызылжарға келіп, обкомда істейтін інісі Мұқанов Жақыппен «Ақ түрмеде» әкеммен соңғы рет кездеседі. Содан кейін әкемнен хабар-ошар болмады. Бұл бір мың тоғыз жүз отыз жетінші жыл еді. Шешем отыз жеті жасында жеті жетіммен зарлап жесір қалды. Сол жетімдерді асыраймын деп шешем марқұм колхозда сөткесіне үш аусым жұмыс атқарды. Күндіз дала жұмысында жүрсе, түнде астық қоймасын күзетеді. Жеті жасар Жұпар деген шешемнің інісінің қызы шешемнің қолында болған, мен кішкентай баламын, төрт жас шамасында, колхоздың фермасының қорасының төбесінде

жатамыз. Шешеміздің орнында күзетшіміз, бар қолдан келетіні анда-санда айғайлап қоямыз. Күндіз шөп шабу-да, түнде астық күзетеді, ферманы біз күзетеміз. «Халық жауының» әйелі деп қорлық көрсеткендері аздай елден алпыс шақырым жердегі «Қызыл Әскер» совхозына қой бағуға жібереді. Енді бірде жүз елу шақырым жердегі Попятное селосына колхоздың егін соғу жұмысына жібереді. Шешемнің өміріндегі көрген қорлығы, қиындығы осындай болды. Ұлы Отан соғысы басталып, үлкен ағам Шерашит-ден (Шерке) және кіші ағам Қилаж соғысқа аттанды. Айта кетерім, Қилаж мектепте оқып жүргенде оқуда да қағажу көрген, комсомолдан да шығарылған, осы қорлыққа төзбей бірде ауылға военкомат қызметкері келгенде он алты жасар ағам «мені соғысқа жіберіңіз деп» арыз айтқан. Ондағы ойы соғысқа, қан майданға барып «қаныммен, жаныммен» әкем халық жауы емес екенін дәлелдеймін деп өзіне екі жас қосып соғысқа аттанды.

Қырымнан жаумен шайқаса отырып Берлинге дейін жеткен. Сол Ұлы Отан соғысы біткеннен кейін Берлинде МГБ-да қызмет істеп елге бір мың тоғыз жүз қырық тоғызыншы жылы оралады. Елге оралғаннан кейінгі көрешегі алдында екен. Берлинде МГБ-да істеген тәжірибесі бар Қилаж енді МВД саласының қызметкері болады. «Халық жауының» баласы қалай милицияда істейді деп үстінен арыз түседі. Сөйтіп жұмыстан шығып қалады. Соколов ауданына Кустовое селосындағы жеті жылдық мектепке мұғалім болып орналасады. Бір жылдан кейін Ленин ауданындағы Лузинка жеті жылдық мектебіне директор болып барады. Жылдардың жылында Ленин ауданының партия комитетіне қызметке алынады. Мында да көрсетушілер «халық жауының» баласы деп дамыл бермей шағым түсіреді. Қыс ішінде райкомның бірінші хатшысы Супурнюк ағамды шақырып алып: «Ренжіме, ауылдастарыңнан арыз түсіп жатыр, қызметтен кетуге тура келеді. Сен енді Қарағаш жеті жылдық мектебіне директор болып барасың», – деді. Сол жылы ағам: «Менің таяқ жегенім

жетер, саған да сондай күн тумас үшін фамилияңды Сағындықов деп өзгерт», – дегені бар еді. Баланың әкеден безген заманы болды-ау. Екі жыл қызмет атқарғасын баяғы өзі істеген Лузинка халқы мектеп директорлығына шақырып аудан басшылары арқылы ауыстырып алады. Аудан басшылары ағамның адалдығын, білімділігін, мол тәжірибесін ескеріп аудандық партия комитетіне қызметке алады. Осыдан Алматыдағы Жоғарғы партия мектебіне жолдама алады. Ол оқу орнын бітіргеннен кейін облыста совет партия қызметтерінде көп жыл үлгілі, абыройлы қызмет етті.

Преснов ауданында халықтық бақылау комитетін басқарды. Одан кейін жаңа құрылған Возвышен аудандық атқару комитетінің бастығы қызметін атқарды. Сол жылдары жаңа құрылған ауданның экономикасын және әлеуметтік, мәдениет мәселелерін лайықты шешіп, жалпы ауданның өркендеуіне мол үлес қосты. 1980 жылдан зейнетке шыққанша облыстық жол құрылысы басқармасын басқарды (облавтодор). Зейнетте жүріп облыстың қоғамдық жұмыстарына белсенді араласты. «Әділет» деген қоғамдық қор құрып, архивтерді ақтарып, соның нәтижесінде екі кітап жазды: «Тернистый путь к Победе» (1995 жылы) Ұлы Отан соғысы ардагерлерінің естеліктері және Солтүстік Қазақстан облысынан шыққан Кеңес Одағының батырлары жайлы. Өзі дүниеден өткеннен кейін «Трагедия и Прозрение» деген кітабы 2002 жылы жарық көрді.

Жан күйзелген, азап шектірген жылдарды еске алу оңай емес. Бірақ бұл керек. Қоғам қанды террордан жазықсыз жапа көрген өзінің азаматтарын ұмыта алмайды. «Халық жауларының» балалары тірі. «Арнайы қоныс аударушылар» тірі. Олар аза тұтады. Көз жастары құрғаған жоқ. Бұл кітап солардың естеліктерінен құралған.

Болат МАҒАЗОВ,
Солтүстік Қазақстан облысының Құрметті азаматы,
1990 ж.

БІР ӨЛЕҢНЕН ТУҒАН ОЙ

Жуырда Қызылжар каласында бір ардагер азаматтың мүшел тойында болдым. Сонда Кәрім деген жасамыс кісі баяу сарынмен екі ауыз өлең айтты. Бұл әннің мақамы да, сөздері де маған жас күнімнен етене таныс еді.

– Кәреке, бұл өлеңнің авторы кім? – деп сұрадым.

– Білмеймін. Бірақ осы өлең соғыс жылдарында, одан кейін де ел арасында кеңінен тараған еді. Ол өзі ұзақтау өлең болатын, соғыста жүрген жауынгердің еліне жазған сәлем хаты болса керек. Сол өлеңнен есімде екі-ақ шумағы қалыпты, – деп жауап берді ол.

Ежелден ән мен өлең халқымыздың тарихымен тығыз байланысты. Халық өз өмірінің бақытты шақтарында, тар жол, тайғақ кешу қиын-қыстау кезеңдерінде өлеңмен жырлаған. «Қаратаудың басынан көш келеді, көшкен сайын бір тайлақ бос келеді. Қарындастан айрылған қиын екен, екі көзден мөлтілдеп жас келеді, – деген зарға толы жолдарды алайықшы. Бұл – қазақ халқының сонау «Ақтабан шұбырынды – Алқакөл сұлама» кезеңінен қалған ауыз әдебиетінің ескерткіші. Осындай ән мен жыр жолдары ұрпақтан ұрпаққа жетіп, халқымыздың алтын қазынасына айналды.

Ел басына төнген ұлы зобалаң – Ұлы Отан соғысы жылдары да осындай өлеңдер ел арасында көп тарады. Олардың авторлары негізінен майданға аттанған азаматтар болды. Хат арқылы жеткен сол өлеңдерді ауылдағы үлкен-кіші әнге қосып айтып, солармен өзін-өзі жұбатты, солардан күш алды, қуаттанды. Жиналған жерде өз ауылымның кәрі-жасының сондай өлеңдерді тыңдап, майданнан оралмаған балаларын, әкелерін, ерлерін, бауырларын естеріне түсіріп, көздеріне жас алып, көңілдерін серпілтіп, «ух» деп дем алғандарын көзім талай көрді.

Алдағы мамыр айында Ұлы Жеңіске 45 жыл толады. «Ешкім де ұмыт емес, ештеңе де ұмытылмайды!» деген қасиетті сөздерді осы кезде тағы бір жаңғыртқан жөн. Облысымызда «Зерде» кітабын жазу басталды. Оған майданнан оралмаған барлық жерлестеріміздің есімдері жазылуы керек. Ауылдарда соғыс құрбандарына арналған ескерткіштерді жөндеп, безендіріп, көркейту қажет. Және көптің ойына келмей жүрген мынадай бір шараны да қолға алған жөн сияқты. Ол – майдангерлерден келген хаттар мен өлеңдерді, фотосуреттерді және басқа да документтерді жинақтап, кәсіпорындардағы, колхоз бен совхоздардағы, мектептердегі музейлерге тапсырып, көпшілік игілігіне жарату қажет.

Мен осы әңгімемді мүшел тойда Кәрекең айтқан өлеңнен бастап едім ғой. Енді осы туындының өзім білетін тарихын айта кетейін. Өлеңнің авторы – Есләмбек Омаров деген жауынгер. Ол менің туған ауылым – Бескөл ауданындағы Бостандық ауылында жеті жылдық мектептің мұғалімі болып еді. Оның алдынан мен де тәлім алғам. Туып өскен жері – бұрынғы Приишим ауданындағы Октябрь колхозы. Соғысқа дейін ол ауылда онжылдық мектеп болған. Есләмбек сол мектепті 1940 жылы бітіріп, бірден біздің ауылға мұғалім болып келді. Октябрь ауылы тың игеру кезінде әкімшілдік-әміршілдік әпербақандықтың құрбаны болып, құрып кетті. Қазір сол ауылдың бұрынғы жұртының қасында «Амангелді» совхозының орталық қонысы орналасқан.

Есләмбек Омаров – 18–19-дың маңайындағы аққұба келген сымбатты жас жігіт еді. Әкесі қайтыс болған, шешеден жалғыз бала деп еститінбіз. Соғыс басталысымен бірден майданға аттанды. Содан орала алмады. Ол бір ұрысқа кірердің алдында елі мен бақұлдасу ретінде өлеңхат жазыпты. Өлеңін елге жіберіп үлгермеген. Өзі сол ұрыста қаза болып, өлеңді қасындағы бірге болған ауылдас-жауынгер елге ала келген. Мен жаңылмасам, бұл өлеңнің ұзын-ырғасы мынадай болып келетін:

*Жолдас жоқ, қаламыммен ақылдасам,
Хатпенен елге жазған бақұлдасам.
Арманым бұл дүниеде болмас еді,
Аман-сау елге қарай жақындасам.*

*Кір жуып, кіндік кескен жерді көрсем,
Кәрі-жас, үлкендерге сәлем берсем.
Бетпе-бет сөз сөйлесіп болғаннан соң
Риза болар едім сол жерде өлсем.*

*Мекенім қарағайдың ортасында,
Өлімге жаралған соң, қорқасың ба?
Таусылса дәмің қайда, сонда өлерсің,
Басыңды ел қорғаудан тартасың ба?*

*Шашып еді Отан-ана алтын нұрын,
Бұлтпенен жаппақ болды Гитлер зұлым
Зұлымның күлін көкке ұшыруға
Шақырды Отан-ана ардақты ұлын.*

*Отанның сол ұлының бірі менмін.
Қолымда қаруым бар, кімнен кеммін?
Атысса, атысамын жекпе-жекте,
Бермеймін Отанымның бүршік жерін!*

Ешқандай түсінік бермей-ақ, бұл өлеңде туған елге сағыныш, ұлы Отанға деген патриоттық сезім мол екенін қазіргі жас ұрпақ түсінеді ғой деп ойлаймын. Мұндай өлеңдерді біздің Есіл өңірінің баска да майдангерлері жазған. Оларды жұртшылық өз кезінде жиі айтатын. Бірақ уақыт өте олар ұмытылып барады, тіпті мүлде ұмыт болуға жақын. Әйтсе де, аға ұрпақ арасында осындай жауынгер шығармаларын естерінде сақтағандар болуға тиіс. Бүкіл ел болып, әсіресе жастар, мектеп оқушылары мен мұғалімдері сондай өлеңдерді іздеп тауып, жинап, «Ленин туы» газетіне жолдап отырса үлкен игі іс болар еді. Республикалық «Қазақ тілі»

қоғамының жаңада құрылғалы отырған облыстық бөлімшесі де осы іспен айналысқаны жөн тәрізді. Мұндай өлеңдер казак халқының мәңгі өлмес ауыз әдебиетінің алтын мұраларының бірі емес пе?!

Қ. МАҒАЗОВ,
соғыс және еңбек ардагері,
Петропавл қаласы

МАЙДАНГЕР АҒАМА

Өмір жолың даңғыл болып өткен жоқ,
Балалығың болған емес көктем боп.
Жетім қалдың әкең менен шешеңнен,
Тағдыр сені тұқыртты ғой өктем боп.

Он алтыңда қару алып қолыңа,
Аттандың сен қан майданның жолына.
Сені алға жетелеген қандай күш?
Санаң сенің қойды ма екен толығы.

Сезім билеп кетті ме екен бойыңды,
Әлде нелер мазалады ойыңды?
Білем, аға, жараланған жүрегің,
Балалығың ерте бітті, жойылды.

Керчь шебі. Жауға қадам басқаның,
Қырым жерін босатудан бастадың.
Қасарысқан, қырылысқан шайқаспен
Фашистерді кейін қуып тастадың.

Өттің талай қилы-қилы белесін,
Талқандадың тойтарып жау егесін.
Қаның төгіп дәлелдедің ақтығын,
Әкеміздің халық жауы емесін.

Оралсаң да жеңіспенен еліңе,
Болмады орын қызметтің шеніне.
«Халық жауы» баласы деп қуғындап,
Ұшырадың қасіреттің шеріне.

Елімізге әділеттік келгенде,
Тарихтың ақиқаты жеңгенде

*Жойылды да қара таңба жағылған,
Көтерілді бұққан сенің еңсең де.*

*Жарты ғасыр сіңді еліңе еңбегің,
Қызметте аз болмады бергенің.
Үкіметтің зор сенімін ақтадың,
Адалдықпен аянбадың, ерледің.*

*Анық жатыр сенің салған іздерің,
Ұмытылмас жемісі мол істерің.
Ел басқардың қамқор болып халқыңа,
Көңіл бөліп тұрмысының қалпына.*

*Қарымды еді журналистік қадамың.
Ұшқыр еді қолыңа алған қаламың.
Айқын жазып қоғамдағы өмірді,
Мадақтаған абзал еңбек адамын.*

*Жиі жаздың майдангерлер өр ісін,
Ұлы Отан соғысының жеңісін.
Бейбіт өмір шептеріне оранған,
Ардагерлер еңбегінің жемісін.*

*Құғын-сүргін құрбандарын ескеріп,
Жала жапқан құжаттарын тексеріп,
Сол нәубеттің тарихтарын тарқатып,
Жаздың талай тармақ-тармақ естелік.*

*Казактармен қиян-кескі айқаста
Жүрдің өзің белсенді боп шайқаста.
Тіл туралы талас, тартыс қызғанда
Батыл жаздың алған беттен қайтпасқа.*

*Сарбаз едің қан майданда шыныққан,
Өмірдегі шындықтарды шын ұққан.*

*Шешендігің даналықпен ұштасқан,
Әңгімеңмен тыңдаушыны ұйытқан,*

*Тірі болсаң тоқсан жасқа келер ең,
Еліңе әлі еңбегіңді берер ең.
70 жылдық Ұлы Жеңіс тойын да
Майдангерлер қатарында көрер ең.*

Болат Сағындықов,
2015 жыл

ЖАНАШЫРЫМ ЕДІ...

Қилаж Мағазұлы – бұл есім мен үшін аса қымбат. Менің немере ағайым. Мен бала кезімнен «Бапа» деп атаушы едім. Бапам айтушы еді: «Мен сенің екі ағаның орнындағы ағаңмын!» – деп. Себебі, Қилаж Мағазұлымен жасыт Бейсенбай Есмұқанов – «жас ақын» атағын алып үлгерген, суырып салма ақын, домбырашы, әнші – асқан өнерпаз, қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі – 25 жасында 1952 жылы өмірден озған еді. Бейсенбай екеуі әрі туыс, әрі жанаямас дос болды. Екеуі әрқашан бірге жүретін.

Қилаж Мағазұлының бойында, қазіргі 80–90, одан жоғарғы жастағы адамдардың бәрінде де патриоттық сезім, туған Елге, туған Жерге, Отанға деген махаббат өте шынайы және бір тән қасиет болатын. Қилаж Мағазұлы Ұлы Отан соғысына өз еркімен, өзі сұранып аттанды. Тауық та бауыздамаған, жап-жас бозбалақан майданда Отанын қорғады. Осы кітапта соғыста болған жерлері, алған марапаттары толық қамтылған.

Мен 1960 жылы Қыздар педагогикалық институтына оқуға түскенде бапам Алматыдағы Жоғарғы партия мектебінің соңғы 4 жылында оқыды. Маған жанашыр болып, сол кездегі студенттер қатарынан қалмауыма әр кез көмектесіп отырды. Ол кезде қыздар қолсумка емес, балетка ұстаймыз. Бапам: «Сенде де болсын», – деп маған балетка алып берді. Мен мәз болып қуандым, топтағы 25 қыздың екеуінде ғана бар болатын, мен үшінші болдым. Қилы заманның таршылық кезі ғой. Мен жазғы демалыстан қайтқанда ағаларым ақша жинап береді. Сонда өздерінде де жоқ кез ғой... Бапам мені ательеге апарып: «Өсіп келесің, ертең мұғалім боласың, үстінде пальто болуы керек!» – деп, сиякөк түсті драптан пальто тіккізіп берді. Бапам өте бауырмал, мейірімді және намысшыл болатын.

Біздің Қыздар институтының жатақханасына бөтен адамдар ешқашан кірмейді. Мен 1-ші курста оқып

жүргенімде бір күні қыздар: «Комиссия келіпті, тексеріп жүр!» – деп дүрлікті. Біз бөлмеде сабақ оқып отырған едік... Бір кезде бапам келіп тұр... Маған: «Қай жерде жатасың, бөлмеде неше студент тұрасыңдар?» – деп анықтап сұрап жатыр. Маған жаны ашып, жағдайымды өз көзімен көріп тиянақтап жатыр. Міне, сондай қамқор жан еді. Алла Тағала Иман байлығын берсін. Жеңгемді – Сабира Ербатырқызын ренжітпей, сыйлап өтті. Артындағы ұрпағына Ата жолы – үлгі-өнеге болсын.

Қарындасы Қымбат қажы Есмұқанқызы,
ардагер ұстаз, Петропавл қаласының құрметті азаматы

ГОРЖУСЬ СВОИМ ДЕДОМ!

Его сложная судьба – отражение истории страны. В нынешнем году мой дедушка, ветеран Великой Отечественной войны Килаж Магазович Магазов отметил бы 90-летие.

Детство Килажа Магазовича совпало с голодом двадцатых и тридцатых годов и началом массовых политических репрессий. Когда ему было 10 лет, его отца, Магаза Сагиндыкова, рядового колхозника, бывшего председателя колхоза и сельского Совета, обвинили в шпионаже в пользу Японии, осудили и расстреляли как врага народа. Килажа, отличника учебы, круглого сироту, в классе сторонились, позже отказали в приеме в комсомол.

После седьмого класса, выучившись на механизатора, он стал работать помощником комбайнера. Однажды в аул приехал работник райвоенкомата, и он, 16-летний мальчик, обратился к нему с просьбой отправить его на фронт. При этом он приписал себе два года. На этот шаг его толкнуло чувство горькой обиды за отца, и он дал себе слово доказать своей кровью и жизнью, что его отец – не враг народа.

Уже потом он вспоминал, что в строю стоял последним, поскольку ростом был маленький, ни одежда, ни обувь не подходили. В больших сапогах он натирал ноги, шинель свисала до пола, на плечи давило тяжелое военное снаряжение.

Для дедушки война началась с Керчи и закончилась в Берлине. Будучи рядовым Отдельной Приморской армии, он прошел с боями от Керчи до Севастополя, освобождал Украину, дошел до Чехословакии. Во время Берлинской (Потсдамской) конференции дедушка принимал участие в обеспечении безопасности этого важного мероприятия. До 1949 года он являлся командиром отделения 105-го стрелкового Рижского Краснознаменного полка внутренних войск КГБ в Берлине.

В 1949–1950 годах он трудился заведующим отделом культуры Соколовского райисполкома. Потом были годы работы учителем Кустовской семилетней школы Соколовского района, директором Лузинской семилетней школы Ленинского района, заведующим партийным кабинетом Ленинского райкома партии, директором Кара-Агашской, Лузинской семилетних школ Ленинского района. В 1957 году стал заместителем редактора, а чуть позже редактором газеты «Ленинский путь». Привычка не останавливаться на достигнутом и желание быть настоящим мастером пера привели его на отделение журналистики Алма-Атинской высшей партийной школы. Проучившись там около 4 лет, Килаж Магазович вернулся в родную область и стал редактором межрайонной газеты «Ишим». В 1963–1967 годах – председатель Пресновского районного отдела партийного контроля. В 1967 году его избрали секретарем Возвышенского райкома партии. Затем он стал председателем райисполкома этого же района. На протяжении восьми лет Килаж Магазович трудился начальником производственного управления автомобильных дорог областного и местного значения города Петропавловска и Северо-Казахстанской области. В 1986 году он вышел на заслуженный отдых.

В своей биографии он всегда выделял годы работы в Возвышенском районе. После неудачной идеи создания хрущевских совхозов-гигантов, состоявших каждый из 8–10 сел, было принято решение об разукрупнении с целью остановки дальнейшего распада деревни. И Килажу Магазовичу было суждено стать организатором Возвышенского района и его центра. Перед ним, его соратниками стояли нелегкие задачи. Необходимо было создать свою инфраструктуру: от комплектации всех подразделений кадрами до реорганизации производственной деятельности со всеми коммуникациями, налаживания жизнедеятельности десятков населенных пунктов. Работы было, что называется, поле непаханое.

Вот как описывал то время сам Килаж Магазович в своей статье «О тех, кто степень возвысил»: «Первое знакомство произвело на нас удручающее впечатление. Забитые окна хрущевских двухэтажек, покосившиеся, ветхие, барачного типа здания школ, клубов, детских садов...».

За 9 лет под его руководством, несмотря на слабое финансирование и нехватку кадров, в райцентре были построены средняя школа, больница, узел связи, котлован и телевизионная вышка. В заботе о людях, об образовании, здравоохранении, культуре, быте Килаж Магазович проявил незаурядные организаторские способности. Люди в этом регионе и сегодня помнят его как эрудированного и простого, строгого и справедливого руководителя. Его желание помочь людям и невероятное трудолюбие не дали ему сидеть без дела и на пенсии. Он занимал должность заместителя председателя областного совета ветеранов, был главным редактором книги «Тернистый путь к Победе», выпущенной к 50-летию Победы в Великой Отечественной войне. Также Килаж Магазович продолжал и журналистскую деятельность. Он писал о войне, о репрессиях и голоде 30-х годов, о положении в деревне, о важности казахского языка, о целине и о насущных проблемах начала 90-х годов. Кроме того, он был главой общественного клуба «Долг», целью которого были сохранение и увековечение памяти жертв сталинизма (эта тема особенно волновала ветерана, так как его отец попал под несправедливый маховик репрессий), оказание помощи лицам, пострадавшим от репрессий, защита их интересов, создание на местах памятников жертвам сталинизма, а также воспитание подрастающего поколения в духе правового государства, пропаганда и популяризация истории края.

Килаж Магазович награжден тремя орденами – «Знак Почета», Октябрьской Революции, Отечественной войны I степени, десятью медалями, тремя Почетными грамотами Президиума Верховного Совета Казахской ССР.

В 1999 году Килаж Магазович ушел из жизни. В течение нескольких лет он изучал архивные материалы, касающиеся

жертв массовых политических репрессий, и собрал богатый материал. Под его редакцией подготовлены книги «Книга памяти» и «Трагедия и прозрение». На страницах газет он опубликовал много статей о репрессиях, голоде, особенно в период перестройки, о дружбе народов, судьбе государственного языка. Последние годы своей жизни Килаж Магазович работал заместителем председателя областного совета ветеранов, уделяя много внимания благосостоянию ветеранов Великой Отечественной войны, активно включался в решение необходимых для этого задач. Используя свою высокую эрудицию, культуру и ораторский талант, он проводил большую воспитательную работу среди молодого поколения, смело и доходчиво высказывался по различным общественным проблемам. Те, с кем трудился Килаж Магазович, высоко ценят его заслуги в обществе и помнят как уважаемого аксакала. Общественность области отдает дань уважения Килажу Магазовичу, которому исполнилось бы 90 лет. Мой дед прожил яркую, содержательную и примерную для нашего поколения жизнь. Я горжусь своим дедом и хочу быть похожим на него.

Данияр МАГАЗОВ,
студент 3-го курса Назарбаев Университета

СОДЕРЖАНИЕ

СЛОВО ОБ ОТЦЕ	5
ГЛАВНЫЙ ПРИНЦИП – СПРАВЕДЛИВОСТЬ	7
ӘРҚАШАН ОРТАМЫЗДА	10
ДОСТОЙНЫЙ ПУТЬ КИЛАЖА МАГАЗОВА	14
ӨШКЕН ШАҢЫРАҚ	17
КИЛАЖ МАГАЗОВ	22
ҚҰРЫШТАН ЕДІ ҚАЙРАТЫ	24
АРТҚА ТАСТАП САН ЖЫЛДЫ	31
«ОСЫ МЕН ӨЗІМ – ҚАЗАҚПЫН...»	37
НЕПОДВЛАСТНЫЙ ВРЕМЕНИ ВОЗРАСТ	44
«КІШІ ОКТАБРЬДІҢ» ЗАРДАПТАРЫ	50
ТРУДНОЕ ВРЕМЯ	58
ПРЕСНОВСКОЕ ДЕЛО	75
СТАЛИНГЕ ХАТ	83
ЭТО НЕ ДОЛЖНО ПОВТОРИТЬСЯ НИКОГДА	91

ТАРИХТЫ ШЫМҚАЙ ҚАРА СИЯМЕН ЖАЗБАЙЫҚ	96
ДОРОГО ЗАПЛАЧЕНО ЗА ФАЛЬШЬ	104
УСВОИТЬ УРОКИ ТРАГЕДИИ	110
СОСТОЯЛОСЬ ЛИ ОБЪЕДИНЕНИЕ?	113
ПОДВИГ МАТЕРИ	116
ОГНЕННЫЕ ГОДЫ	121
ОТ КЕРЧИ ДО БЕРЛИНА	126
ОТ КЕРЧИ ДО СЕВАСТОПОЛЯ	128
ПОСЛЕДНИЙ БОЙ	133
ЧТО ВОЛНУЕТ ВЕТЕРАНА	138
СПАСЕНИЕ ЯЗЫКА – НЕ ПРИВИЛЕГИЯ	143
ЧЕЛОВЕК, КОТОРЫЙ УМЕЕТ РИСКОВАТЬ	149
О ТЕХ, КТО СТЕПЬ ВОЗВЫСИЛ	152
ОТБАСЫМЫЗДЫҢ ҚАСІРЕТ-ҚАЙҒЫСЫ	157
БІР ӨЛЕҢНЕН ТУҒАН ОЙ	160
МАЙДАНГЕР АҒАМА	164
ЖАНАШЫРЫМ ЕДІ...	167
ГОРЖУСЬ СВОИМ ДЕДОМ!	169

Книга отпечатана в типографии
ТОО «Издательство «Северный Казахстан».
Адрес: 150001, Республика Казахстан, Северо-Казахстанская область,
г. Петропавловск, ул. Кошукова, 5.
Тел. +7 (7152) 31-07-72, e-mail: iim@izdatelstvo-sk.kz